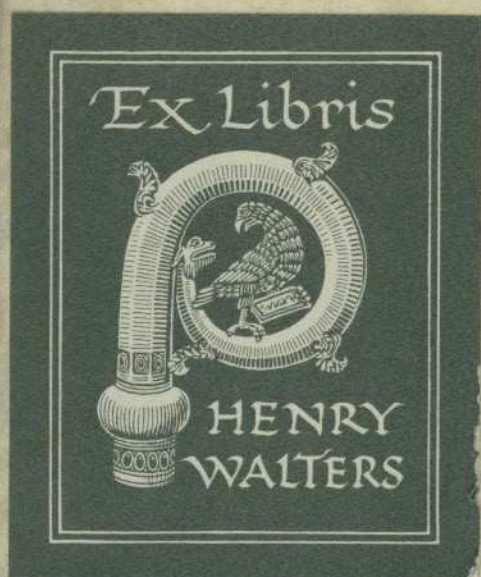

J V 8

Dirc van Delft

ms.
W. 171

A digital facsimile of selections from Walters Ms. W.171,
Duke Albrecht's Table of Christian faith (winter part)
Title: Tafel van den Kersten ghelove (winterstuc)

Published by: The Walters Art Museum
600 N. Charles Street Baltimore, MD 21201
<http://www.thewalters.org/>

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/legalcode>
Published 2011

This document is a digital facsimile of selections from a manuscript belonging to the Walters Art Museum, in Baltimore, Maryland, in the United States. It is one of a number of manuscripts that have been digitized as part of a project generously funded by the National Endowment for the Humanities, and by an anonymous donor to the Walters Art Museum. More details about the manuscripts at the Walters can be found by visiting The Walters Art Museum's website www.thewalters.org. For further information about this book, and online resources for Walters manuscripts, please contact us through the Walters Website by email, and ask for your message to be directed to the Department of Manuscripts.

Shelf mark	Walters Art Museum Ms. W.171
Descriptive Title	Duke Albrecht's Table of Christian faith (winter part)
Text title	Tafel van den Kersten ghelove (winterstuc)
Author	<i>As-written name:</i> Dirc van Delf
Abstract	<p>This illuminated manuscript is a document of the first importance in the history of Dutch manuscript illumination and contains an important medieval Dutch devotional text. The Tafel van den Kersten ghelove is a compendium of Christian knowledge written by a learned Dominican, Dirc van Delf. The text is in two parts, one for winter, one for summer. This manuscript is of the winter part and is incomplete, omitting the prologue and chapters 13, 14, and 35-57. The arms of the Bavarian counts of Holland and the kneeling owner on fol. 1r indicate that this manuscript was the actual copy prepared for the dedicatee of the text, Albrecht of Bavaria, Count of Holland, from the original text of his chaplain, and is therefore to be dated to 1404 at the latest, when Albrecht died. The manuscript contains 165 folios and thirty-five historiated initials.</p>
Date	1400-1404 CE
Origin	Utrecht, Netherlands
Form	Book
Genre	Theological
Language	The primary language in this manuscript is Dutch; Flemish.
Support material	<p>Parchment</p> <p>Fine to medium-weight parchment, well prepared; visible pricking marks</p>
Extent	<p>Foliation: i+165+i</p> <p>Modern pencil foliation in upper right corners of rectos (followed here); fifteenth-century foliation at center of top margins of rectos; gap in latter foliation revealing the loss of seven leaves between present folios 24 and 25, which contained chapters 13 and 14 by Daniels' numeration (evidently preceding his chapter 12 in this manuscript)</p>

Collation	<p>Formula: i, 1-9(8), 10(6), 11-20(8), 21(7), i</p> <p>Catchwords: Trimmed but visible in the lower margins of the versos of the last folio of some quires</p> <p>Comments: Quires begin on fols. 1(1), 9(2), 17(3), 25(4), 33(5), 41(6), 49(7), 57(8), 65(9), 73(10), 79(11), 87(12), 95(13), 103(14), 111(15), 119(16), 127(17), 135(18), 143(19), 151(20), 159(21); first two leaves of last quire hinged together and attached to the last leaf, which is a later substitute on different parchment and in a smaller script like the missing end of chapter 34 of Daniels' edition</p>
Dimensions	13.7 cm wide by 18.8 cm high
Written surface	8.5 cm wide by 11.5 cm high
Layout	<p>Columns: 1</p> <p>Ruled lines: 24</p> <p>Lines ruled in brown ink</p>
Contents	<p><i>fols. 1r - 165v:</i></p> <p><i>Title:</i> Tafel van den Kersten ghelove (winterstuc)</p> <p><i>Rubric:</i> Van gode vander godheit en vander triniteyt. Primum capittelum.</p> <p><i>Incipit:</i> Die prophete micheas seyt wt den monde godes</p> <p><i>Text note:</i> References in this description of the text are to Daniels' edition of 1939 (see bibliography); text lacks the prologue, as well as chapters 13 and 14, and is incomplete at the end, lacking chapters 35-57; order of chapters 23-24 inverted</p> <p><i>Hand note:</i> Written in Gothic bookhand; instructions to the rubricator in tiny noting hand found in columns in the gutter (e.g. fols. 43r, 52v-53r, and 81r); possible second hand found on the last folio of text (fol. 165r) in a more angular version of the same script</p> <p><i>Decoration note:</i> Miniatures by two painters: artist A (fols. 1r-110r) with soft and painterly style, depending very little on outlines and artist B (fols. 112v-156r) using stronger, brighter colors (artist A also illuminated an initial in the four-volume Bible for the Carthusians of Utrecht [Brussels, Bibl. Roy. Mss. 106, 107, 204, and</p>

205]); historiated initials at the opening of each chapter (four for Daniels' chapter 1) (10-15 lines); thirty-five further large historiated initials; smaller initials in gold or blue with violet or red marginal penwork; bar borders with trefoil foliage of red, blue, and gold springing from the initials into the entire left margin, the vine turning into the top and bottom margins; chapter captions in red; Latin words in text underlined in red; paragraph marks in red or blue; capital letters within the text picked out with red strokes; instructions for rubrics visible in the gutter of the binding in very small lettering; instructions to the illuminator in Dutch in another hand visible at lower margins on fols. 105r and 110r

Decoration

fol. 1r:

Title: Trinity (throne of grace) with Albrecht of Bavaria

Form: Historiated initial "D," 14 lines, with marginal illustrations

Text: Chapter 1

Label: The kneeling man in the lower margin holds a scroll inscribed "Ghif mi heer ware ghelove." Opposite this figure, a helm with a crest and shield bears the coat of arms of Albrecht of Bavaria.

fol. 1v:

Title: Veil of Veronica

Form: Historiated initial "D," 10 lines

Text: Chapter 1

fol. 2r:

Title: Symbolic representation of the Trinity

Form: Historiated initial "D," 12 lines

Text: Chapter 1

Label: The triangular diagram shows Christ's face at the center and corners: the hand of God, the dove, and the cross with the Crown of Thorns

fol. 3r:

Title: Holy face and ten names of God

Form: Historiated initial "D," 13 lines

Text: Chapter 1

fol. 4r:

Title: God enthroned with an open book, globe, and banner

Form: Historiated initial "D," 15 lines

Text: Chapter 2

fol. 5v:

Title: Six days of Creation

Form: Historiated initial "D," 13 lines

Text: Chapter 3

fol. 6v:

Title: Three choirs of three angels

Form: Historiated initial "D," 14 lines

Text: Chapter 4

fol. 8v:

Title: God blessing the eight heavens

Form: Historiated initial "D," 13 lines

Text: Chapter 5

fol. 10r:

Title: Seven planets (Saturn, Jupiter, Mars, sun, Venus, Mercury, and moon)

Form: Historiated initial "D," 13 lines

Text: Chapter 6

fol. 12r:

Title: Twelve signs of the zodiac

Form: Historiated initial "D," 14 lines

Text: Chapter 7

fol. 15r:

Title: Four elements (earth, water, air, and fire)

Form: Historiated initial "D," 13 lines

Text: Chapter 8

fol. 17v:

Title: Earthly paradise and its three trees

Form: Historiated initial "D," 14 lines

Text: Chapter 9

fol. 19v:

Title: Fountain of life and the four rivers of paradise

Form: Historiated initial "D," 14 lines
Text: Chapter 10

fol. 21v:

Title: Animation of Adam
Form: Historiated initial "D," 14 lines
Text: Chapter 11

fol. 25r:

Title: God bestowing a soul on mankind
Form: Historiated initial "D," 14 lines
Text: Chapter 12

fol. 30r:

Title: Seven ages of man, shown as seven heads
Form: Historiated initial "D," 13 lines
Text: Chapter 15

fol. 32v:

Title: Seven ages of the world, shown as seven heads
Form: Historiated initial "D," 14 lines
Text: Chapter 16

fol. 37v:

Title: Three theological virtues: Faith, Hope, and Charity
Form: Historiated initial "D," 13 lines
Text: Chapter 17

fol. 43v:

Title: Four cardinal virtues: Justice, Prudence, Fortitude, and Temperance
Form: Historiated initial "D," 14 lines
Text: Chapter 18

fol. 53r:

Title: Seven gifts of the Holy Spirit
Form: Historiated initial "D," 14 lines
Text: Chapter 19

fol. 60v:

Title: Eight beatitudes
Form: Historiated initial "D," 14 lines
Text: Chapter 20

fol. 74r:

Title: Tree of life with its twelve fruits

Form: Historiated initial "D," 14 lines

Text: Chapter 21

fol. 81v:

Title: Fall of Satan

Form: Historiated initial "D," 14 lines

Text: Chapter 22

fol. 85v:

Title: Fall of Adam and Eve

Form: Historiated initial "D," 14 lines

Text: Chapter 24

fol. 90r:

Title: Sin personified, shown as a man with three black heads

Form: Historiated initial "D," 14 lines

Text: Chapter 23

fol. 97r:

Title: Seven Deadly Sins

Form: Historiated initial "D," 12 lines

Text: Chapter 25

fol. 105r:

Title: Seven devils of the Seven Deadly Sins in hell

Form: Historiated initial "D," 15 lines

Text: Chapter 26

fol. 110r:

Title: Seven Deadly Sins against the Holy Spirit

Form: Historiated initial "D," 14 lines

Text: Chapter 27

fol. 112v:

Title: Ordinary confession before a monk and a priest

Form: Historiated initial "D," 14 lines

Text: Chapter 28

fol. 114v:

Title: Episcopal confession before a bishop

Form: Historiated initial "D," 14 lines

Text: Chapter 29

fol. 116v:

Title: Papal confession before a pope

Form: Historiated initial "D," 14 lines

Text: Chapter 30

fol. 117v:

Title: A church representing the promised land

Form: Historiated initial "D," 15 lines

Text: Chapter 31

fol. 122v:

Title: Moses receiving the Ten Commandments

Form: Historiated initial "D," 15 lines

Text: Chapter 32

fol. 148v:

Title: Pythagoras and his disciples

Form: Historiated initial "D," 14 lines

Text: Chapter 33

fol. 156r:

Title: Symbols of the Four Evangelists

Form: Historiated initial "D," 14 lines

Text: Chapter 34

Binding

The binding is not original.

Red velvet over pasteboard; bound by Gruel in the late nineteenth/early twentieth century

Provenance

Albert, Duke of Bavaria and Count of Holland (1389-1404), Utrecht, ca. 1404-1405, by commission

Gruel and Engelman collection, Paris, no. 93, before 1931

Henry Walters, Baltimore, 1931, by purchase

Acquisition

Walters Art Museum, 1931, by Henry Walters bequest

Bibliography

Daniels, L. M., ed. *Meester Dirc van Delf, O.P.: Tafel van den Kersten Ghelove*. 3 vols. Antwerp: Neerlandia, 1937-1939.

Rickert, Margaret. "The Illuminated Manuscripts of Meester Dirc van Delf's *Tafel van den Kersten Ghelove*." *Journal of*

the Walters Art Gallery 12 (1949): 78-108, figs. 1, 4, 5, 7, 9, 14, 16, 17, 19, 21, 25, 26.

Miner, Dorothy. "Manuscript Exhibition." Bulletin of the Walters Art Gallery 4, no. 6 (1952): 2-3.

Walters Art Gallery. The International Style: The Arts in Europe Around 1400. Baltimore: Walters Art Gallery, 1962, pp. 70-71, no. 67, pl. 43.

Lane, Barbara Greenhouse. "The Development of the Medieval Devotional Figure." PhD diss., University of Pennsylvania, 1971, p. 181, fig. 210 (fol. 1r).

University Art Gallery, Notre Dame, Indiana. Medieval Art, 1060-1550: Dorothy Miner Memorial. Indiana: Notre Dame University, 1974, no. 22.

Marrow, James H., Henri L. M. Defoer, Anne S. Korteweg, and Wilhelmina C. M. Wüstefeld. The Golden Age of Dutch Manuscript Painting. New York: George Braziller, 1990, pp. 33-34, no. 4.

Marrow, James H. As Horas De Margarida De Cleves. Lisboa: Museu Calouste Gulbenkian, 1995, pp. 14, 46-47, figs. 2, 8.

Priem, Rob, et al. The Hours of Catherine of Cleves: Devotion, Demons, and Daily Life in the Fifteenth Century. New York: The Morgan Library and Museum, 2009, pp. 218-19, no. 39.

Contributors

Principal cataloger: Marrow, James

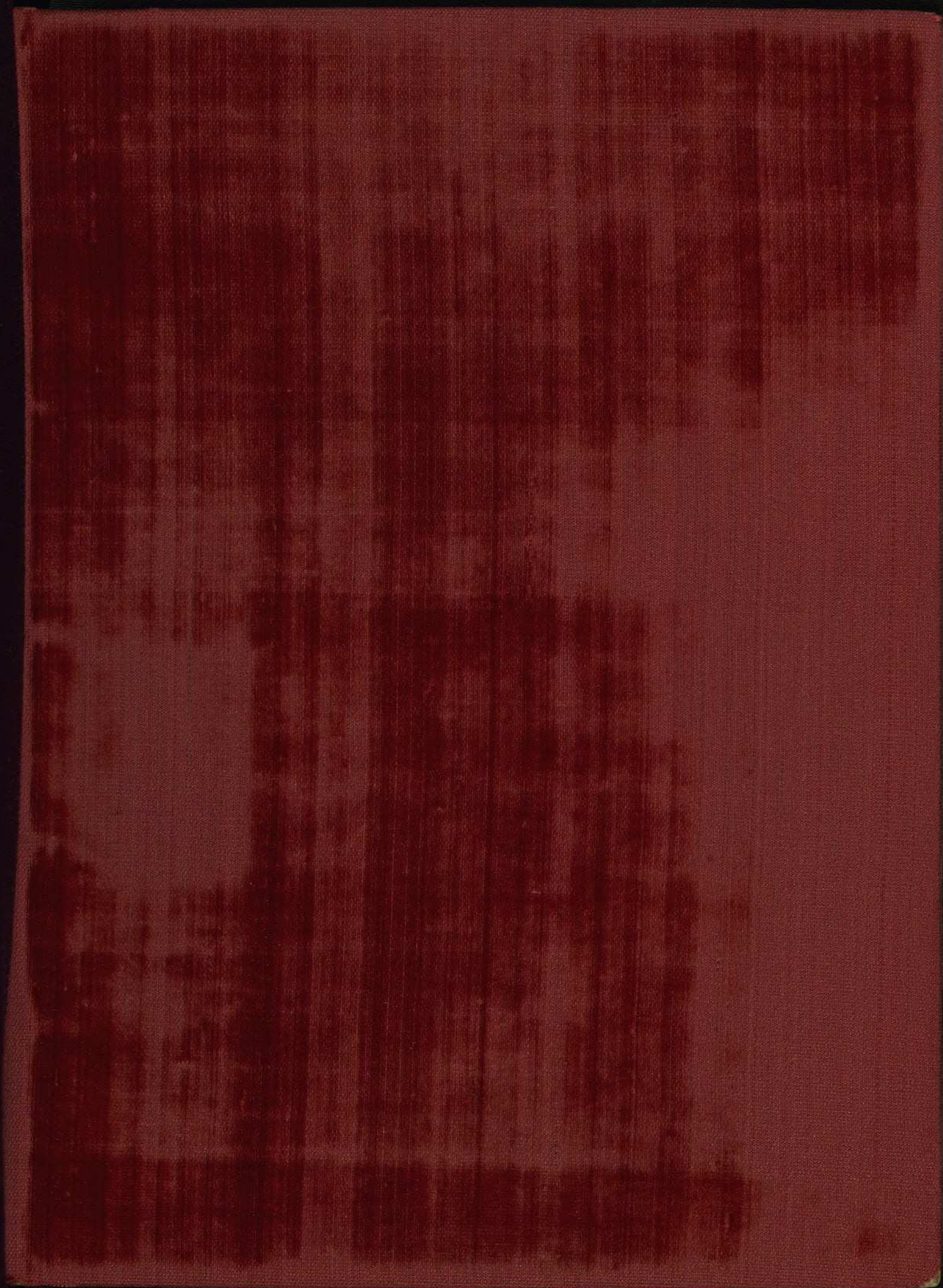
Catalogers: Devine, Alex; Herbert, Lynley; Walters Art Museum curatorial staff and researchers since 1934

Editors: Herbert, Lynley; Noel, William

Copy editor: Bockrath, Diane

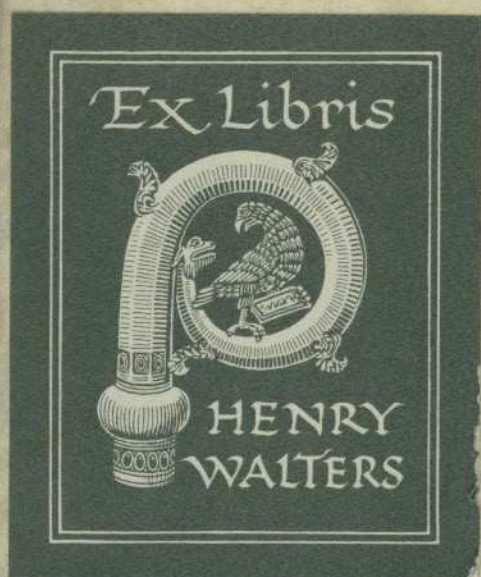
Conservators: Owen, Linda; Quandt, Abigail

Contributors: Bockrath, Diane; Dutschke, Consuelo; Emery, Doug; Noel, William; Tabritha, Ariel; Toth, Michael B.; Valle, Chiara

J V 8

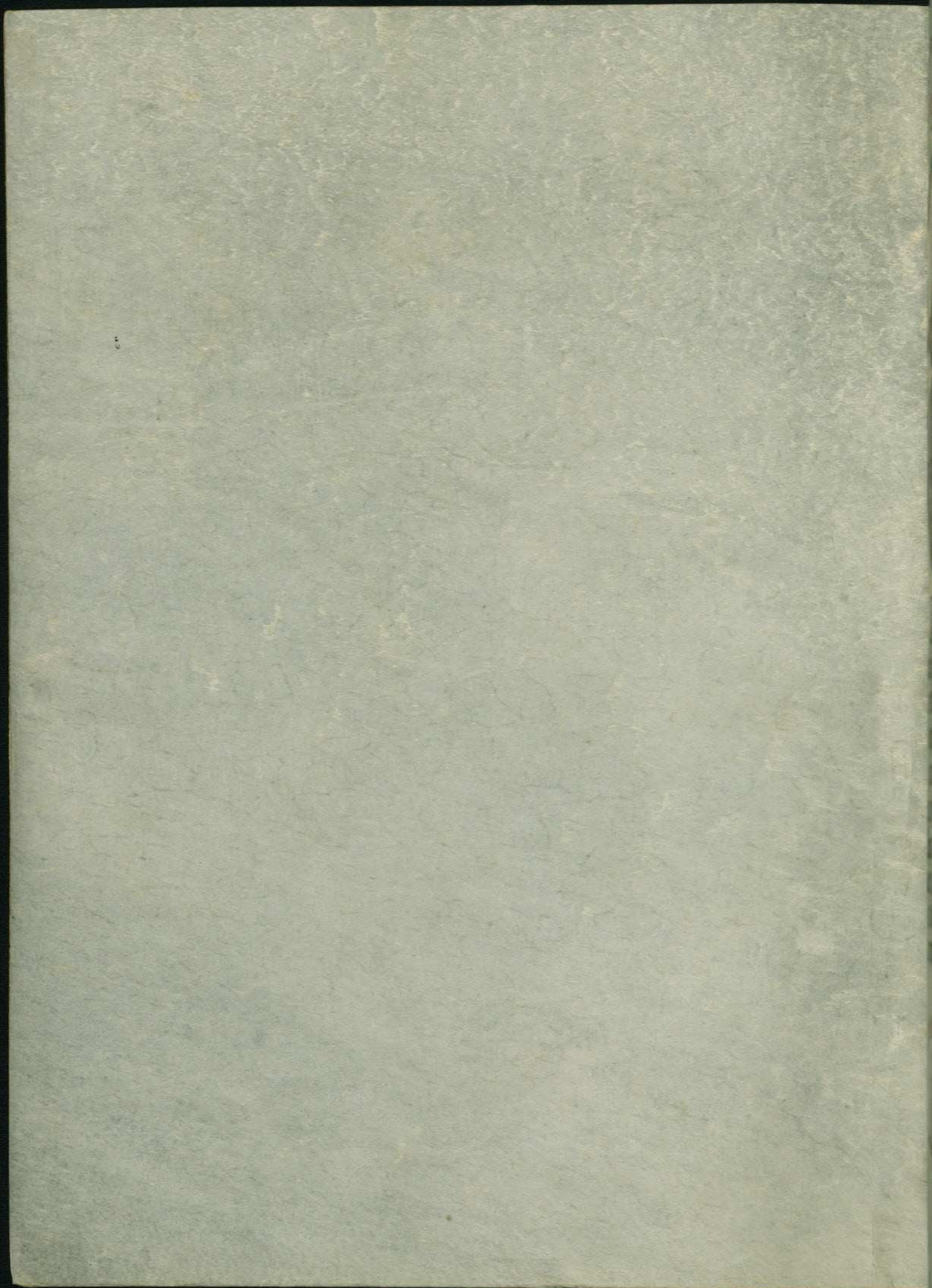
Dirc van Delft

ms.
W. 171

W. 171

(de R. 397)

Van gode uander godheit. en uander triniteyt.

Primum capittel.

De prophete mi-
cheas seyt wt den
monde godes. O
mensche ic sal di
op segghen wat
goet is. ende wat
ic uan di eyssche.
vimmer dat du mi
kennes ende we-
tes dat ic bin ende
wie ic sy.

Dat god is wt
mit veel dinghen

bewijst. Die kersten gheloue betuechtet. Die
scripture sprecket. Alle ghelyc bewijstet. Natu-
urlike reden bedichtet. Alle creaturen roepent.
Alle die heilighen predikent

Dat daer een god is. welc alle menschen aen-
beden. welc die natier ghyft te kennen. welc alle
consciencie ontsien. Welc gheen gheschicket har-
te mach haren

Dat die selue god mer alleen en is. dat toecht
hi selue daer hi seyt. Siet ic bin alleen ende daer

Wilt mi heer want gheloue.

en is gheen ander god. dat nuicht sijn eyghen na-
tuur die haer niet buten hem mach deylen. Dat
bewisen alle sinnen datmen moet eerst een begin
kennen daer alle dinghen af uarmenighen
Dat belyen alle tonghen Ende aenbeiden alle ghe-
slachten van volke

Dese god is enich inder
drieheit ende drieuou-
dich inder eenicheit enich
inden wesen. drieuou-
dich in personen. ghe-
heten. vader. soen ende
heilighe gheest

Die vader is een be-
gijn ontegonnen. hi is
een goet onghewonne
hi is een cracht onghemeten ende onuerwonne
Onse vader die ons heeft na niet ghescapen. die
ons heeft an hem uerozen. die ons heeft uiloffent
Die soen is een woert dat nimmer en swighet
noch en wart wt ghesproken. een beelde dat scho-
ne is daer alle dinc mit hare formen in uerbuch-
ten. een konst ende wysheit die nimmer en wort en-
telschemet of bedroghen. Dese soen heeft ons toe

den leuen gheroeppen die ons uerclaret an sinen
aenschijn die ons leert die salicheyt te bekennen
Die heilighe gheest is een goetheyt die min
mer op en houdt. Een gaue die minner en
wort wt ghemeten. Een minne die minner
en uercoudet. Van sijner goetheyt so si wi ghe
comen. Van sinen gaue so heb wi ghedeylt.
Van sijner minnen so si wi uertoren. **Dit is**

dat ghemeen iustien nante
in. psonē d godheit

En personen is gode
een ghelijcheyt na we
sen ende substantien
daer die uader winnet
den sone. die sone is
onghewonnen. ende
die sone niet uoert
en winnet. Ende na
hem beyden uoert
tret die heilighe ge

est. Ghelijcheit der personen en is niet alleen
an den wesen der naturen gods. **M**er oec an
al dat der godheit toe staet ende hoert

En die onghemetenheyt gods daer paulus of

seyt o hoetheyt der rikedom wijsheyt ende conste
goets hoe onbegriyplyc syn dyn oerdel

Ander onendicheyt goods daer Salomon of zeyt
hi en wart in gheene stede besloten noch in ghe-
nen ende begrepen

Ander ewicheyt goods daer dauid of seyt uan
ew tot ew heer so bistu god

Ander onwandelbaricheit goods daer Jacobus
of seyt bi hem en is gheen onderdelike besche-
minghe alst is si bliuende dat hi is

Ander simpelheyt goods daer eldras of seyt
hi is uan allen toenal uerscheyden op hem sel-
uen so staet hi alleen

Ander allémachticheit goods daer moyses of
seyt heer in diner allen moghenticheyt hebstu
die hemel ghescapen ende die aerde ghesindiert

Ende voert tot allen zaken sprekelec of on-
sprekelec daer Job of seyt heer wes tot ewen staet
dat hebstu dinen soen ghedeylet **gloria** winnende

**.iiij. Capittelum. Vanden tien namen ons
heren godes inder heyligher scrifte gheuonde.**

Je namen
goods vter
scripture he
uet ysidorus
bescreuen
Die eerste
naem is
yschyros dat
beduut star
ke god wāt
hi uā gheen
re kraancheit
en wart uer
druct mar

hi is hem seluen ghenouch tot allen dinghen
Die ander naem is Floy. dat beduut ontsich
ot iurese want hi sonder angst is ende sijn angst
staet op al dat leeft

Die derde is Salaoch. dat beduut uorste des
heers want alle heerdom hemels hellsche ende
aerdschs onder sinen name hore knie moeten
bughen

Die vierde is namahel dat beduut hooch uer
heuen. want sine glorie ende eer touen al dat is

hemel ende aerde is uerhoghet

Die vyfte is Elyel dat beduut aller dinghen
God die alleen bekent wat dat is gheweest heb
ben ende dat wesen sal ende dat is ende niet en
mach uerderuen

Die sesste is adonay dat beduut heer alre dinghe
welc onderdaen sijn alle heerscapie ende onder
sijn ghewalt so staet al dat ghemeen ghescape
goet

Die seuende is ya dat beduut heylighe gheest
want god is een gheest ende een luter waerheit
ende die ghene die gode ~~anbeden~~ anebidden
moeten beden inden gheest ende inder waerheyt

Die achtende is Tetragramaton dat beduut
die naem die onmoemlyc is ende onspreekelic
want die beteykenis wat god is niet en is te spre
ken noch van uerstant niet te begrypen

Die neghende is Satay dat beduut allen
machtich want almachtich is hi alleen die
doen mach dat hi wil ende laten dat hi niet en
wil beyde hoort tot sijner moghenticheyt

Die Tyende is Eloy dat is die god inden cruce
riep ende beteykent die heylighe drieuoudicheyt
mit dat godlike wesen ende mit onderscheyt

drie personen

Die hem segghent daghelix mit desen Tien na-
men wart mit meere goede bewaert dan
men wel segghen mach daer af ouermids groet
vertorghen wonder dat daer in ghelegghen is *La^m*

*Vander boeke des leuens dat die ghedachte goods
selue is*

dit bouck
des leuens
seyt sunte
thomas uā
aquyn is
een bekende
wis des ghe-
mijets go-
ods daer hi
yemant in
uoersien
heeft in
eenre onse-
leker wijs-

heit to den ewighen leuen te comen. In welken
bouck is ghescreuen mit leuender scrift alle
wijsheyt alle rechtuerdicheyt alle uoersien

alle gheschiede ende gheual alle werk ende aller
beelder formen alle ghenade ende ontfarmhertic
heyt van desen bouck heeft hugo de sco victor
gheseyt dat sijn oerspronck is ewich sijn leuen
wesen onuerderflic sijn leuen tekenmis sijn in
sien is tegheertic sijn const is zuet onleskehe is
die scrift ongrondelic is die diepe. Ontellich sijn
die woerde nochtan ist al een woert dat alle wetē
heeft in ende bringhet uoert

Dit bouck heeft twee ziden

Die een is deser ieghenwordigher rechtuaderdic
heit daer wart wi in ghescreuen ouermids uer
dienst onser goeder werken ende dit is een scrif
tuur der ghenaden

Die ander zide is gheschiedemis der ewicheyt en
daer wart wi in ghescreuen om dat loon ende
vruchte onser uerdiente ende dit is een scrift
der glorien

Dit bouck is ghesloten ende niemant en weet
sonder opentaringhe of hi daer in ghescreuen is
of niet dan die buten doot sonden wil leuen
machs hopen ende en sal daer niet an miswanē

Neghen teyken sijn daer een an hopen mach
of hi in dit bouck staet ghescreuen na deser

5
yeghenwoordigher rechteaerdicheyt

Dat eerste is oetmoedicheyt als hadde hester

Dat ander is Goedertierenheyt als hadde

Gedeon die ridder doe hi ontfreyde dat lās vel

Dat derde is begheerighe goods eer als hadde

Judas machabeus die woude steruen iden stride

Dat vierde is minne op der passien ons herē

als hadde sinte petrus die dat altyt bescreyde

Dat vyfte is Rechteaerdicheyt als hadde

paulus wāt hi hē alleen inden cruce uerblyde

Dat sesste is Freynicheit van leuen als hadde

sinte iohannes die gheroepen was wt d' brailoft

Dat seuende is wysheyt als hadde sinte kathe

rine die de meesters al omme disputerde

Dat achte is uroem moet in doechden als had

de Cecilia die den ridders groten moet gaf

Dat neghende is Duldicheyt als hadde Ely

saabeth weedwye die willich nā hore borch ginch

Die deser Teyken een aen hem heeft ende die

den gheloue beleeft mach wel hopen dat hi in

dat bouck des leuens is in ghescreuen.

Capittelū. Vanden werken der eersten zes
daghen die ye uerschenen.

Hier salmen beghinen opte sondach i lxx.

Es eersten
daghes ma
kede god een
deyn lichten
de wolken
kijn die al
lenclom wi
es in de dach
ende deylde
dat licht uā
der duuster
mis en noem
te dat licht
den dach en

die duustermis die nacht

Es anderen daghes makede god een firmamēt
vast ende blinkende als een cristall. **I**ndie midd
warde uanden water ende deylde den hemel uā
der aerden

Es terden daghes makede god die aerde
draghende groeyende groen crutt dat oer saet
makede ende die boom dede hi vrucht uoert
bringhen die haer saet hadden elc na sinen
Nacht in hem seluen op der eerden

DEs vierden daghes makede god twee grote licht
te in die midwarde vanden hemel die zonne en die
mane op dat si dach ende nacht zouden scheyden
die aerde verlichten ende die tijt

DEs vyften daghes makede god viske inden wa
tere ende grote walvische ende voghelte inder lucht
ende teeste veel op der aerden ende zeyde wasser ende
wart menichuoudich ende vervult die werlt

DEs seften daghes sprac god laet ons maken de
mensche na onsen bilde ende ghelyc op dat hi voer
si alle dierten der werlt. **M**an ende wyf makede
hise ende seide wasser ende wart menichuoudich
ende vervullet die aerde

God zach ouer al dat hi hadde ghemaket ende
sine werke waren harde goet ende hi ghelenediet
se daer om sijn hemel ende aertrijk volmaket
ende al haer saerheyt

Ende hi rustede des seuende daghes van alle sine
werke dat hi hadde beganghen ende ghelenediede
den seuentden dach ende heylighden.

Die leraer segghen dat vier dinghen sijn van
eenre oude die god alre eerst sciep als dese die sco
ne ouerste hemel ende die enghelsche natuer daer
in die tijt deser werlt ende die eerste materie daer i

Vanden ix. choer der enghelen.

Die sinder
Ierarchyen
hemelsche
heerdom of
conincryke
des lants in
den ewighe
leuen ende
elc Ierarchie
heeft drie
choor of or
dene van en
ghelen. ende
elc Ierarchie

mit haven drie choren staet onder ghelycheit der
parsonen der godheit. als onder der vaderliker
ghewalt. des sones wysheyt. der minnen ende der
goede des heilighen gheestes

Die nederste choor der ghemeene gheesten die
daer hietten varende enghelen. **H**oer dienst is die
ghemeene menschen te bewaren. ende hem goede
dinghen in te gheuen ende te raden. **A**lsulke en
ghelen die iacob te moete hadde. **E**nde esau sey
te sinen broeder hoet di dat du iacobe dinen

broeder niet scarpheken toe en sprekes

Die ander choor is der archeenghelen dat sijn voertaer toden die op flore of casteel of cloestere ghesant warden. Hoor dienst is heymelic goots vertarghen wonder te openbaren. als van wisen vanden eerve. van visioen of propheten. Alsulken enghel wast die daniel toechte. hoeneer dat die kinder van israhel weder souden comen in dat heilighe lant. ende den tempel op tmeren.

Die derde choor is virtutes dat lieten hemelsche aert. of enghelsche goede kreft. haer dienst is mirakel te doen. Teyken ende wonder in die werlt te werken. of gesontheit den menschen van siecten. ende plaghen te gheuen. Alsulken enghel is Raphael die Tobias siende maecte. Ende van sijns zoens wijs sara den vyant verdreef. Ende die se zeer wel croestede.

Die vierde choor liet potestates dat sijn hemelsche potestaten of lants gheuoten. haer dienst die is die bose gheesten ende hoor mach. hoor felheyt ende ualscheit te bedwingen. dat si niet in lande toche ende moer water ende lucht ende waer si sijn niet so veel en scaden als si willen. alsulken enghel wast die inden

bouke der uerholentheit uertoet. dat si niet en
leaden der aerden. der zee ende den boemten.
went die knechte gods gheteykent waren in
horen uoerhoeft

Die vyfte coor hiet. **P**rinicipatus. dat syn die
ere. ende die uorsten der enghelen. haer dienst
is. **A**rschalken. ende uoer te wesen den enghel
schen scaren in horen dienst. ende die te scaken
als si uan gode tot haen dienst gheordimert
sijn. **A**lsulken enghel wast. die dat volc uā
israhel leide wt egypten. in dat lant uan te
loften. ende ghinc hem des daghes uoer. In
eenre colūpien uan een wolken. ende des
nachtes in eenre colūpien uan vuer

Die sesste coor is. **D**ominaciones. dat syn
die hemelsche heerscapien. die een ghemeen
truelinghe hebben ende moghentichheit op
alle gheesten hoer dienst is. **D**ie werke der
heilighe ende der enghelen. selue te ontfa
ghen ende die uoer gode te antwoorden. ende
van gode lof ende prijs hem weder te brin
ghen. **A**lsulken engel wast. die moyses bede
ontfinc uoer den volk. ende bracht hem
die stenen tafel inden berghe uan syna en

viii

altijt midden was onder die tenten des volkes.
ende vacht mit hem

Die seuenste choor is Troni. hoer dienst is
dat si hem gode alle zetelen bereyden ende trone.
dat god mit sinen recht ende oordel in hē wil
altijt wonen. ende doet hem loen gheuen voer
alle werke ende uerdiente. Alsulken enghel
sel god senden ten ionxten ^{enighe} miter goods basu
nen ende stemme roupende. Staet op ghi dode
ende comet ten oerdel

Die achtende is Cherubin. hemelliche uer
claerder enghelsche zin. haer dienst is die
volheyt der fouteynen. der ewigher wyfheyt
goods te scapen. ende die ons uoert an lern
ghe wt te storren. Alsulken enghel die sinte
Johan gaf. dat bouck te eten dat mit seuen
tinakele was ghesloten. ende het wart zaet
als honich in sinen monde

Die neghende choor is Seraphim. godlike
vuerighe vlamnende. nūne hoer dienst is inde
fackelen godliker lieue altijt te bernen. Ende
voert ynnighe harten daer mede te ontfenge
Alsulken engel wast. die uoer Sampsons na
der ende ingeder inder vlamen des offars. die si

deden op uoer inden hemel uoer horen oghe

Capittelum. Vanden achte hemelen die de
meestere onderscheyden.

Die heydenſce
phyloſooph.
ende oer die
meestere in
der godheit.
hebben be-
ſcreuen dat
bouen ons
ſijn achte
hemelen

Die eerſte
hemel hiet
aereum.
dat is die

luchtighe hemel. daer die wolken warden ghe-
uoert. die wint waeyt ende die uoghelen vlie-
ghen

Ethereu

Die ander hemel hiet die werkende hemel
daer die impressien gheloven aentocht uand
aerden. ende uertorghen werck der lichten.
als. reghen. dou. haghel. snee. vorst. durre.

bliven ende des ghehikes

Die derde hemel hiet Olimpium. dat is die stille
blinkende hemel. daer grote reynicheit is en rust.
Ende men mach daer horen. die sterren roeren
malcander. dat si dinghen oft zeyden spil waten.

Die vierde hiet Igneum. dat is die vuerighe
hemel. daer die ronde appel des vuers staet. dat
men noemt Spera Igneis die niet binnen hem
noch buten en baret. ende daer menen die leerre.
dat daer dat vegheuer is purgatorium.

Die vyfte hiet Syderium. dat is die ghestarre
den hemel. daer die planeten instaan. alle grote
borghe in lande ghewracht. die die archangelen
regeren ende uoerstaen. dat der werlt gheschye
na horen uerdienst ende den wille goods. Dese
planeten sijn onthout alles leuens wesens wer
kes ende beweghens der ghemeene naturen.

Die sesste hiet Cristallinum. dat is die cristallen
hemel die alre water was. ende god deden vaste
ruinen ende hieten Firmament. daer veel krafft
ghe wtuloet van coemt want die enghelen
sijn daer veel tye als si den hemel ordineren
sellen of tot ons comen ende die sielen bliuen
daer menighe tyt na dat si wt den vegheuer

comen

Die seuenste hemel hiet Empyreum. Dat is een
ronde vuerich hemel die buten gheen ende en he
uet daer binnen en is gheens goets ghebret.
Want het is die eyghen stat goods der enghelen
ende alder heilighen mit horen cozen ende dit was
dat eerste wert dat god dede doe hi inden beghin
opsciep die werlt.

Die achte hemel hiet Celum trinitatis dat is die
hemel der heiligher drievoudicheit die bouen alle
ghescapen goede ouerweseleic seyt. In hem seluen
wel ghenuechte eer ewich dinc ghescapen wart
of eer tijt of stede was. Tot desen hemel en ver
mach gheen puir creatuur gheraken dan die
siele ons heren ihu xpi. In desen hemel winnet
die uater den soen wt hem seluen ende uā hem
seluen al ghelyc ende die heilighe gheest uoert
tret uan hem beiden hoer aenschijn lichtet inde
hemel empireo ende dat licht der glozen te sou
wen is ewich leuen dat ons god moet ons alle
gheuen amen.

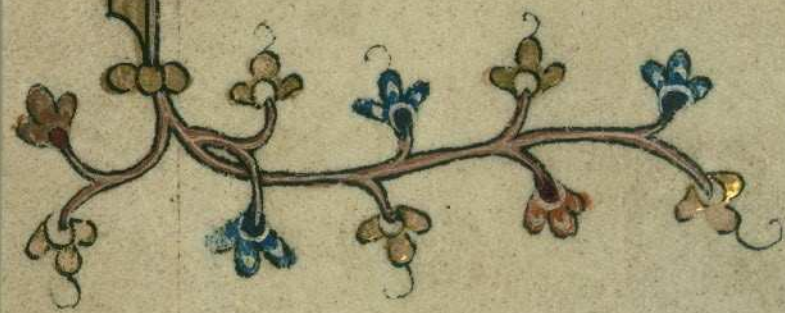
Cap^m. Vanden zeuen planeten des hemels.

Die plane-
te sijn zeuen
an den fir-
meament
die alle lant
licht ende
water om-
megeuen die
alle tijt ja-
ren daghen
ende oghen
blieke metē
Ende alle
leuen wer-
t

arbeyt ende teroeren uoerstaen si sijn onthout
der ghemeene naturen ende stonden zi alle
een oghenblit lanch alle dat inder werlt is
zoudt in een uo vluchtes te metē warden

Die eerste plane-
te hiet Saturnus die is die
alre ueerste ende hoechste hi is cout ende dro-
ghe in siue werken want als hi regniert so
wart die vrucht inden lichaem teder en cranc
hi is heer ende staet bouen alle ryhedom die
archeenghel Cassiel regniert ende hi woent

in een nuwelijt teyken des hemels xxx maende also
veruult hi sinen loop in xxx iaren hi is uerscheyden
vanden hoechsten firmament xxij. m. milen. dat.
ende xxxvi. milen

Die ander hiet Jupiter die is claer wit alle mel
ke blinkende ende wel ghetempteert heet en vuch
tich hi maect die vruchte inden lichaem uroem
van leuen hi is heer ende staet bouen alle hulpe en
machten die archheenghel Sachyel regierden ende

Ende hi woent in een nuwelijt teyken een iaer
lant ende also veruult hi sinen loop in xxij. iare
hi is uerscheiden ende staet uander eerster planeet
Saturnus hi. m. milen dat. ende xij. milen

Die derde hiet Mars die schijnt vuerich ende
ghift uan hem lichte raeyen hi is heet ende
droech ende daer om is hi der vrucht scadehc en
hi is ouer heer gheset uan strijt ende oerloghe

Die archanghel Samahel regierden ende hi
woent in een nuwelijt teyken xl daghe al
so veruult hi sinen loop ende hi is uerscheyden
van Jupiter die bouen hem staet ses duisent
milen dat ende xij. milen

Die vierde planeet hiet Sol dat is die sonne
die achtwart meerre is dan die werlt hi is heer

H

ende alleen luchtich voer allen anderen planeten
die hi touen hem ende neder hem uerluchtet ende
daer om is hi die middelste. hi is een heer en een
vader alre natuurliker wunninghe ende seer toe
treklich. die archeenghel michael regierden en
hi maect in een inweelc teyken xxx daghe ende
x. vren also uervult hi sinen loop ende hi is uerscey
den van marte die touen hem staet xv duisent mile
dc ende xxv. milen

Die vyfte hier venus. Dat is die mozghensterre
hi heeft een blinkende uerwe als electrum schoone
schijnende dan enich ander planete. hi is heet ende
vuchtich ende versellet hem altyt mit der sonnen
voer of na. Ende hi is een ouer heer gheset touen
alle mine die archeenghel annahel regierden en
hi uervollet sinen loep in ccc ende xlviij. daghe
ende staet verscheiden vander sonnen xxij. duisen
milen ccc ende xxxvi. milen

Die sesste hier mercurius ende heuet een blinkē
de uerwe ende ccc altyt op mit der sonnen mer
on der sonnen licht machinen hem qualiken
scouwen ende is nimmermeer dan xxx grade van
der sonnen uerscheden. hi is een ouer heer touen
alle reden ende spraech ende oec ouer zaden gheset

Die archheenghel raphael regieret en hi veruult
sinen loep in ccc. ende xxxvij. daghe ende is uer-
scheden uan venus dusent milen datt ende een
halue mile

Die zeuente ende die leste planete hier luna
Dat is die maen die nederste ende die cleynste on-
der al die planeten si wasset ende die niet en ont-
faet haer licht uander zonnen daer si die nacht
mede uerschynt si maket eclipsen der sonnen
ende si lyde. si is couet ende vuchtich ende scaet
der vruchten inden lue. si is een coninghinne
des hemels ende een moeder aller vucht en wa-

Ters. die archanghel. **S**auriel regiertse ende si
loeft in eenre maent ouer alle die twalef teyken
des hemels. si staet uerscheyden uan mercurio
zeuen dusent milen datt ende xij. milen ende een
halue mile. Ende die maen is verheuen uander
aerde xv. dusent milen d. ende xvj. milen die
maken hondert ende xvj. stadien. **S**omma

Soniarum uander aerden tot der ouerster spere
Saturni is hondert ende elf dusent milen ende
driehondert ende vyf ende tseuentich milen

Capittelū. **V**anden. xij. teyken des firma-
mentes inden hemel.

Dat firma
ment des he
mels is beuā
ghen van ene
scheef cirkel
dat die een
helft wey
ghet tot den
westen. En
die ander
helft tot de
noerden ende
hiet zodia
tus dat be

duut een leuen want mit den loop der planeten so
staet onder hem al dat leue heuet ontsaen. In desen
cirkel staen twalef teyken die vaandraghers sijn
aller wīninghe der naturen ende uerderden ende
hieten aldus

Sunt aries. taurus. gemini. cancer. leo. virgo.
libra. q. scorpius. architenēs. caper. amphora. piscis.
Ende hieten daer om teyken des hemels na desen
vernoemde dierten. Erst want die hemel wat
ghelincs werket na deser dierten naturen. of an

ders dat die sterren deser teyken also ghewracht sijn i
haere stede na der ghedaenten deser dierten. die zō
ne ende maen gaen in elker midwarde vander
maent in een van desen teyken ende die zonne co
met ome binnen enen ijer ende werket veel ghe
lycs inder naturen na desen dieren

Dat eerste teyken is eries dat hier een ram
inden zuluken wart eerst die zonne ghemaker
Ende also die ram voer start is ende stoetich en
after teder also is die sonne in desen teyken na
hozen loop

Of ander als die ram des winters rustet op die
luster zide ende des zomers op die rechter. alsoe
coent haer die zonne in desen teyken des wan
uer si coemt tot onser iegheuighe ende des zo
mers na dat si opwart climmet

Olt ander is Taurus. dat hier een stier want
als die sonne is in desen teyken so beghintmen
die aerde te bouwen ende te eren mit arbeide
deser dierten

Of anders ghelyc als die stier is een starker dier
dan die ram also wart die sonne starker in ho
ren werken dan si te voren was ende wil als een
stier wimen vrucht der natuur

Dar vyfte is leo. dat hier een leuwe want als
die leuwe is uol uan heter natizen ende uan ou-
zaer liken toorn ende after so is swack also is
die zonne in desen teyken alre heerste en droechst
ende alleucom wart hi wech. ypocras seyt dat
in desen teyken is quaet bloet laten ende mede-
ne te nemen uan purgaen ou ghebreets wil

van humoren ende onder ongheteimperder lucht

In desen teyken sijn ghetellet die hontdaghe die
seer pijnlic sijn den breghen vanden hooft

Die seste is virgo dat hiet een maecht. want
ghelyc als een ioncfrou uā haer seluen onnuricht
laet is also is die zonne in desen teyken dat si die
aerde niet en laet winnen mer dacter ghewonnen
wart vpp

Of anders die sterren van desen teyken sijn seer su-
uerlyc ende schoon mer si en gheuen ghenen vr-
uloet als ioncfrouwen bouen alle ghedaenten
gaet mer te scouwen veel coont selden of late.

Job die seit Ic hebbe een uertant mit minen oghe
op ghenomen gheen ioncfrouwe aen te sien

Die seuede hiet libra dat hiet een wechscael
want ghelyc als een wechscael is gheuonden om
die dinghen ghelyc wt te deplen also wanneer
die sonne is in desen teyken warden die daghe
ende nacht ghelyc gheweghen

Of anders die starren van desen teyken sijn als
een wechscale ghelyc ghewracht en wegghen
den zomer wt ende in ende die ingheuwonnen goe-
de wt te uerteren

Dit achte teyken Scorpius dat hiet een scor

pie want ghelijc dat dat dier mit den hoefde spelet
ende mit den sterte steket also is die zonne in desen
teyken uoer in so is si die tijt tempererende ende
last te liden mer na laet si ons die conde ende uorst
drucken ende steken

Of anders die sterren van desen teyken sijn ghelijc
mit hoernen ghemaket als of si stekich waren
ende die sijn inden hemel veel listighe werke maken
te om horen voeren van anderen sterren

Die neghende is Sagittarius dat hiet een scut.
Want ghelijc dat een scut is een wapen van veers
mede te uechten also laet die zonne in desen teyken
van ueres vter lucht scude der tijt gheschyen als
is storm onweder vorst ys haghel snee

Of anders men maket die teyken vanden scude
sijn afterdeel enen beest ghelijc tot eenre bewisinge
dat die sonne in desen teyken die een conic is inden
hemel dan onderdruct is ende uerworpen als nabu
godonosor die machtighe conic in babilonien ses
maende uerworpen was van sinen volck ende
liep ophande ende voet ende ar hoey als een beest

Dat tyende is Capricornus dat hiet een gheho
ruit bock want ghelijc dat een bock in sijne wey
den alcht begheert te climmen ende sine hoernen

opwaert heft also dunnert die soune in desen teyken
voertmeer opwaert anden hemel ende laet ende rey-
ket wt haer hoernen der raepen ouer t'arch en dal
die oec mede beghinnen van heeten te steken

Of anders ghelyc dat die bock heymelike padde
der steenrodsen can vinden ende doer dunnert
also syn ander zonnen een heymelic toerganc
anden cirkel zodyacum ende daer om hieten si
porte sohs der zonnen poorten

Die leste twee teyken die elfte ende die twalefte
syn aquarius z piscis et in spera materiali zecse
die meester uoer een capitel heen ende hieten
dus water ghyeter ende die visk daer een wel vol-
ghet na den ander. die visk inden water alsoe
laet die soune in desen teyken van waterachtig-
gher lichte wantet dan veel reghent dat al dat
inder eerden si is swemer dan als een visk

Of anders dese sterren hieten. Cacharade celi dat
beduut hemelsche venster die op ghedaen onder ware
noes tiden ende het reghende. xl ellen hoed boue
alle berghe. doe swam al die werlt inden water

Ende uerghinck cap. 7. Vanden vier elemente
daer des menschen lichaem te zamen of is
ghezet.

Alt daer un-
 syn elemen-
 ten betughe
 heydenische
 meester en
 die heylige
 scrift. Ele-
 menta be-
 duden kan-
 te der eerste
 materien
 daer alle
 dinghen
 inder werlt

mede ghetonden syn voghel dier visch boem
 steen &c. Ende hietten dus terra aqua aer ignis

Dat is aerde water lucht ende vuur. ende dese syn
 nu veel in malcander ghemenghet als vuur inder
 lucht. die lucht inden water dat water inder
 aerden ende weder omme die aerde int water
 dat vuur inder lucht wart dit ghewandelt.

Dese elementen syn die een bouen den ander na
 hoere waerde wel gheordineert

Dit eerste element is Terra dat hiet aerde

Dit is dat laetste ende dat swaerste den mensche
meest ghelyc want die hemel ghyft wt die enge
len die lichte uoghelen dat water vische die
aerde ghyft wt den mensche. In uoethen ende
nymt ten weder binen hier om hier si de men
sche meest ghenadich ende myn scadich binne
der aerden sijn die zaden der natueren ghehouden
want niet en wasser dan inder aerden ende si
wint wt smaek varwe roke binen hoer was
sen alle metale binen haer wassen alle meta
le binen hoer is oec besloten die helle als der
Verdouens. Joden buut vander aerden so is die
carker des heren bouen ende onder der aerden
wonen ende leuen menschen dat die een voer des
eens menschen ieghen den anderen coemt ende
dat een huus ieghen den anderen dit is licht
te begrypen want die hemel gaet haer al om
me vander aertbevinghe waer veel te segghen
hoe die coemt van besloten wint ende water
ende gheliker

Dit ander Element is aqua dat hier water
dat is vloeylic nader manen het hanghet zide
anden aerden dat men hier die zee of meer het
dringhet doer der aerden ende springhet weder

op in soeten fonteynen ende vloeyt weder in dat
meer ende dat meer en loept niet ouer daer is wa-
ter bouen sulken hemel mer dat is vast gherōnen
als een cristal daer enghelen die enghelen dicke sijn
wanneer als si tot ons comen of weder varen
dat water bi ons berōnet uan uorste datmen in
sulken lande niet begripen en can. **O**et uā water
warden inden hemel ghewonnen. **R**eghentoge
ende cometē uander sonnen die die vūchticheyt
oprecht ende daer in wonderlic werket dat wat-
heeft die werlt purgiert onder noes tiden. **H**et
heeft pharaoos heer uerdrouken uan egypten
ende scheide hem uanden weghe der kinder uā
ysrahel. **W**ater vloet wt der ziden xpi inden ou-
te uan water makede god wijn. water is een
materie des doepsel. water is een uertolnghe
ende een reynighe alder werlt ende daer menght
men inder materien des sacraments. Cangu-
nis xpi

Dat derde is aer dat hier lucht die is subtyl
beweerchlic ende doerschyndic ende ademtocht
des gheests. **I**nder lucht leyden mit pinen eenre
hande bose gheeste tot den doemstach toe. **D**ie
zulue sijn zeer hatich ende nūdich op ons. ende

waermeer onweder anden hemel is. so doet hoer
werck daer an ons te scade an scepe an vrucht
an ghetymmer. Dese gheeste comen wt der
lucht maken schijnbaerlyc lichaem ende uerto-
nen hem daer in dicwyl den mensche ouer die
lichame en moghen si niet langhe aen houde
want wonders meer inder lucht gheschiet vā
weder vorst dome blyuen Cometen pestilencie

Toent die phylosophie hoe die sonne die **w**ater
micht aen treckach is doer die sachte lucht en
hoe die daer uerwandelt wart ouerunds
subtylre kreeft der planeten van in formen
der beelden als men ziet an edelen steenen
wat daer vreemdes aert in gheprent is

Dan vierde is **I**gnis. Dat hiet vuer dat dat
edelste hoechste werckachtiche deinoer is.
dat vuer luyt wt ons ouerunds syn ma-
terie daert aen werker. Her heeft dat edelste
werck want her wil alle dinc wt sinen oer-
spronc weder bringhen ~~want~~ ende her wer-
ker wt den middel pont an dat vande alle na-
tuur is den vuer onderdaen daer om so aente-
tent die calder uoer horen god ende uiuenen
noch dat gheen ander zeghenighe of wynghe

En is dan doer den vuer. Ende men moet niet hore
cominck vanden noch teren bringhen. dan doer
een vuer. mer dat is wyslic want men doer den
vuer gheen veyn en mach voeren die werke
des vuers scrift alexander nequa In desen uerse

Verterit. morwet. verbinder. verhardet.
Destruit. emollit. restringit. gsolidatq.
Verdaet. ueniet. ontfenghet. verblidit.
Clarificat. terret. accendit. letificatq.

Die ledudens is bouen den woerden ghetecken
Juden vuer ghelyc quam die heilighe gheest
gloserie vanden testament. ende heeft der kerste
herte vuerich inden gheloef ghemaect. endes
den vuer sal god die werlt oerdelen. want doer
al den elementen is alrede recht ende oerdel gods
ghesiet daer is oer inden hemel een ronde doot
vuers. datmen hier. *Spera ignis* die niet en bar
net buten noch binnen want daer gheen materie
noch lucht en is. **M**er daer is in dat begheuer
der sielen die daer grote pine doghen bouen wert
der natueren mer van godes willen alleen. **G**od
moet os vdraghen der pin. **A**men

Cap. Vanden aerdschen paradyse der weel
den ende van zinen bomen.

Dat paradijs
der weelden
dat god
plantede
uan begin
als damas-
cen? zeyt
is die alre
ghauuech-
licste aerd
sehe stede.
die onder
den hemel
is uerre

van ons **I**nt oeste ghelegghen gheuyet uan
enighes menschen toetwinst ende hoech bouen
alder aerden also dat dat paradijs tot der manē
doot toe vaket. daer om en conde die grote uloet
daer die werlt mede vergheuch niet an comen
Alle tyt is daer ghetemperde lucht daer en ghe-
schiet gheen onweder alle tyt is daer leuten meye
ende herft ende oest dat is het staet altyt in groe-
nen bladen **S**chone bloemen ende rype vrucht.
daer sijn twee zomer ende twee winter also dat

die boue tweerck iaers vruchte draghen dach
ende nacht sijn daer allike lanch In desen para
dijs en mach gheen onredelic daer wonen zint
dat serpent mit den mensche wt ghedreuen wt

Noer enoch ende helyas wonen daer tot ante
kerst toemste toe die wech die tot den paradyse
gaet bewaert een enghel cherubin ende staet
daer voer mit enen vlamende zwaerde

Drie boeme van hogher weerde heeft god
daer vter aerden laten warden die in die hoghe
ende breyte seer schoen wassen hoer blade bloe
men ende vruchte sijn veel ghepruyt als salomo
seyt die blade sijn goet wter medicinen die
bloemen sijn der eren die vruchte in dat ewige
leuen

Die eerste boem is lignū sciencie boem er mali
Dat hier die boem der consten of wetens goet
ende quaet niet dat inden boem wylcheyt of
conste staet als sulke gheseyt hebben dat daer
een enghel inwoende van konstē daer die
vrucht die natuer af ontfent mer wie daer
af at die vruchte vluchtes onderschept tussche
goet ende quaet twischen eer ende scande
tusschen zuet ende zuer twischen loghen en

waer: twischen rijk ende arme. zoutheyt en siete.
leuen ende doot. dese conste leer wi in alle dinghe
die ons aenghetomen is van ongheloesam-
heyt onser ouder in den eten des appels des ons
gheen noot en hadde gheweest

Die ander boom is lignū vite. dat hiet die
boom des leuens. dese staet in die midwarde
vanden paradyse. **S**i der fonteynen der weel-
den in die hoechste stede. ende hi is zeer zinnelike
int ghesicht van scoonheyt ende der bloemen
ouermonds menigherhande uerwe die daer in
Edelic ghetempereert zijn. Ende ander aert
der vruchten want wie daghelix aet vande
vruchten die en mocht niet steruen tot me-
nighen onsprekeliken iaren toe mer dan 30
zoude hi alumerende als in enen droem sijn
siel ouer gheuen. die blade sijn seer gheuech-
lic ende suet van ghelude want si sijn vast
ende hart oft van suber gheslaghen place
waren ende als die zoete zuden wint daer i
valler so dinghen si als zeyden spil. Ende
want die engelen die blade wel comen con-
cordieren alle cymbalen so gheschyen daer
in rechte conlighe armonie van blade van

minuten ende anders dicht des hem een musicus
verstaet

Die derde boom is lignū amor. dat heet die
boom der minnen. daer en seyt moyses inder
bybel niet af want die Joden waren doch
so onzuuer van ghedachten hoeris harten
dat hi hem niet en mochte lustelike dinghe
van merckender ghemiechte uoer segghen

Ende om des suluen wil so uerboet salomon
den ionghen joden der minnen bouck *Canti* te lesen

In *canticor*. Dese boom secht damasten heeft
aller boemte enten op hem. dat is dat alle
vruchte vanden paradyse daer op wasser
als een exemplar of een bildaer aller
boemten ende noch ist gheestelic waer dat
gheen doecht uoer gode gheloent en wart
mit den ewighen leuen zi en moet vander

Minnen ghebroken wesen van menigher
ander ghemiechte die an desen boom is. laet
ic ongheseyt want die theologie daer lictel
of coert dan in desen woerden. q̄ est viridariū
vimine exultacois. dat beduut een prepel of

Een gaerde alder ghemeene vruechte. Onder
desen boom quam god wanderen tot den

weder na den middaghe ende seyde tot adam
waer bistu dat mocht god wel iraghen
want hi en was niet mit hem onder der
mūnen linde ende daer om antworde hi hē
ic hoerde dyn stemme ende ic iruchtede
dat mocht wel wesen want minne beslu-
ter buten alle anxt. *Capittelum. Vander
fonteynen. ende van die vier vloede des
aerdsche padys.*

Dat para-
dys heeft
midten e-
nen scho-
nen tem-
pel ghe-
wraecht
sonder e-
nichts mē-
schen hā-
te midten
in desen tē-
pel ont-
springhet

een fonteyne moeder van allen water wāt

Si hiet fonteyne der weelde ende si deylt haer wt
in vier vloede die die ganse werlt veruichten
ende ouerlopen ende si breyt te veel steden der aer-
den ende dat is groot noet want anders so zou-
de die aerde uerdorren ende niet vruchtbaer wese
om dat si dorre is van haer seluen

Die eerste vloet die wt den paradyse loopt
hiet gyonof nyl dat beduut een ghedruste ou-
stuur. Oft beduut een slinich vloet als si tot ve-
el steden vanden gronde daer daer si ouerloeft

Dese vloet gaet omme alle dat lant van ethyo-
pien ende comt neder doer egypten ende vuchter
al haer pleyen ouer eens des iaers ende inden
vloet sluut si die haven toe mit veel zandes
dat si niet weder inden oever vassen en mach

Dat wel een groet wonder teken is want dat
si al dat lant van egypten zoude om sijne dor-
heit onvruchtbaer wesen dat si alleen misstet
mit horen vekten sijn die si mit haer wt den oe-
uer trecket. Dese woeder in hoer menich meer
wonder die venijnich sijn ende stadelic als
Emdros ende cocodrillos. vipers daer die bestia-
rius veel weemds dyns af zept

Die ander die vloet hiet physon dat beduut

een wandelinghe des montes want hi drierhande
wijs uerwandelt na dat si wt den paradyse co
met als die meester seyt inder historien hi wan
telt inder uerwen want op een stede is si daer

Op een ander duuster. Op een derde bruin. hi
wandelt inder grote. want op een stede is si cleyn
Op een ander groot op een der derde breyt. Si
wandelt oet inden smake op een stede is si cort

Op een ander warm op die derde laeu. Dese
ruier gaet omme alle dat lant van euilach
ende si is ryke van uel gulden zandkyns

Ende men vint daer in uel duurbare gēwē
ende auden ouer wassen uel cride aromati
cales dat is oertaerlic inder medicinen

In derde vloet hier tigris. also hier hi na den
dier tigris. dat also sonderlinghe snel en rashe
is dat gheen scit ghelyc hem heen comen en
mach hier vlieghe ende lofet beyde noch can
en mach men sine voete niet op die aerde zien
comen. hier wandelt in armemen. also snel
vliet dese vloet ende schiet heen dat hi daer
om tigris is ghenoomt. hi hier oet mede diglat

Dat bedint scarp of dringhende want hi en
spaert gheen steruoedze in sinen weghe hi en

Tneemse mede. Dese vloet trect to den lande toe
van assirien ende als hi veel onnuewechs ghe
daen heeft so ualler hi in dat rode meer qua
liken mach hem ench dier daer inghehoude
om die grote ghedrulle ende omrust des
waters

Die vierde vloet hiet eufrates dat beduut
vruchtbaricheyt want hi veel lantschap en
stede vuchter daer si alleen grotelich vrucht
barich of sijn ende daer comt wt een ander
vloet hiet torix met uerre vanden paradyse
en scheyden si hem die is also onstuur van
gherinsche dat daer niemant hi wonen en
mach hi en wolte doof werden. In desen riuier
quam alexander doe hi in dat aerdsche para
dys woude treden ende daer wart hem ghe
gheuen een cleyn steenkijn dat alle swaer
opwouch mer als men wat aerde daer by
leyde so wast lichter dan een raf of stubbe
By den steen tekende hi alre eerst dat hi van
aerde was ende niet een gods zoon als hi te
vozen waente gheweest hebben. Dese riuier
eufrates comt tot mesopotamen en lopet
in idden toer babyloniën die nabugodonosor

cymmerde in siner craft. Doxif die daer wt co
met loopt inder zee uan capslinen ende men
viut in beyden veel goeder cride als is dat
hout aloes dat wt den paradysē comet. **Cap.**

**Vanden mensche ende vanden vyf wtven
dighe ende inwendighe zinne sijn lichaems.**

Die mensche
is een rede
lic dier mit
den engelē
ende sterf
lic mit den
beesten die
veel goeder
zaken an
hem heeft
als hi staet
op rechte
erdicheyt
der werke

op ede ende gheloue te houden in siner ewe
op urede sijner huuswestinghe. hi heeft uā
ghenaden veel ghelucs mit gode. uā zeden
veel ghelucs mit al den engelen van natu

ren veel ghehucs mit al dat inder werlt is hi he-
uet an sinen ghebrente een ghemeen hart we-
sen mit den stenen an sinen leden die op wassē
mit den boemten ende cruden aen sinen lichaem
een gheuoelen mit den dierten an sinre zielē
een verstaen ende kennen mit den enghelen

Ende hier om is hi van gode een heer oüset
houen allen creatiuren ende al dat leuen heeft
ontfaen zoudt hem wesen onderdaen hadde
hi in sinre oerspronckiker doecht ieghen go-
de bliuen staen. **T**ot welker betuichnis
brachte god alle dieren voer adam ende si
buijchden hem neder onder sine voete ende
deden hem coninclike eer want si saghen dat
bilde haers sceppers blinkende wt sinen aen-
ghesicht daer om sijn noch veel boeser gheeste
die van een opghesicht eens rechtuaerdichs
mans wtuaert ende uhet wech van euen te
setenen mensch ende als adam doe noemde
die creatiuren also hietens noch in hebreusce
tale Naem beduut bekantenis der dinck.

Adaem mocht wel die dinghen gheuen hoer
naem want hi al hoer natuur ende wesen
conde verstaen die conste hadde hi uā gode

Imit sijnre sielen ontfacen hoe dat god den me-
sche makede vanden sijn voder aerden inde
acker van damasco ende blies in sijn aensicht
adentocht des leuens ende setten in dat para-
dijs dat hi dat werken zoude ende hoe god
die ioncfrou eua makede van sinen ribbe
den hem god wtbrac in sinen slumer. dat is ghescre-
ue inden eersten boec der bibel die ghemeen is

Die mensche heeft vyf wtwendighe
zinne als visus. auditus. gustus. odoratus.
Tactus. Dat sijn sien horen smaken Rukē
Gheuoelen. mer want si mit den besten
veel ghehijc sijn so en wil ic daer af spreken
al ist dat daer veel philosophye af ghescre-
uen is. mer hi heeft vyf inwendighe zinne
Die elc sijn cammer ende cellen hebben in sijn
voerhoefde ende die cellen sijn vanden beste
ghedonnen bloede ghevullet ende doer die
adentocht goods den god in sijn aensicht
blies inwandering van veel goeder natuerlike
gheesten die inden bloede leuen ende steruen
mit den bloede ende sijn doch seer subtyl. En
daer gaen pade of steghe van deene celle
tot der ander op dat die gheesten in den

zinnen die beelden der dinghen lichtelic tot mal-
cander moghen bringhen ende alsoe coemtet
toe dat een mensche so raske een zin gheuōde
heeft

Die eerste inwendighe zin is sensacio communis

dat hier een ghemeeen uernemen der ghelike-
nis der wtwendigher dinghen mer dat enige
materie hout of steen daer in comen mach
mer hoer ghedaente in deser cellen is een ghe-
meen beuoelen en staet tusschen den oghe-
louen der nūze intuoerhoeft op twee aderen

Die cruce wijs tot den oghe lopen dese celle be-
tinnen veel vūchighe zenen ende sijnol morchs
ende vūchich ende die leuende gheeste sijn daer
gaern in als int uoertorch vanden stote vreem-
de dinghen eerst te uernemen ende hier wacht
si na als een wachter op ter timmen

Die ander inwendighe zin is ymaginatua

dat hier een beeldenmakersche. Dese zin heeft
hoer celle wat hogher inden hoeft en brey-
der dan die eerste ende onder coucheyt vhe-
tende vanden breyn des hofdes so is daer me-
ere vasticheyt ende hardicheyt van edelen
bloede gheuolmen om die beelde te vasten toe

houden die den mensche ter eerster zinnen te uoren
sijn ghecomen ende als een mensche hem uan
enighen iewordighen dinghen keert so bliuet
nochtan die beeldinghe des dinghes den mensche
in desen zinne ende macht onthouden al en is
hi daer niet bi daer dese craft hiet ~~die stat~~ die
stat der formen en balden.

Die derde is estimativa dat hiet waenafschij
te wesen deser zinne telle staet hogher af boue
den anderen twee ende si is binnen uan heter
natuere ghelyc enen barnsteen. **Quermids**
veel gheesten die daer inghetoghen warden

Ende marren langhe mit weel werkes op
die beeldinghe die inghenomen sijn mit ver
moeden of si aen te nemen sijn of te sciuwen
ghelyc een scaep als men hem coecht een scoen
rys of alser siet enen wolf dat comt uan
vermoeden datter begriper woedicheit of
droefheit dinghen. **D**aer werken die gheeste
veel uan reden al ist dat si gheen en hebben
mer om ghelijcheit die si uander reden ont
faen ende afstrecken.

Die vierde is fantasia. Dat is fantasie
properlyc een wijs ralen dese zin heeft

hoer celle bouen inden hoofde ende staet ghelijc
als dat ruwe bloemkijn op den appel. of als een
pont inden cirkel. dese celle is seer ruym ende
sticht ende daer in so uallet daer veel werts die
op neder hoghe ende laghe ghins ende weder
verre ende na uermenghelic die beelde op te
halen ende wederwech te werpen als een cade
speelt mit der mius also kiese en uerwerpze

T mit veel ghedenkens Dese celle is recht als
een palaes of eens conincs zale daer men die
zaken des rijcs Te samen set ende deylt vol
boert ende consentiert weyghert ende ghift
na an brenghen Gheleden dinghe toe come
te ende ieghenwordich brenghen ouer een
na horen oerdel dat nochtan al confus en
wilde was dese fantasie timert borghe in
arabyen ende werpse weder neder mit veel
ghedenkens. si zuet goutberghe in vriessant
also vreemde set si haer zake Si is also wel
onledich slapende als wakende want si staet
recht als die onrust in een vre clock

Die vyfte is. **Reminiscencia**. dat hier we
der ghedanch hoer celle staet after inden
cnap vanden hoofde dat veel lude after ront

ende groet hebben als een peer. dit is een droge
stede **O**uermids dat die zenen dorre warden
van veel beroeringhe der gheesten en staen
recht als snaren op een cythaer. wanneer
die acht des gheestes daer opuallen mit wille te
ghedenken dat daer uerghten is weder te hale
ende te ghehoghen ende so luden die gheesten
als op desen cythaer repeticien der zanghe.

Dit hiet oec die Trezorie der sielen daer si alle
alle der sinen beelde opslutet ende weder wt
rephiet ende doet daer goede rekenſcap uā sinen
uten af ende want dese zinne wederghedanck
mer vast en nouch alle haer zaken op sluten
mach hoer ontghiet veel mit uerghten
so syn die leetere gheuonden hoer te hulpe
te comen mede te ghedenken ende te ghe
hoghen

Die leraer vrughen wat ondersceit dat is
tusschen des menschen ziel ende syn gheest

Daer toe antwoort sinte augustijn. dat die wile
dat des menschen gheest in sinen lichaem is so
hiet hi een ziel. mer als hi daer af uerscyden is
so hiet hi een gheest. om dat hi ny is Ende dat
lichaem niet leuen en mach

Die siel is
een ghesma-
pen crea-
tuur. een o-
lichaem-
like ver-
nuftighe
substantie
die een be-
elde en ghe-
lyc draecht
haers soep-
pers ende is
ghegheue

van gode. dat lichaem leuende te maken. vander
sielen seyt sinte bernaert inden hemel bouck van
der zielen aldus. Die siel is ingheteykent mit
ten keelte gods. Ghesciert mit sijner ghelycheyt
Gode ghetruwet mit den gheloue legacft mit
den heilighen gheest verlost mit des onnosels
lammes bloede. Ghesacker te wonen mit den
enghelen. Onfanghelic der ewigher salicheyt
Recht erue der goetheit gods. deylachtich der
vernuftigher reden. Ach hoe salich is die brunt

11111
xpi ihu op welc die goetertierenheyt goods altoes
opliet. ende die doecht der oetmoedicheit doese
nighen ende dalen onder die maesteyt die pe
nitencie wederleyse tot haren lande. Ghehoer
samheyt gods uersellet mit haer. uolstandicheit
brengse uoer die poorte ynnicheyt der doecht
laetse in Godlike minne doese haren hef dine
uanghen ende veren **Vanden vier beveringe**
of wgheringhe der zielen

Die siel die wile dat si is in den licham wart
op vier rader altoes gheuoert tot doechten of zou
ten ende die hietten aldus. **Tumor dolor amor et**
spes. dat beduut wese rouwe minne ende hope
Ende indelen wart si ghetoghen uan menigher
beeldinghe mit groten artheyde of si in enen jock
gheslaghen ware. daer wart si also seer daghe
lics interdoert dat dat licham daer af dicke in si
uer complexien gheuantelt wart. ende die heel
mensche in sinen ghemoede ende in sine bloede
Dat eerste rat is **Tumor**. dat beduut wese
Dese heeft den mensche begrepen die wil dat
hi leeft ende alle tijt die siel trecket en ver
uaert dat si leu wart uoer scate of scande
ziecke vanghemis armoede. omwil ende der

menigherhande ghelyc die den mensche so
seer uerslaen dat hi ghelyc als een riet dat
altijt uoer den winde ghedreuen wart ende
zomwyl hem onthet daer nochtan gheen
anet en is. Job seit eer ic eet so zucht ic
die gods loen ureesde hem uoer den doot.
wie mach dan der uese ontcomen Ic laet
staen alle tijchke anet die ons an den licha
of leue moghen uallen so vrucht wi nochtā
een anderen doot dat is ons een zwinde meere.

Dat ander is toloz dat beduut. **R**ouwe die
rouwe comt uan onwille ende also langhe
als wi leuen so heb wi onse wille want
wi niet uertrighen moghen in deser tijt al
onsen wille so wart wi mit rouwen ghe
dreuen als dauid seyt des menschen leuen is
arbeyt ende rouwe. welc hem niet alleen
van buten aenghebracht en wart. mar
een mensche maecte met hem seluen dā
men hem leeds doen mach. ende dese rouwe
doet den mensche hem seluen oncsinken of
hi uerdronken waer. als dauid te moede
was doe hi wart uerdreuen uā sinen zone
ende seide heer make mi ghesont want

die watter sijn ghecomen tot minne sielē toe

Glō Die watter der bedroefins

Die derde is amor dat beduut minne welc
ua der **R**eden onderscheit heeft meer rechte
die siel te beroeren ende te trecken want die
minne hoech is uan uerkiesinghe mer om
dat der sielen gheer wart dicke also zeer
beroert dat si om **arst** will den brydel der
wysheit uan hoer werpet ende onzinnich
hastet op dat beelde dat si wtghenomen
heeft so wart si inder nūnen rat also ghe
walket daer haer leuen haer een pine is ende
haer leuen een last want si wilt dat die minne
starch is als die doot ende die gheer hart is
als die helle

Dat vierde is spes dat beduut hope want die
siel toe so groten dinghen ghescapen is ende
vertozen ende si mit claerre kennisse dat vint
ende mit kiesen haer daer toe keert so staet i
haer op een onleskeke begheringhe en om
veel ghetijcs wil die si ontfanghet dat si uā
hoerre begheerte niet en sal bedrogghen wer
den so staet op die hope die si wtwerpet
als een anker in dat meer der ewigher din

ghen daer si harde wonderlic aen ridet. mer wāc
si hier niet volle troest ontfanghet mit veel
hinders ende lede so wart si mit also menighe
bulghen ouerslaghen dat haer dicwyl begint
te twivelen ende dat doet haer groot ōmoet
druen **Vanden drien redelike krefte d' zielen**

Die siel heeft drie redelike krefte daer si ho
ors selues machich mede is also uerre als si
niet uanden licham ghelet en wart en uocet
so werket si daer mede veel ghelycs an die
heilighen drievoudichheit welcs teelde si daer
aendraecht uan groter edelheyt haer wescens en
dese kreften hieten dus **Memoria. Intelligencia.**
Voluntas. dat beduut **Ghedachtens Verstande**
nis ende wille

Die eerste redelike craft der sielen is **Memoria**
dat beduut ghedachtens Ende die is ghebyr
een **Scaprate** daer die siel inhout haer beelden
ende formen die si inden sinen des hoofdes dā
vergadert heeft daer aldus staet af ghescreue
haer **Scapraten** syn al uol die uan dit in dat
wreken want als die siel inder ghedachte
ghelyuecht haren scap die reykhet si wt mit
gedanken recht of si een dēne werlt binne

Haer hadde te uersorghen **mit** deser craft gheli-
ker die siel uoer den uader inder godheyt want
hi is altyt buten ende binuen ryke werkende
sijn wesen in hem. zine goede buten hē. **Dit**
sijn die scatte sijner rykedom der godheyt. **al**
dat dus toer dese werckstyghe craft wederhaelt
die gheleden tyt ende dat daer in gheschiet
is al mit ghehoghen ende dit is een grote mo-
ghencheyt uan gode ghegheuen

Die ander is **Intelligentia** dat beduut ver-
standens. ende dese en mach inden licham niet
kennen noch weten dan toer die fantasien
die die zinnen hebben ontfanghen mer als si
die siel uanden licham ghescheyden is so sel si
sonder hinder ende artheyt in zien en scouwen
na horen uerdienst alle waerheit wonder ende
wysheit inden ewighen woerde des uaders

Dit is dat paulus seit. **Die** wyl dat wi hier
sijn so zie wi toer een spieghel ende bril dat
sijn die fantasien. **Mer** dan so selle wi sien
van aensicht tot aensicht kennen als wy be-
kent sijn. **Elc** Sonder dezel ende cortyn
ghesceepiker beelden. **Dese** kreft heeft gelinc
mit den zoen want hi is een glas des ewichs

lichtes **E**n spieghel sonder smet **E**n beelde der
maiesteyt. ende wat een mensche nu leert uā
konste ende wysheyt dat sel dan an hem schi
nen ende blinken doer den woerde der ewigher
wysheyt

Die derde is voluntas. dat beduut wille die is
een teroerlike craft ende een gheweldighe ghe
biederliche alle der ander crachten. want als nu
die verstandens ver begrypt of vernymt ond
der reden schijn van eer van goede van lust
of anderen zaken die tegheertlic sijn. so gebiet
die siel ouermids den wille alle den zinnen
dat sijn haer onderwinden. ende den ghemueet
voer te bringhen. so moeten die ogthen daer
na zien. die mont daer na vrighen. die oren
hooren. die aderen. die leden moeten voert dat
bearteyden. ende hier om si hiet die wille een
conighinne in herten rijk die uā ghenen din
ghen bedwonghen en wart ende si heeft twe
rasedslude. die een is haer van naturen aen
ghebozen ende hiet simulacris. dat is die vrou
ke der zielen. den anderen nymt si teraden me
de ende hiet Racio. dat is reden. Dese wille
doet alleen helle of hemel verdienen ende

heeft veel ghehoert mit den heilighen gheest wā
die is uoertreden van vader ende zoon doer
welc alle dinghen an hoere volmaechter scier
heyt worden ghewracht als dauid seyt doer
den gheest syns monts zyn al hoer krafter

Vanden drie instaeende cedinghe der zielen

Die siel die heeft an hoere enghelscher
aert sonder enich toe doen der zinnen drie in
bluende cedinghe die si niet en verslyt noch
en uerwerpt noch niemant en machse haer
nemen ende hieten aldus *Sindecis Conscien*

I*cia liberū arbitriū* dat bedint die vonda der
sielen die saemwichtichighe gront dat vry
ontedwonghen ghaenot mit deser snede is ze
bekant mit dat ewige leuen God noch gheest
en syn hoer te ware of te wettende als si mit
desen ghesinde tot den ewighen zaken ende
onwandelbarighe dinghen die bouen ons syn
wil heren des lichaems last en is haer tā niet
te swaer dat twee staen van hemel en aerde
en is niet te verre ende die valscheit der he
melen die hart ghegocen syn als metal en
is haer niet te dicke Ende mit deser ghehuc
heit so syn haer die enghelen al bekant

bi namen

Dat eerste instaeende bilte der sielen is Syndere
 sis dat hiert die vouch der sielen die also groot
 van gode in haer ghewonnen is. so rechte vry
 van edeler aert. dat si haer niet toe keren en
 mach In desen neder dinghen die uergaanche
 sijn. noch myn vermach si haer te gheuen i
 den zonden. Al hadde een man dusent moert
 ghedaen. Syndere sis prekelde hem altyt ende
 reysen to der doecht. Ende om der groter ghe
 de ende vroemheyt daer si ter doecht is mede
 gheheert daer si niet af en laet. mer ymmer
 te sauwen quact. so waenden veel meesters
 dat si vor gode waer ghecomen ende wat vā
 godes wesen hadde mer dat en is niet het is
 een puur luter ghescrepen instaeen dat niet
 en wart uerwinnen noch verduustert an
 ders so waer gods wesen uermemicht of
 ghereyrt In hemel helle ende aerde dat is
 onmoghele want hi alleen deylt sijn wese
 ten plenen in hem bliuende

Die ander is Consciencia. dat hiernaen
 Consciencie mer het beduyt een saemwint
 rasich geout die die siele neyghet goede

zaken te inuolghen. auch te sciuwen ende te uken

Ende vordoghen draghen uā binnen voer te
ganghen nultact. Daer af seyt ysaias hoer

Dorm en steruet nimmermeer. Dese consciencie
en is oet nimmer te ureden noch in vroechden
Noch zeker dan in goet ghetuich van hoer
seken binnen als paulus seyt. Dese conscien
cie pleecht veel te dwalen daer om so sel een
mensche van sinen wisere alcht hem gaen
latē raten ende leren op dat hi niet onwetens
en sondighe. Als die propheet Joel seyt. Si
warden alle leet kinder gods

Dat derde is liberū arbitriū. dat hiet een
vry ghemoet den god den mensche gheghe
uen heeft inden begijn te doen dat hi wil
ende te laten dat hi niet en wil ende mach
wel ghelijc wesen enen poertuer. die binne
ten casteel is den men niet dwinghen en
mach op te doen sonder sijn behagen daer
gheen toornent so groot en mach toe wesen
liberū arbitriū en mach wel onuerwonnen
bluen alst gheseyt is inder martelare toot

Dese vryheit staet bouen alle neyghen of
toetverkinghe. si come van ghenaden of vā

becoringhe niemant en wort onwyllich tot gode
 of tot zonde ghedreuen. Onse wyheit is anders
 dan der enghelen. want wi moghen sonde doen
 ende laten. daer om moghe wi uerdoemt war
 den of behouden mer die enghelen en moghe
 gheen sonde doen noch god niet lief hebben.
 ende nu is der enghelen vyfheyt meer dan die
 onse al ist swaer na ons te begrypen. wat die
 meeste vyfheyt is niet onsalich moghen te we
 sen. **Cap. Vanden zeuen ouderdom ende
 tijt des menschen.**

It sijn die
 zeuen ou
 der des me
 schen daer
 hi doet le
 uet mit
 veel on
 saelden
 veruult.
 ende daer
 na vinn
 steruen
 ende van

Gheen scheyden moet sijn gheest varen weder tot gode die en ghesent heeft. ende sijn lichaem weder comen inder aerden daert af ghenome is. aldus so sluut alles menschen wtganch der comighen ende der armen ende der ryken

Die eerste ouder is Infancia. dat is een zoegheint ende properliken ist in anderen lande ghehete eenbaren. Dese ouder beghint vande

Jgeboerten aen went toe der tijt dat dat kindt spreken can. die is wel die jamerlicste ouder van allen daer hem een mensche niet en bekeert noch en uermacht. mer si is die pinste van leuen monnoselheit om dat die mensche niet en wart brotsachtich van leuen noch mit harten mit monde ende lichaem ende dese ouder duurt ten leuen iaren toe after welc beghint die mensche quaet te leren

Die ander is puericia. dat hiet kindsheyt. Dese beghint vander tijt des onderscheydeliken spreken mit uerkeelen der dinc ende duurt ten vijftien iaren toe hi welker tijt beghint die mensche onderscheyt te leren ende verkeelen der dinghen te nemen. want die siel die werket dan an den beelden die die

mensche dan intreckt den sinnen ende hout in
der memorien. dit is een reyn ouder. mer die
quaetheyt en laetse nu den mensche mer hou
den als si wel na allen wesen eysschet. mer si
verwildert uan quader gheselschap

Die derde is adolescencia. dat hiet joncheyt

Dese teghinc vanden vyftien iaren ende
duurt tot xxviij. iare. In welken ouder so
is die mensche tequaem ghenouch te wime
zijn ghelijc inder naturen. ende after dese
tijt so volghet die mensche ghemeenlike sine
wiltheyt ende wart ontouden tot onsuue
hede dat grote scade is. want anders soude

Die mensche an sinen licham stark werde.
en an sinre sielen sonderlinghe wijs. dat
hem die diereu souden lichtelic onderdaen
noch wesen. quade menschen voer hem ont
sien ende veel meer wonders kennen dan
hi nu doet

Die vierde is Iuuentus. dat hiet joghete
manheyt of urde uan leuen. ende teghinc
van xxviij. iaren tot vyftighen toe. ende dan
so gaet hem die oudheyt an. In deser tijt
mynt die mensche sine volstant des leuens

an langhe ende breyte sijne hantē en want
die hantē dan seer ghematicht is. so wart
die moer in anderen dinghen ghekeert als
op konst of op eer op goet op uermoghē
ende dit is die ander des toorns ende ter ho
uerdren ende wart mit veel onlede berocht.

De vyfte is Senectus. dat hier ouderdom
ende teghinc van vyftich iaren ende duurt
tot ~~xx~~ lxxviii iaren toe. Inder ouder is dat blo
et seer ghesonken ende teghinc seer te ebbē
ende te dinnē in licham ende in krachten.

Dese ouder is seer onderdaen der ghiericheyt
want si liet hem neder dalen. ende verliest
den moer meer te wimen hi liet hem veel te
behoeven. ende den sinen tegheert hi veel
after te laten ende hier om vallen hem af
alle ander sonde. **O**er die ghiericheyt ende
bracheyt neemt aen hem toe ende wast hem
aen den ribben alse speck.

De sesste is Decrepita. dat hier die drittinghe
of afganc des menschen want hi dan i sin
verstaen en kraft seer af nymt. **D**ese ouder
teghinc van lxxx iaren ende duurt al eens
menschen leuen lanch went in sinen doot

Toe. Onder dese ouderdom staet die quaetheyt vā
 miswauen of misdinken want dese menschen
 hoer leuen lanc veel quades ghesien hebben
 ghehoort ende versocht. hier om is hoer siel ghe
 lac eenre spinne die vol omvates arteyts is
Die sciuende is mors. dat hier die natuerlike
 doot die ter hier ghehyt enen slaep of rust
 want alle die uoeroude zyn vol armoede en
 arteyts gheweest van kinde op ende diuert
 went tot der gheineene verriemdes des ionc
 sten daghes. In desen staet gaet die mensche
 wt als een haerse ende sijne ghedachten
 wart vergheten. Mer al die wijsheyt ende
 doecht voert die siel mit haer heen. Dit is
 dat eynde alles uleysches daer alle minne en
 haer eer ende scande goet ende haue als droent
 dan heuen gaet. wel hem die die doecht heeft
 belstaet

dan

**Cap. Vanden zeuen tiden ende ouderdom de
 ser werelt.**

De werelt
is inden
beghin der
tijt van
gode begō
nen ende
van niet
ghescepe
si en heeft
niet ewe
lic ghewe
est als die
heydenste
phyloso

phen seiden noch si en sal niet ewelinc aldus
staen. dat is si sal na horen werken vgaen
Die hemel en sel gheen onnueloop doen
noch in bloet die neder dinghen gheuen. die
aerde en sal niet grueyen noch gheen dier
en sal leuen lijcklike gheslachte te maken
Dese werlt heuet seuen ouertom ghehinc
enen mensche daer si inghestaen heeft ende
noch ouertomen sel ende eynden. Ende in
een inwelinc onder regnerde een sonderlin

ghe doot sonde daer si gode onwaerdich om wart
ende mishaghele want die scrift zeyt van
aculeghim heeft die werlt nequam gheweest

Dat is schalc also dat god eens zeyde penite
me fecisse hoïem dat beduut an berouwer dat
ic den mensche hebte ghemaket. **Glosa.**

Je sal so grote wyake toghen ouer hem dat
alle verstaen niet anders en sellen moghen
begrypen ten si mi leet dat ic den mensche
ghemaket hebte

In de eerste onderdom Js uā adam die eerste
man tot noes tiden ende stont nader hebreu
schen croniken ex de lxx Jare landt In welk
tijt der werlt regnerde die dootsonde luxuria
dat is onkuischeit want die kinder abels
saghen die dochtere caymus dat si zinnelic
waren so namen sise te wine en winnen

Daer aen velen dat men hiet gyganten. In
dier tijt dedimen so groot ouerspeel ende le
like dinghen uā onkuischeit die ic mi sca
me goeden edelen herten te scriuen dese son
de wart so ghemeen dat god seyde si was
aen den hemel gheraent ende daer om dede
god op Sitharactas celi dat zijn die hemel

sche venster ende reghende neder so veel waters
dacter **xl** ellen hoech stont bouen allen ghe
berchte ende niet meer dan achte menschen
en bleuen te lue die inder arken worden behouden
noe sijn wyf sijn kinder en hoer wiue

Die ander ouderdom der werlt began uan
noes tiden tot abraham sint den enghelen sprack
ende ontfende te gaste dese ouder stont **ccxiiij**

Jaer lanc **In** welker tijt regnerde die doot
sonde **Superbia** dat is houaerdicheyt want
noes kinder sem cham ende japhet waren so
hoemoedich doe si die ganse werlt alleen te
saten dat si te rade worden enen groeten star
ken toorne te cymieren die inden hemel raken

Tzoude dat si mochten tho gode comen en sinen
hemel stormen of dat huse niet meer mit re
ghen en mochte uerderuen dit was hoer op
set ende haren besten raet die seer onwys
was want reden betughen dat dat yeghen
gode niemant en mach raet noch werck te
staen dese sonde wrac god mit confusi ende
teylinghe sprake der tonghen die god doe
hier ghescheuen dacter af **lxxij** sprake worde
daer gheen die ander af en verstant ende

also moesten hi hem deylen van uote inder we-
relc ende scheyden van horen op ghenomen
werck dat noch hier die doorn van babilonie

Die derde onderdom began na abraham
den patriarch tot moyses tot den hoghen
propheet ende duerde ~~daer~~ **rlj** jaer lanck
In welker tijt der werlt regnerde die doer-
zonde **I**ndia. dat is indicheyt want Jacob
die patriarch hadde twalef zoen die joneste
waren Joseph ende beniamin ghebozen van
sinen lieften wijue Rachel ende hi wude Jo-
seph want hi en in siner oucheyt hadde ge-
wonne dit kinden die ander broeder ende
en mochten hem niets niet vredehij toe-
spreken mer si worpen in enen droghen
put ende toghen wt sinen roc en ueteden in
scaeps bloede en uetechden sinen uader oft
die rock sijnis kints waer of niet toe waen-
de hi datten een fel dier ghescoert hadde

Mer si hadden ysmahelich uertoft om **ver**
zulueren penninghe Dese sonde was **per** **god**
erilium dat is doer ellende want daer om
moesten si dwalen in den lande van egypten
mit horen gheslachte In den ghetal van

leij menschen daer si moesten die teghelen tache
van slincke ende taf ende draghen op hore hals
daer die coninc pharao mede himerde die twee
grote stee phiton ende ramesses bouen dat
moeten hoer knechtens werpen in die ry
wier ende drenkense want wt den water wt
moyses ghenomen

Die vierde outerdom began van moyses
tiden ende duerde tot den coninc dauid toe
In welker tyt regnerde die doot sonde Gula

Dat is gullicheyt wat doe moyses die pro
pheet leyde dat volc na israhel inder hant
goods mit teyken wt egypten inder woef
tinen ende want si daer ledich in rusten wa
ren so laghen si op hoer eten ende brasten
mit gullicheyt ende stonden op derten ende
dronken ende dansten om een gulden calf

Dat mer en at noch en sprac. Dese wyl
was moyses x. daghe lanck mit gode op
den berch synay ende uerteide die x. ghetote
die welc god screef alleen mit sinen vin
gher in enen harten steen. dese sonde was
god p gladium. dat is doer den sweerde want
op enen dach so warden om der seluer sonde

Wille uerflaghen vanden volke xxiij duſent
manne wt ghenomen hoer kinder wiue en
maechte

Die vyfte began van dauid den coninck en
duerde tot der ouertocht toe der vanghens
israhels in babilonen ende dese onder had
te dat leuen Jaren Judeser tijt regnerde
die door sonde Cupiditas sine auaricia.

Dat is ghericheit of wracheit want in
der tijt dede die coninc dauid sijn volc tellen na
sijn rijck ende warden gheuonden wt den
lande van israhel achtehondert duſent
starker manne die swaerde voerden ende
wt den herten van iuda vyfshondert du
ſent weerachtigher manne. Dese sonde

was god per pestilenciam dat is die
sterft die duurde na des morgheus tot de
auent toe ende die enghel gods uersloech
also seer dat volck dat daer stouen van den lande
dan tot berfater toe seuentich duſent man
ne dese sterfte uertat dauid toe hi seyde
heer die sijn scape wat hebben si misdaet
Ic bin die gheen die ghezondicht heeft
Ic bidde keer dijn hant in mi ende in mijn

hcom

vaders huus doe toech die enghel dat zweert in siner
scheyden dat zach dauid op enen stede die hi
coft ende tymeerde op een altaer ende ontfen
ghete offerhande ende die plaghe helt op en
dit is die stede daer na god xpus op ghetru
set was die tempel goods op ghetru wt
Die seste onder began vander uanghemste
der joden doe si nabugodonosor oueruoerde
in babylonien ende vinct zedechias den coninc
van israhel ende stacken syn oghen wt.
Ende dese onder duirde tot xpus boerte toe
ende hadde ~~8~~ ~~heren~~ jaren Somma Somar
van aenteghin der werlt toe xpus tiden
Die duisent ~~8~~ ~~heren~~ jaren In deser tyt
regnerde die doot sonde ~~wa~~ dat is Toorn
want doe god woude syn uolt waerscu
wen van horen sonden doe dede hi den pro
pheet Iheremiam prediken ieghen den
coninc ende sine heren ende sine raet en
iegghens die papen en dat uolt en screef
syn propheetie op in een boec dat hem alle
ouergaen soude doe dit die coninc zedechias
mit zinen mit der paepscap ende borghere
van Iherusalem uerstont wart die coninc

veruult mit groten toorn ende verbarnde dat
toet ende nam **I**heremiam den propheet en
leyden inden swaersten karker. Dese sonde
waer god per **Captiuitaten** er carceren

Dat is toer vanghemis ende karker want
den coninc worden zyn oghe weghestecken
ende hi waer in loeyen gheslaghen ende
ouerghenoert tot babilonen sinen vrouwe en
syn kinder ende syn heren mede ende veel
vanden volc ende oec alle die scoenheyt van
israhel waer tot den lant gheuoert.

Ic souende begā van xpus toert en sal di
ven tot toemstraghe toe want paulus seyt
dat wi die gheen sijn in welken die enden
der werlt sijn ghetomen oec hoe langhe dat
die werlt in desen onder bliuen sal dat en is
niemant ghegheuen te kennen die tijt ende
stonde die de uader gheset heeft in sijn ma-
ghenticheit als xpus heeft gheset inden

Euangelio In deser tijt regnerde die doot zon-
de **acodia** dat is traechert die groot is waer
wi in deser tijt der ghenaden versuimen te le-
uen onse ewighe zandheit want onse heer
xpus mit sinen ghenadenriker toemstgedoot

heeft die sonden ende dat leuen der doechten ons
weder ghegheuen als der eerster onderdom
hoer zonde onsuuerheyt ouermids dat hi uā
eure maecht ghebozen wart die vāden heyl

Thigheit ontfeut. Der ander onder sonden als
houaerdicheyt ouermids dat hi hem uer
cleynde ende uernederde wt den hemel te co

Tmen ende mensche te warden. Die derde son
de der midicheyt ouermids dat hi uā minne

Tsyn siel woude uoer ons wetsen. Die vier
de sonde der gulsicheit ouermids dat hi gal

Tle ende edic drincken woude inden cruce. Die
vijfte sonde der ghericheit ouermids dat hi

syn lichaem ende al dat hi hadde gaf ouer tot
onser behoefte. Die seste sonde der toorn

Touermids dat hi als een onnosel lam geleyt
woude warden tot den dode. Alle dese uerno

Temde doechte ga wi traechlic uoer bi. ende
versumen dese lieue ghenadighe tijt der ont
fermherticheyt. daer wi in ueruerue zoudē
ende uerdienen mit doechteliken werken dat
loon der salicheit inden eweliken leuen

Die achtende onder sal beghinnen uander
verrisens des uleysches ende sal duren a secul

lo vscz in sculūm dat is uā ewe tot ewen ende
die sal hebben onghetelde iaren dat is ewichheit
daer gheen eynde aen en coemt daer sellen alle
die menschen also groot wesen van liue ende
lichaem ende oer also out als xpūs was in siner
volre tijt doe hi om onsen wille steruen woude
inden cruce ende daer sellen si mit den engelen

In dat schoon hemelrijc Empireo den ronden
vuerighen hemel wesen daer hem god uerto
ont an wesen ende sijn aenghesicht uerschiynt
der heiligher drieuoudicheyt daer god wt dra
ghet lumen glorie dat is licht der eren der glorie
ende der salicheyt dat vroude maket in allen
herten ende ghift hem uol wensch ende ghemie

In welken schonen lichte
schijn die inwendighen oghen der uernufteli
ker uerstandicheit scouwen ende ghebruken
die godheit ende dat is alle leuen ende alle loen
uolmaecte salicheyt die wtwendighe zinnen
des lichaems ghebruken die menscheyt xpi en

In dat is alle lust ghemiecht ende weelde Aldus so
wart die mensche salich van binnen ende uā
buten an liue ende an ziele sonder enighe meer
behoofte of ander wunsche. alsulken leuen

moet ons die moghentheyt gods uerlenen

Cap. Vanden ghenadenriken godli-
ke duechde. Gheloue. Hope. ende
minne.

De godlike
ghenade
die ons go-
de onse he-
maker be-
quaem die
coemt son-
der middel
van hem
miltelijc
tot allen
menschen
diese be-

gheren Ende si wart ghedeylt onder ghelijc na
manieren etelre gauen want den kinde van
israhel was ghetoden inder ewe dat si die eerste
drie vruchten nanden lande na beloften zoudē
gode offren want god hadde hem alleen toe-
ghehouden ende also ist noch in onser ewe dat
wi dese drie godlike vruchten Gheloue hope

ende minne toe draghen om dat si uā gode sijn al
leen ghegheuen als ic uā segghen sal

Die eerste manier der ghenaden die god ghyft
ten mensche Is onder enen schijn uan godliken
licht In die bekenlike cracht die verschenen wart
mit godliker wijsheyt dat hi beghint te kennen si
nen god ende hem te vruchten hem seluen ende dan
verdoetmoedighen sijn ewe sijn gheloue sijn le
uen sijn staet ende sine werke liet hi ouer mit *Moyles*
waerre bekantenisse aldus ontfinc die gods ghe
nade doe hi gods aensicht begheerde te scouwe
ende hem god toe seyde hi soude hem toghen alle
goet ende doe liet hi hem sien ende verschijnen
alle dat inden lande was uan beloften

Die ander manier uander ghenaden ghyft
god den mensche onder een ghelyc uan hemelsche
vruchten coelen douwe In die begheerlike cracht
die hi uervult mit innichede ende mit gheesteli
ker sueticheide ende wart ghekeert mit aenst
op die eer gods op sijne zielen salicheyt op al
ler menschen troost op aller dinghe uerteteri
ghe Aldus ontfinc die ridder Josue gods ghe
nade doe hi ontspreyde onder den hemel dat
rughe scapen uel ende des morgheus was dat

eertryke al omme droeghe ende dat vel was nat
uanden douwe dat hi daer wt gaderde een scelpe
vol nates

Eidewerf ghyft god sine ghenade onder
een manier van zaden in die werckli cracht also
dat hi bestaet een beghynsel van doechdeliken
leuen naden ghetoden gods ende siner ewe. ende
veruolghet goede werke der rechtueerdicheyt
goedertierenheyt ende mit uedeliken bi wese
so is hi dat ryke gods uerdienende ende terert
sine zonden. In warachtigher penitencien. **Aldo**
ontfinc die patriarch ysaac gods ghenade doe
hi zeyde in sinen acker ende vant tenden iaer
die vruchte hondert vout ouer van een nuwe
liken zaden dat hi gheworpen hadde

Dit sijn die godlike doechten. fides. spes. Ca
ritas. Dat is gheloue. hope ende minne ende
heten daer om ghenadenliken doechten want
si god van ghenaden den mensche insoortet en
maket sijn siel daer in leuende. ende heten daer
om godlike doechte want si god alleen uoer
hebben of dat si alleen van gode ghegheuen
warden want si uā natuerliken werke niet
ghewonnen en warden als ander doechte daer

die philosophhe van scrift. Ende dese drie doechden
warden beteykent by den drien vrien steden van
toelucht die moyses deylte den kinder van isra-
hel ouer die jordaen daer si vri in wesen zouden
van rochelosen dootslach ende behouden haer le-
uen. Also sijn dese in doechden ghestalt dat me-
mant en mach sijnre sielen dootslach ontgaen
hi en moet. In gheloue In hope In minnen staen

Die eerste doecht is fides dat hiet gheloue.
Paulus seit kersten gheloue Is een vast goet
fundament aller doecht men mach die gheloue
niet mit sinnen noch mit reden bewisen mer
hopen want waer dat gheloue bewijset wat
loon stonder dan aen ende si is hem alre eerst
noot die toe gode wil comen ende gauen

Die zaken volmaken dat gheloue. Eerst
dat si inder eerster waerheit si ghekeert als
hadde moyses beter gheloue mit den kindere
van israhel te doghen dan dat hi pharaos
dochter zoen zoude gheheten werden die co-
min van egypten was

Dat ander dat si mit godliker minnen war-
de gheformet ende ghebildet als hadde ma-
ria magdalena die veel lief hadde en daer

om makende dat gheloue haer ghesont

Dat derde dat si brūnich si uan ynnichede als hadde dat uroūkijn uan chanaan die gode en die apostelen aenriep daer xpus toe zeyde groet is dijn gheloue daer om heefte di ghesont ghemaket

Dat vierde dat si mit goede werken wart gheproeft als hadde cornelius daer die eughel toe zeyde dijn aelmis ende ghetedinghe sijn uoer gode ghetomen ganc tot sinte peter ende gheloue dat hi di seyt

Dat vyfte is dat si mit uroemhede si ghestarcker als hadde sinte laurencius vinctencius die tot den tyranne sprac du selte mi sien mit gods cracht meer moghen pine liden dan du mi selte moghen mi pine aen doen

Dat zeste is dat si mit ghehoersaamheyt si ghesiert als hadde die patriarche abraham die om gods ghetoden wil woude offeren sinen zone hi ghelouede gode ende het wart hem gherekent tot groter doecht

Dat seuent is dat si mit oetmoedicheyt si onterdaen ende tael onder gode als hadde die

Moncfrouwe maria goedes moeder doe si was coninginne gheworden der enghelen ende der menschen doe wart si oetmoedich ende seide tot gabriel sich hier die diene gods

It sijn die werken des gheloues

Gheloue behout den mensche van uerdoemnisse

Si reynighet dat harte vā allen sonden

Si uerwint die werlt ende hoer becoringhe

Si crighet die ghetede wunsche van gode

Si ghiet den goeden gherechtigheiden dat leuen

Si uersmaet die tijt ende hoer ghemiechte

Si maket den mensche rechteuerdich ende gode bequaem

Si coghet ons god hier vā ghenaden

Si uerleent die ewighe salicheit na deser tijt

Die ander godlike doecht is spes dat hiet hope

Augustinus seic dat hope is een seker uerteydinge

der coetcomender salicheit ende si wasset wt der

ghenaden gods ende neemt oerzake wt uerdiente

werken want sonder uerdiente te hopen is uer

metenheyt ende sonder die gods ghenade worde

die hoepē unstrooft ende sonder gheloue so most

si uerdwonen ende uergaen ende dote waer si iwaer

Sekerheyt des hopes wart ghewonnen wt

-molt-

drien dinghen

Eerst uander godlike mildicheyt die onse hope op helpet ende op brunstich maket aldus hopede stephanus die sijn aensicht wart ghescrepen als een enghel uoer den raet want hi zach den hemel open ende ihu staende tot der rechter ziden gods hem te helpen bereyt als die glose zeyt

Dat ander is uander uerdienten goeder werke sijns leuens daer hi uoetelinghe op wint ghecrinwens te gode aldus hopede paulus doe hi zeyde Ic heb enen goeden strijt ghestreden minen loop op uervullet Tgheloue ghehouden daer om is mi wederset die croen der rechteerdicheyt der ic zeker bin

Dat derde is uoersmaet der ewigher goede daer een heymelic mede by gode wart aldus hopede adam inden paradysc eer hi hadde misdaen wart doe wart hi ghetoghen inden gheest ende hadde dat wesen gods bescommet daer hi neel propheeten vernam hoe dat die gods soen inder werlt zoude comen

Hier wt desen drie reden is openbaer dat hope is alleen eyghelic op gode te draghen want dauid seyt uermaledijt is hi die hope set in desen

goede Ende die hoper in enen mensche ende die
hope draghet op heren ende uorsten heer ic heb
in di ghehoper ende daer om en sel ic nimmermeer
te scaemte warden

De sijn die werke des hopes
hope uyvet den mensche in sinen liden

Si sterket to duldicheyt in siner pinen

Si uerleent die tijdelike uoort

Si set den ancker inder werlt meer

Si draecht den helm in betoeringhe

Si ghift die uloeghelen mede te varen in onsen
lande

Si is medecijn onser zielen suchteens en quellens

Si is een slotel uanden poorte hemelrijcs

Si is een diuertael gemme in den gheimiete

De derde godlike doecht is **caritas** dat hiet
minne. Die apostel seyt minne is een hemelsce
gaue uan gode ende alle ghetote daer in hangen
die ewige scrift en pphetie forme ende leuen alre
doecht. Dese minne wart ghewonnen uan pure
herten wt goeder consciencien mit onghewensten
gheloue ende si minnet god om hem seluen hoer
euenkersten in gode ende haer seluen om god

Dese minne deylt haer in drie strenghe. op god

op haer enen mensche ende op haer seluen. Salomon seyt een drievoudich strenghe en is niet lichtelic te breken. dese strenghe houdt hemel ende eerde te samen ende al dat daer in is. Dese strenghe hant den godes soon neghen maende in marien lichaem ende vincken ander colūpnen ende cruce dat hi niet en conde ontgaen.

Dit is die strenghe daer die enghel die eerde mede mat in allen orden als ezechyel seyt.

Die eerste minne op god is die edelste en die beste want si keert haer weder in haren oerspronc daer si wt ghetomē is ende heuet god lieuer dan haer seluen.

Dese minne gau gode wel dat hi heeft dat hi is alleen alles machich alre best alre wijs ende salichste.

Dese minne wil houden die ghetode gods mit meninghe sijne te ghebruken.

Dese minne wil god ghemeen mit allē menschen besiden ende alleen eyghen van hem besiden te wesen.

Dese minne wil die goods voer haren eyghen wille allen dinghen voer seken ende gheeynder warden.

Dese minne wil alleen dat leuen daer god ende die gheest sonder middel twee sijn een na eenre minnen

Dese minne hadde sponsa in cantar. doe si zeyde aldus myn lief is mijn ende ic sijn ic bin minne lieue ende to mi so is sijn toekeer

Die ander minne op dinen euen menschen is zeer breyt si is goedertieren tot haeren ouderen blide bi hozen ghehken rechtuwerdich an allen dinghen gheweldich to den wanden

Dese minne wil allen menschen haer ouerste salicheit

Dese minne wil aller menschen uoerspoet ende gheluck

Dese minne gan allen menschen dat si haer seluēwimschet

Dese minne is allen menschen inden name xpi uordelick

Dese minne wart uan aller mensche uroechde uerblijt uan hozen liden bedroeft

Dese minne hadde paulus doe hi hondert werf woude gaern ouer ghegheuen uoer die sielen sijnre broeder

Die derde minne op dyn seluen is natuurlick

want niemant wetens en heeft hem seluen leet
die hem selue niet en mint die is van aller min
ne zeer uerureemt

Dese minne minnet haer seluen om god want
si niet en soeket dan die eer gods ^{ieghen}

Dese minne zouket oerterlike dinghen die co
mer ende behouft

Dese minne kiesel eerlike dinghe ieghen die
scaante

Dese minne omme vaet ghemuechlike dinghe
ieghen uerdriet

Dese minne sieket salicheyt in allen dinghen
ende ueronwaert onedelheit ondoecht ende
ontucht

Aldusdanighe minne hadde moyses die lieue
woude wt ghedelghet warden vanden boec
des leuens daer en god inghescreuen hadde dat
hi allene zoude verheuen werden of dat want
beloefden alleen zien

It sijn die werken der minnen

Minne bewaert ende hout gheheel die ewe
ende ghetode

Si syert den mensche sijn harte binnen sijn
werken buten van zeden

Si uanghet die siel ende ende bintse mit stedeike
ghepense anden cruce

Si maket licht alle werke die si bestaet daer toe
en can si niet ledich wesen

Si ghyft sueticheit in haren leuen veel meer dan
enighe ghenuecht

Si is een heylwech daer god toer quam toe den
mensche ende die mensche weder comt tot gode

Si loent alleen hoer eyghen werke mit haer sel
uen want gheen loon en machse uerghelden

Si veremicht den mensche mit gode toer ghenade
an synre hooghster salicheit

Si is een moeder alre doecht ende leuen alles
loons si is een linc aller werken wise goeder
zedes. uoerchte aller ghenuechte

Capittelum **V**anden vier voorbaersten
heydensche cardinael duechden. daer dat
bouck vande Riddercap al scrijft

De heyden-
sche phylo-
soph aristot-
eles meester
der na-
tuurliker
konst. Der
uer inden
doer van
doechden
dat daer sijn
vier Car-
dinael do-
echden. En

Sijn aldus ghenoomt. Justicia. Prudencia. Fortitu-
do. Temperancia. dat is rechtuaerdicheyt. wys-
heit. starcheyt. matichheit. Ende hieten daer om
cardinael doechte. want gheliken als een doer
wendet in carre der henghelen daer si in hanghet
zuso wart aldes menschen doechtelic leuen. In dese
ij. doechden ghewendet ende regiert.

Doer dese doechden wart die mensche in sinen
werken gheleert ende ieghen die boeshede ghe-
wapent hi wart ghewapent in sinen uoerspoet.

mit maticheit In weder spoet mit startheit. Sijn
leuen wart aldus ghesacker wijsheit in uerkie-
sen Startheit in doghen. Maticheit in ghebzu-
ken. Rechtuaerdicheit in deylen

Dese hieten oec burgher doechden want si bor-
gher leuen schicken. Syeren houden uorderen en
meren ende eeren

Si hieten oec menscheleke doechde want si mit
menscheleken artede warden zuurlic ghewone
ende niet in ghestort als die godlike doechden

Si hieten ghewoenliken doechden want si
niet mit enen werke mer mit veel ghewoonte
gheueghen warden

Si hieten oec heren doechden want die mensche-
like eerbaricheit In desen doechden hoer meer
proeft als die inicheit der heylighen meer hoer
ouffent inden godliken doechden uoergheseyt

Si hieten oec purgurende doechde want si in ki-
ue staen ieghen ondoecht ende quaetheit en die
verdruen ende uerwinnen

Si hieten oec die beleefte uersochte duechden wat
die siel wart daer mede gherecht in haren kref-
ten in al haren leuen

Die eerste cardinael wecht Is prudentia.
dat hier beleefde wijsheit. Macrobius
seyt. Tot groter wijsheit hoort dat
een alle dat hi denket of doet of wil heeft dat
hi dat rechte ende snier nader hoechster reden
reghel. na der euen gods. na ghescreuen recht
ende na onder loueliker beuindinghe. Virgilius
spredt vander ridder recht. Niemand en is on
die ghemeente des volkes den ber toert ende be
hoeftrich is meer goets te weten ende te comen
dan den vorsten of heren des landes. ende doe zek
wast een salighe gulden werlt doe der werlt co
ninghen begonden wijs te warden daer om seyt
Salomon inden boec der wijsheit doe mi regne
ren die coninghen ende die steden warden bi mi
beset. ende daer om plaghen hieruocmaels
die heren meestere by hem te hebben die si pla
ghen te leren ende te snieren.

Dese voersachte wijsheit staet in iii deel en
lieten dus als seyt. Tullius. Intelligentia. pro
uidencia. memoria. dat is verstandicheit voer
sichticheit. ende ghelijuechms
Dat eerste deel vander wijsheit Is Intelligen
cia. dat hier verstandicheit. daer ziet des manes

^{duer}
moet mede ende doer dat hem yeghemwordich is
Eerst dat al syn leuen uol sorgghen is. also seide
een coninc tot synre cronen du bist uol eren ende
zorgghen

Voert dat der lude sineken uol drochheit is. alsoe
seide alexander ghi segghet ic bin gods soen mer
uinnonden segghen mi dat ic bin eens menschen
zoen

Voert dat die werlt uol ydelheyt is also seide die
coninc xerxes Ic bin een heer van ueler asken wat
al dit uolc dat ghi hier ziet is ouer hondert
iaren niet

Dat ander deel vander wysheit is. prouidencia
Dat hiet uoersichticheyt daer ziet des heren
moet mede ouer ende doer alle dat hem op co-
men mach

Als hoe hi syn uolc wel regier ende syn orloghe
voertachtelic uoer. want crescencus zeyt **E**en
meniche van uolck qualiken regiert is als een
heer uacit daer die een den anderen den rugghe
keert heeft. daer om plaghen allere **m**illenarij
centenarij **q**uinquagenarij te wesen dat waren
ridder die sulc ouer duisent sulc ouer hondert
sulc ouer vyftich gheset waren ende alsoe

hadde wijselic dauid die coninc sijn heer gheschieden
dat si te stide naeren. So wel gheordent quame
quali vir unus dat beduut ghelyc als een man
Doert so sel een man wesen uoerdacht als hoe hi
enen salighen sterftich ghewinnen mach dat is
seyt hi plato die hoochste phylosophye voert hie
ghe des doots want si uerbinder des mannes
moet dat hi alle dat niet tot ghyericheit hoe
moedicheit ende onswaerheyt wt en uhyet. **M**oy
ses seic ach of mijn heren gods uolc tochten
verstonden ende smaecten ende hoer leste uoer
zaghen si en zouden dus niet sondighen om te
sen wille plechtmen die ghecroenden keyser te
vraghen waer af dat hi wil sijn dootscijn
hebben ghemaket.

Doert so sel een man wesen uoerdacht ende
uoersichich. **G**oods recht ouer sine werke
dat hi loon ontfanghen moet na sinen uer
dient. **P**aulus seyt wi moeten noch alle
presentiert warden uoer die vierster epi. die
rechtter is ouer leuende ende tode. ende al sulck
loon ontfacen als hi in sinen lichaem werke
heeft ghedaen aldus was te moede dyoniso ten
tyrannie toe. men hem smekede ende pryste

syn mogheute staet. **R**yke goet blide leuen ende ze
seyden dat hi salich waer uoer alle man. doe ant
worde hi ende seide mar mi diinket dat ic alle
tijt hoer die gruwelike stamme der basinen go
des staet op gi tote ende comet ten oerdel

Dat derde deel uander wijsheyt **Is memoria**
Dat hier ghehuethuiste daer ziet des heren moet
mede ouer ende wederhaelt tot sinen zin. die
dinghen die gheleden syn als alle sine gedachte
sine woerde sine werke ghedaen of uerswymt

Of aldus sal hem een man laten hoghen war
zinne raet. behendichede syn gheuonden om die
tijt des leuens toe te bringhen. Aldus hoechte
nabugodonosor ten raet gods op synre bekeri
ghe ende dede dat wt condighen in allen lande
Ende seide wonderlic is die raet goods ouer ons

Voert so salmen ghehuighen der wiser leer
hare spraec ende woerde want die syn op ge
creuen tot onser leer als paul? seyt dus dede
salomon inden boec van prouerbien en leerde
sinen zoon woerde die hi niet en zoude verge
ten. mer als een lantaern of spieghel uoer he
sedden op dat hi in allen sinen paden warden
ghestuurt ende ghelept

Hoert so salmen ghehoghen der ouder werke
ende leuen want menich man is in sijner tijt niet
veel gheacht daer hem een ander na ziner doot

An sinen werken veel na recht. Dus dede al
Suerus die comt des nachts toe hi niet slapen
en mocht liet hi hem lesen der conighen histo
rien ende want daer in sulke sake waer bi dat
die ioden bleuen behouden an leuen dat aman
hadde ghedaen en ghemoruen

It sijn die werken der wijsheyt

Goet ende quaet comen ondersceyden op dat
hi niet en ward bedroghen

God ende sijn ewe comen leren op dat hi die
wech gods moghe vinden

Last laghen ende hinder comen uwer hoeden
op dat hi daer niet scadelic in en ualle

Smen staet salichlic te uerwaren op dat hi
een ander beter leuen mach hopen ende udiene

Die ander cardinael doecht is Justicia
Dat hiet rechteuerdicheit. Ende is die
alre ouerhoofste doecht daer om zey
den die poeten dat si hadde een gulten aensicht

Auerroys zeyt daer die rechteuerdicheyt ghe
roeft is daer sijn die coninclyke moertuul

hier om seyt salomon in sinen prouerbien dat die
eer des conincs minner dat recht want als sijn va-
der dauid so is recht ende rechtuaerdicheyt der
viersaer. Tapete ende des conincs onmedeleet waer-
heit ende outfarcmherticheyt sijn sijn raedslude
ende bisiters. Ghehoorzamheyt ende hulpsam-
heit sijn sijn ghewarighe tade ende uisselgier

Doe die ryken ende die viersaer plaghen dus
op gherecht te staen doe deeden lof den goeden
wrake den quaden doe wort die ghemeeu ghe-
sachte die heelstraten gheuyet die heren ghe-
eert. Ende dat lant gheortlaert. doe stonden in
papen in heylchede die urouwen in scamelheide
die minne in uromichede

Dese rechtuaerdicheyt staet in drien stucken
die sijn als iacobus seyt. Sanū consiliū
clemens remediū gratum beneficium dat bedu-
ut goeden raet ghenadighe toet bequaem wel-
taet. Dese in doen die wechscale der rechtueer-
dicheit hie houden sonder weclach

Dit eerste deel der rechtuaerdicheyt is Sanū
consiliū dat hiet wisen raet die coont va
gode almen begheert in sinen naem mit
ommeuraghen mit rade behelt dauid sijn hie

ende rijk mit rade uerloes absolon dat hi begrepe

Hadde. **Augustus** die keyser zeyt **Raet** is
ieghen zuete des lichaems die ons quellen
Raet is ieghen. onse uiande wil wi en
ouderwinden die romer braken mit rade minre
ende mit goetertierenheyt bedonnen si der
manne hart want nu mit yser nu mit zalue
hebben die aersten die woude bestaen nu mit
machte nu mit doechten hebben die heren
voermacels hoer uiande wederstaen

Dat ander deel der rechtuaerdicheit is.

Clemens remedium ghenadighe doet **Se**

neca scrijft tot den keyser nero dat den
vorste doet ontsien is wrake mar dat hem
doet minnen is ghenade want heer die wil
dat hem sijn volc lief hebbe die regner mit
eenre launier hant. dat heeft die onghe
temde barbarien bedwonghen en ghemozwet
dat heeft die oghen der lude indes heren aen
sicht uertonden. **Dauid** mit goetertierenheyt
creech dat ryke van israhel ende hi seyde mijn
outerdome is in ryker ontfarmharticheyt
aldus dede die keyser alexander die ten uer
wonnen **Dario** den coninc doe hi uoer hem

lach op sine knye hief op ende gaf hem sijn crone
op sinen hoofde ende deden bi hem sitten en seide
men sal den uerwonnen sparen den wederstaen
ghen testiden. Salomon seyt waerheyt in mine
halse goederdierenheyt in minre tonghen

Dit derde deel der rechtuerdicheit is. Gratum
beneficiū dat hier bequaem weltaet. Virgilius

seit. Ens heren hant is scaffer goots want alle
goede des lants sijn in des heren scat besloten.
daer om so boet hem noot gonst uerdienst en
eer te uerghelden ende dat is dat hoochste ende sa
lichste dat die werlt binnen heeft ende ghehket
goots ghewoonte ende wise alre meest te gheue
ende niets te behoeuen noch yemants te gheuen

Als die heren plegghen. Aldus dede Tytus die key
ser die niemant en liet droevich van sinen aen
sicht gaen noch onghetwiddicht van siner bede
bat men uā hem een pēunc hi gaf ene scat en
seide Ic gheue als mi toe toert ende nūmer en
bracht hi dach toe hi en hadde ghegheuen grote
dinghen ende daer om so waren hem alle sine
ridder willich ende onderdaen

Dit sijn die werken der rechtuerdicheit. En
unvecht te gheuen dat sijn is ende dat hem to' hoort

43.
Sinen ouersten ghetjoersamheit. Sinen euen
ghelijc raet ende hulp. Sinen lagher hoede ende
tydijc van leer ende stieringhe.

Den goeden prijs ende loon uoer sine weldaet
den mistader oertel pijn ende vraeck en alle
tijt den bedroefden ende ellendighen troost ende
ghenade.

Gode aller dinghe heer wesen onderdaen. die
waerheit onder hem te suchen. die rechtuaerdic
heit te begheeren. ende tot hogher croon haer vō
nis te uervolghen.

Begheuen siner eyghen reden niet te doen. sijn eenwe
te uolghen ende die te leuen ende werke nā goed
tierenheit. an alle menschen te bewisen.

Om rechtuaerdicheyt te liden der doot toe. wer
uet gheloue mit gode. uertrighet des hi begheert
ende wart daer uoer ewelijc uerheuen en bliuet
salich.

Die derde cardinael doecht is. fortitudo dat
hiet starcheit. dat is eens urooms mānes
moet daer sijn edel gheest hem vheft
gheen noot te ontsien eerlike dinghen uroombic
te bestaen. ende dat daer op uallet stantaftrichlic
te doghen uoerspoot ende wederstoet eens.

moets te draghen ende niet te ontfien dan dat lelic
 ende ondoechdelic is. dese doechdelic starcheyt hoort
 toe den edelen manne ende ridde die sellen zijn
 groter dinghen begheer. Cleynere saken ende
 snode onwaerdighe dinghen uersmader. swa-
 rer arteyt ende langhe pine dogher. zachelic en
Toridelic aller dinghe aneuangher. Seneca zeyt dat
 starcheyt die hoetheit sijner naturen te bedinne
 sijn siel vanden lichaem niet beswaert te vden
 Den eerliken doot niet te ontfien vā passien
 sijner herten niet berdoert. noch beweecht te
 warden. niet konnen noch willich doornich te
 warden. ende sluut die reden aldus dat is wel
 die stachte man die sijn eyghen moet bedwin-
 ghen can. Salomon seyt dat dat meer is dan
 borghe ende sloten te bedinmen ende te storme
 dese doechdelike starcheyt heeft in deel daer
 si af te samen besteyt. als Tullius seyt sijn deze
 magnificencia. fiducia. paciencia. Dat beduut
 Grootadicheit. gansgetrimmen. duldich doghe
 Dese drie stuchte setten te samen enen vrome
 ridder. In aller spise an sijnre beyde ziden rech-
 ter ende lichter
Dat eerste deel deser doechdeliker starcheyt

Is māgnificencia dat hiet groortadicheit ende dat
is in bestaen ende aenwanch groter swaerre din
ghen mit widen rium sijn moets ende dat heeft
manich man ghedaen die ueronwaerde uerwon
nen te wesen of sijn rechts ende uryet beroeft
te wesen of die die waerheyt woude en doste
vrylic hen of die hem ieghen sinen starker do
ste coenlic hem seken aldus seide dauid doet
manlic ende in harte wardt ghestarket alle
die hopen inden here

Dat ander deel deser startheit is fiducia dat
hiet gans ghetruwen ende dat is in een ueroud
warden cleynre snoder zaken an beter goede he
te kerren mit groten hope die te uervolgen en
te ghelenghen want dauid seyt. Aeyghe di uā
den quade ende doe dat goede wone mit laut en
du zels op gheuoet warden in siner rykedom
sijn zoon salomon seyt heer du hebste mijn
hope gheweest uan mynre moeder borsten vā
myne kintheit haer dat ic te manne warden
ben ende in mine ouderdom en wil mi niet
verlaten

Dat derde deel deser wecht is paciencia dat
hiet duldicheit of ghedoechsam ende die is in

Verdraghen liden ende leets mit langhen uertey-
den ende gheschiet aldus als een man uerdzaecht
smeelike lasterlike hoenspraec of lident siware
grote langhe pijn an sinen lichaem of als hi
sinen uerwonnen wiant spaert ende veel quijt
laet dese duldicheyt is die starcheyt der mar-
taren die niet en daechden noch en murmereer-
den sonder mit enen swighenden hart wittighe
moet helden op hope eens beters haer siel in
duldicheden als die seuen machateen die uoer
oghen hoerre moeder teffens werden ghedoet

It sijn die werke der starcheyt
Van deser werlt onsaelde niet uan moede uer-
slaghen te warden als paulus daer hi seyt Ic
vermach alle dinc inden ghenen die mi starcket
In allen werken gode uoer aen te roepen ende
hulp uan hem te begheren also dede moyses
doe hi sijn hande op hief so uertan israhel te
comen amalech

In allen noten ende wese Juder kraft xpi ende
inder heylighen ghenade meer te uechten dan
mit wapen also uerwan campson die heyden
philistum in ener kinnestack uan enen ezel

In allen saken die men wil bestaen goede woor-

te ende goede reden van wyssheden ende van besceyde
voert te bringhen. Also dede Judas machabeus
die meer sijn volc wapende mit goeden woorden
ende sermoenen dan mit schilde of mit speer

Ende om eer ende om recht ende vryheyt alle
cost uerhes ende oec dat leuen kleyen te achten
ende niet te rekenen ieghen een eerlike naem na
den dode te laten. also dede eleazar die coes te
steruen voer der uader ewe. om exempel der
doecht ende der starcheit after te laten

Die vierde cardinael doecht is Tem
perancia. dat hiet maticheyt. Ma
trobis seyt dat dat recht maticheyt
is niet te begheven dat hem na mochte berou
wen. Mate minner ouer te treden in ghenen
dinghen. Sijn lust ende begheerte onder dat juck
der reden te voeren. ende die uergandiken dingē
louen die ewighe niet te warden noch te achten

Dese doecht is seer noot den heren ende vorsten
want aldus seit god. O Samuel wil den coninghe
ghenen wijn gheuen te drinken op auentuur
of inijn oerdele uergaen ende wandelen moch
ten die sake der armer kinder. Salomon seyt
wee den lande daer die coninc een kint is ende

daer die uorsten morgheus uroe eten want als die
glose seyt uā gulsicheden coemt domme sin toornische
moet ende onsinuer beweghen ende elc uan desen
maken den man dat hi niet reden ontfien kan daer
om seyt seneca onmaticheyt ueronedelt alle werck

Mer matichheit bringhet alle dinc in gods ghelyc
ende synre gheselschap daer dese doocht in is Is een co
mēc syns selfs ende een stat uā vreden

Dese doecht heeft in partikel daer si af besteyt en
hiet en dus Continentia modestia Clementia Dat
beduut kniulcheit zachticheit sachtmoedicheit een
kniulsch leuen zachtich te wesen sachten moet te dra
ghen die sijn die in bloemen des houes der bruut
salomons die hoor wel roeken ende si prysloze bloe
men der eren ende der eertaricheit want si in houes
krensen wel steyt

Dat eerste deel matichheit Is continentia dat hiet
een wel op ghehouden leuen ende uertonten uan al
ler zinliker begheeringhe daer die onordelike beghe
erte wart mit rate des redelikes ghemoets bedwō
ghen die zine des smakes wart op ghehouden in so
berheit der spisen also tede lapi affrica die hem
liet mit den roeyere uanden scepe ghehike leueren

Die zinne des ghesichtes wart op ghehouden

in goeden gheuighen also dede **marcus aurius** die
woude wt stenen vate eten ende gheen gheerichheit
begheren

Die zinne des gheuoelens wart op ghehouden in
reynen leuen also deden die romen toe si **athene**
hadden uerwonnen die alre scoonste ioncfrouwe
gauen zi edele manne ende begaefte mar zi en
roeder niet noch en handelden

Dat ander deel deser maticheit is **modestia**
dat hiet zandheit daer een man zyn wesen zyn
moet syn ghelaet also op ghescoort haet dat hi
niemant hinderlyc en wert

Daer doet toe scamelheyt als **achilles** hadde die
mit den ioncfrouwen op gheuoet was ende me
meer onscamelheyt en dede dan dat hi in eenre
macher dinghende en cost een zwaert daer een
ioncfrou bistont

Daer doe helpt eerticheit als **optus** die keyser
dede die me ieghen eer en hadde getaen en daer
om claghede hi dat hi conrecht moeste steruen
want hi seide ic en hebbe den doot noch niet
uerdient

Daer doe helpt oetmoedicheyt zils hadde **ycarus**
doe hi mochte uhyeghen mit uloeeghele toe den

ghestacreden hemel doe zeyde hi dus dat laet ic den
goeden doen mi is ghenouch dat ic inder lucht ou
die zee mach ulegghen.

Dat derde deel Is. Clemencia dat is zachtnoe
dicheit. Zachtnoedich te wesen staet in uerghe
uen ende quyt laten wreke of haer scout die
hem is mistaen. also dede Julius cesar doe hi zyns
vrauts hoeft zach pompeyus schreyde en zeyde
dus haddestu ghewilt her waer di uergheuen
zachtnoedicheyt staet in gauen troost hulpe
ende den luden wel te doen also deden die romen
der stat van hartago zi zeiden hem weder twe
dusent gheuanghen ende meer. ende dat gelt
dat daer uoer ghesent was mede. ende alder manne
vingherlyn die zi hadde uerslagghen mer dat
verwonderde den legaten meer om dat eens ver
slagghen mannes vingherlyn te dragghen was
grote eer ..

Zachtnoedicheyt staet in horen en cwidighen
der bede die an hem ghestellet warden of an ar
bede te hulpe te comen also dede dauid die zulue
die arke gods drouch op sine scouter en toech
wt zine cleet ende was ghesellich mede. hi was
ghewoen zine ridder te horen. hem mer te wey

ghieren ende harde note so sprac hi dat woort
neen mer liever Ja want neen is een groot
afslaen

In zijn die werke der doecht maticheit.
Begheerte des mans te dwinghen van aller
lust quader dinghen ende minnermeer dat be
staen daer hi gheen eer conde af begaen

Voert zo en sel hi hem te groot ende te hoed
iets onderwinden want men plecht den uer
meter inden slyck te vinden

Voert maticheit doet den man wesen leerlic dat
men hem raden mach ende wisen niet alleen
wat hi doen sel mer oec hoe hi uermoghe dat
selue doen zuuerlic ende wel

Voert dat hi traech si te spreken ende tragh
te toorn of toe wrake. **S**nel te horen. **S**neke
te verghen en ende voer alle ghedaet te leue
ren goet ende niet quaet

Voert dat hi in allen staet vinner houde die mid
del graet want eua wt den middel vande man
was ghemaket. **O**ec plecht men te segghen en
te singhen dat maet is goet in allen dinghen

Capittelum. **V**anden zeuen gauen des
heylighen gheestes.

Te luyrenē.

Es heyligē
gheestes
gauen sin
zeuen als
ons die pro
pheet ysa
ias heuet
bescreuen.
dat wt der
wortel yef
se zoudē
ene roede
opgaen en
ene bloem

opchimmien daer op zoudē rusten die heilighe ge
est des heren. die gheest der wijsheit ende der uer
standens. die gheest des raeds ende der starchheit
die gheest der consten ende der goedertierenheyt.
ende hem zoudē uerwillen die gheest der uresen
goods. ende lieten daer des gheestes gauen
want si die seuen doechlike zonde uerdruen
want si die seuen natuurlike craft uorderen
ende sturen

Ende oec want si die seuen ouder des

menſchen opuoeden in wercklike ende ſconwelike
Leuē als ic al na ſegghen ſal. Deſe gheest trect
af uanden uader ende zoon ende is ons dicwyl in
zienlike teyken bewyſt ende die en zyn niet ghe
ſchiet ſonder merckelike wonder goods die daer in
vertozghen zyn. Eerſt wt des uaders monde als
een ſuer witte diuue vlieghende doer een lichtege
wolke mit enen zueten koelen zuten winde
mit enen ghedriſte ende ghelude mit enen gulden
nebbe daer in gheſcreuen die name ihu. **D**ie
zyn oec zeuen zienlike ende lyflike teyken daer
hi in verſcheynen is die gheest die trooster die ons
alle waerheyt leren zal.

Die eerste gaue des heilighen gheestes is
domi timoris dat hiet die gaue des wre
sen of des anxts des heren ende dese anxt
is drierhande. Natuerlike anxt. knechtlike anxt
kintlike anxt.

Die natuerlike anxt is een pine der erfzonden en
wart ghetoren mit den menſche ende bliuet alle
tijt ſyns leuens mit hem hoe zeker dat hi oec wt
Deſe anxt heeft alle tijt wreſe uoer ſcade zyns le
uens ende daer nature anxt dier anxt wreſde xps
te ſteruen en ſcroude uoer den doot.

grouabelde

Die knechtlike anxt coemt een uā liefte Gyns
 selfs ghemack. daer hi aen ontziet pijn ende uer
 doemnis uoer zine zonden als een knecht die zi
 nen heer alleen ontziet om scade of pine die
 hi uan hem nemen mach ende want von alle
 voer die uerscaer xpi moeten presentiert war
 den ende loon ontfacen uoer die werke die wi
 inden licham hebben ghedaen. So laet wi die
 zonden ende dat is een goet begijn der wysheit

Die kinthike anxt wart ons inghezent uand
 goetheit des gheeste goods doer in inghezicht
 zyns minlics aenzicht in onser sielen grout.
 doer den anxt begijnt die mensche te ontzien
 die vrienſcap ende heymelike goudt zyns goods
 te verliesen ende om die te behouden so is hi
 zorchuoudich ende is uoer gode tuchendich mit
 inhanghen zynre oghen ende hier om doet
 hi alleen alle zine werke

Die ander gaue des gheestes Is. Domū
 preātis. dat hiet die gaue der goedertie
 renheyt. dese zinket die gheest goods
 in enen mensche doer die goetheit zynre borste
 ende is driehande goedertieren. en zinen gode
 aen hem zeluen en an zinen euen mensche

Die goedertierenheyt die een bewisen sel an zine
god is dat hi sine godlike maiesteit daer hi
alle dinc ingheschapen heeft ende regiert. belye.
ende eer ende onchye dat hi ten offerhande doe.
tede an hem sticht. Enander dienste doe die zyn
tunve inhout ende zyn gheloue zonderlinghe
mit dier wise ende inghesat der heylighen
kersten kerke na wtvisinghe der heiligher
scrituren die al doer hem is wtghesproken

Die goedertierenheyt an hem seluen is als
hi aenriet dat hi is een redelic sterflic creatuur
na den bilde zyns scppers ghemaket. to der
ewigher zalicheyt uercozen ende wt zinen
zonden mit den dode xpi uander uerdoemnis
verlost. ende na desen leuen uerleijt eens be.
ters dat sonder liden is. so sal die mensche he
so goedertieren wesen dat hi mit zonden hem
met en uerordel noch hem seluen scade an hi
ue an goet ende ere

Die goedertierenheyt aen den menschen is
dat hi wt goeden gronde allen menschen wel
gan wel rade ende hulphijt. z. zinen ouerste
ere ende wese ghehorich. zinen ghelike wese
ghesellich ende minzammich. zinen cleyne

wese radich ende hulpsamich allen daghen wes mede
lyc. samich. allen nistade wes quijcgheuen alle
onwardt wes uerghench. Aldus zo zeltu dyn
tijt leuen dat du an ghenen menschen moech
ste werden broockachtich

In derde gaue Is. Donū Science dat
hiet die gaue der künsten dese zincket
god inden menschen doer zine godh
ke clare oghen ende is oer driehande künst
an zinen gheloue künst an zinen leuen künst
an ziner haue en zyn goet te deylen

Die gheest der künsten die hi togghen zel an
zinen gheloue Is dat hi wt den beginzel der
gheloue ende wt haere meinghe wil leuen
dat hem zalich is ende wil doen dat gode beha
ghelic is ende wil uorden ende uoertzetten
aldaer die eer goods an is mit desen geest de
ser künsten leert hi zyn gheloue weten ende
keimen ende beghint die an anderen mensce
te meeren ende te breyden Ieghen die onghe
louighe te bestemen ende alle dinc na hoerre
reghel to gode te schicken ende te vormen

Die künste an zinen eyghen leuen is groot
daer hi doer leuen kan. onghelintert onder

Die quade uerkeerde gheuenste ende veruende slacht
menschen der werlt. Hier helpt hem toe natu-
like reden. Subtile zinne. goet uerstaen als wan

Hi is. waer uan dat hi is. waer hi toe ghescape
is. zo comt hi to onderscheyt tusschen goet
ende quaet tusschen waer ende loghen twis-
ken eer ende scande ende heeft nu const te le-
uen mit den goeden ghetetert te worden ende
mit den quaden niet ghearghet ongheschaer
in allen dinghen

Die künste an zyn goet ende haue te scaffen
ende te dispenseren die is groet gheprijs. wat
men doet die goede der werlt veel arghes qua-
des ende oec mede diethde ende eren doen mach

Dese const staet aldus dat hi zyn goet niet
ouel ende qualic en winne als dede zachus
ende macheus. dat hys oec niet qualic ende
omnichic ouer en bringhe als dede die uerlore
zoon. dat hys niet karichlic en houde als dede
die ryke iracke. dat hi niet daer an en zette
te grote zorghe of te grote minne of te grote
toeuclaet als dede nabal die zyn hart daer
in verstoruen was. **M**ar dat hys wel scaffe
ende dispensier als dede Tobias ende die ryke

man abraham

Die vierde gaue des gheestes Is Conſiliū
 Dat hier die Raet goods dese zechet
 god inden mensche doer zine godlike
 harte an hogher uoerzichticheyt. Ende dese is
 driehante als daer inden ghemoete ſtecht in
 den moude. Blichich inden werke hier mede
 plecht hē alle raet mede te besterken

Die wise raet inder harten is als hem van
 gode een licht binen uerschynt dat sijn reden
 binnen als een vuerich doot staet. daer hi om
 zake wille die hem uoer uallen te raet gaet.
 ende hi vinder uoer hem als in enen bouck of
 wt sijn meesters monde. wat hi souwen en uyen
 wat hi zel kiesen ende aemuaen. na goods gheto
 den zines willen ende te haghē. want het wart
 hem indier gaue al mit teyken openbaert of zi
 die euwe goods in hem ghescreuen hadden. In
 dier tyt en was gheen coninc in israhel mar een
 nyghelic dede dat hem recht docht

Die ware raet anden monde Is als zyn mont
 mit den wille ende werck ouer een draecht.
 want meinghe ende werck zyn des mondes
 twee wt ende wt desen middel des waren raets
 scapen

des montes. kan hi die loſſen wederſpreken die
waerheyt bewiſen. twiuel uerclaren. **D**oeſe
gaue veruacert hi mit woorden den ſuldighen
hi leert den onnoſelen. hi uerblyt den wiſen en
zine woerde uallen hem af als of zi wt den he
mel liden. zyn woerde ghelaet ende leue willen
al doeſe gaue ouer een dregghen. In dier tyt
was. Ja. Ja. neen. neen. **M**er nu zyn die ſcalken
des ouer een. dat neen is Ja. en Ja is neen

Die diughende raet inden plichtighen werke
Is als hi zyn ende woort mit horen teraet. tot
grooten zaken die wel touen hem is wtwart
draecht. ende in ponteliken ſtonden en ſtede na
aller goeder mate ende wiſe. beſtaet inder even
goods ende in zinen naem. ſo wart die man ter ge
ſtarter ende ghewapent van binnen ende hi wt
vromer ende moedigher dan hem natuer künſt
tyt of moet gheuen mach also op drachtich wt
zyn moet in ghemuechliken ghedrict dat hem
dunket hi zoudt die heyden alleen wel uerclaen
In dier tyt plagghen die conighen van iſrahel te
ſtate waren

Die vyfte gaue des gheestes. Is domum
consuetudinis. dat hier die gaue der

Starchheyt dese zender god in den menschen doer zine
godliken arm an tegheleker uroemheyt Ende dese
Starchheyt Is driehande In bedwingen zynre luste
ende d'zinnen in aenwaen der duechten ende mit
volbringhen In weder staen ommoets ende der
betoringhen

Die bedwinghende Starchheyt der lusten ende der
zinnen is als een man zyn leuen maticht ende op
reden zet als of hi die water raucken snoeyde va
zinen toemgaert ende dier zyn drie als lust des
vleysches intrecken na oghen hoemoet van le

uen Dese drie water raucke hebte die ganze
werlt omteuaen daer om is hi een starch man
diese na zynre nativen kan of slaen hier om
zeyt Salomon die zinen moet bedwint is star
ker man dan die tozghen stozinet ende die bechmit
Aldus starch was Dyogenes die zynre nativē
heer was gheworden

Dat aenwaen der duechten mit volbringhen
is als een om orbaer of om eer ende lof sware
lastighe grote vrome dinghe bestact mit enē
volken moede van betruwen ende hope ende tar
langhe aenhout mit ghedoghen aller pine die
daer op vallen het si scate of queringe of alle

stride

Arbeyt dese in doen menighen dat hi uader spie-
ze gheyt daer om is hi wel een stark man die
om deser in willen niet en wil af gaen. Paulus
zeit niemant en wart ghecroont dan die wit-
tachtelic stridet. **Slof** om den uoernoemden za-
ken aldus stark was Jonathas doe hi den ber-
ghe en cluften mit hande ende voer tot ten hey-
den op croop

Die starkheit in wederstaen der becozinghe
ende duldicheyt in ommoet is als hi om hope
eens beteren loons set hem te kinne ieghen al
dat hem opuallen mach na hien verdriet om
saghet te wesen als dauid zeyde tot zinen rid-
deren doet manliken ende do hart sel ghestar-
ket warden al die inden here hope draghe

Seneca zeyt dat den coenen helpt die auenturier
ende die hemel lacht hem toe. god onse here en
mach en oer niet uerlacen want hi staet ende
verheydet onse wome striden aldus gheschiede
van gode jute mathabeo den god een zwoert-
zende ende daer om was hi als een leuwe die
niemants hem te moete comen ontfach daer

Die uoer scrifte
se zeste gaue Is domi iustellais. Dat

hier die gaue ter verstandens die god zenket inde
mensche doer zijn ghebenedide aenghesicht aen
claren verstaen Die dierhande is natuerliker
dinghen dochteliker werken hemelscher zinnē
Dese in doen ons die waerheyt bekenen

Die eerste verstant is natuerliker dinghen
ende heeft die ganze ghemene werlt hemel en
aerde en al dat daer in is voer een ghescreuen
boec daer die letteren zijn die creaturen ende te
samen spellen dat daer een god is die wart van
haerre langhen duren verstaen ewich van
haerre groocheyt almachtich van haerre
schickemisse ende ghedaente wijs van haeren re
giment goet ende doeghende aldus heeft god
zijn wijsheyt ghestort op alle zine werke Job
zeyt vrages ten dieren zi sellent di leren die
aerde en zelt niet verswighen aldus canich
verstaen hadde aristotiles want hi warreens
gheuraecht na wien hi die grote kunste doe hadde
zeyde hi vanden creaturen ende die dinghen die
niet lieghen en comen hadet hem gheleert

Dat verstaen dochteliker werken is wt der
kersten ewwe meest ghecomen want die wijs
voer alle ewwe ende secke die inder werlt zijn.

Joden heyden Sarraim Tartare. meer doechdeli-
ker werke van zeden ende tucht der eren edelheyt
rechtvaerdicheyt minne ende goedertierenheyt
to gode ende to den menschen. die niet alleen
en zijn louelic onder den menschen. mar daer
to gode behaghelijc ende den enghelen inden
hemel ende ons uerdienlic to den ewighen le-
uen. **T**o deser verstant te crighen helpt ons
die heylighe scrijver dat oude testament en
minne mit allen historien ende rechte van kei-
sere of pawes mit allen ghedicht en gloze
der leere. Dit verstaen hadde salomon want
hi zeyt vanden hoghen teder des libaens to
den laghen crude yfelo der aerden. So heb ic
disputaert **glo.** van doechden.

Dat verstaen hemelscher zinnen wart al-
leen vanden gheest goods zonder middel den
heylighen menschen ghegheuen. In visioen
In reuelacien of in anderen godliker openba-
ringhe van inspiracien. dit verstaen is zond-
wile ende ghedaente van kennen van minnen
van godliken truocelen ende beuinden en en
is niet mit woorden wt te spreken niemant
en weet daer af dan diet heeft versocht wat

^{gheuoert}
Paulus zeyt. **D**oe ic was gherucht inden derden he-
 mel. waer ic was inden lichaem of buten en we-
 et ic niet. mer god wetet. hoorde ic uerborghen
 woerde die den mensche niet en zyn gheoerloft
 te spreken. **A**ldusdanc uerstaen hadden die pro-
 pheten die heymelic in haren gronde die wysheyt
 goods verstante. als die propheet dauid zeyt. **H**e
 du die de waerheyt lief hebtes du hebtes mi gheo-
 penbaert die onseker ende uerborghen dinghen
 dijner ewigher wysheyt

Die zenuende gaue is. **donū sapiencie.** dat
 is. die gaue der wysheyt die god zent
 ket inden mensche doer zinen eyghene
 gheest aen hemelschen smaect ende lust. **d**e ewi-
 gher wysheyt goods. die drierhande is. als mit
 gode te zoenen van broeke der zonden. als die to-
 echt te werken ende dier te leuen. als die goet-
 gods te smaken ende daer in ghewandelt wardē

Die eerste wysheit. **is** mit gode te zoenen van
 broke der zonden want die toent alleen dat god
 ons wreemde wart ende wi uā hem ghedeylt
 want zonde die doen een afkeer ten onwandel-
 barighen goets dat god is tot den uerganchken
 dinghen. daer die mensche ontfallet goods ende

Zijns zelues ende wart dat laechste onder allen
 creaturen. inden wilden afgront der uerdoemings
 Mer wanneer dat hem die gaue deser wijsheyt
 ghegheuen wart dat hi zijn gheleden leuen
 mach aenzien ende dat bescreyen die yeghenwor-
 dighe lust deser werlt uersmaiden. die toecomen-
 de salicheyt begheeren mit uerlanghen. zo wt
 hi wijs ende heuet mit den dieren in apocalipsi **oghen**

Voer ende after gheleden tijt yeghenwordich
 ende toecomende ouer te zien. alduscamghe wijs-
 heyt hadde dauid wā hi zeyt Ic hebbe ghespro-
 ken ic sal belien yeghen den heer mijn onrecht
 uardicheit ende du hebste uerghueuen en quyt
 ghelaten quaetheyt minner zonde

Die wijsheit te doecht te werken ende die te
 leuen. salich is die man zeyt salomon die die
 wijsheit vinden kan. die doecht ter gheloue
 daer hi waerheyt doer kent. dic is die wijsheit
 des aerus die zine Jonghe doet starren in die zō
 ne. voert die doechte des hopes daer hi hemel-
 sche troost doer ontfaet. dic is die wijsheit des
 hontekijns dat uoer ons heren tafel wacht.
 voert die doechte der mīnen daer hi dat ewighe
 leuen doer uerdient. **D**ic is die wijsheit femys

Die haer uerbrant om uerionghet te warden.
voert an die doechte der uoerzichticheit daer hi
toer sanwet perikel dit is die wylheit des serpents
die zeer den naecten mensche sanwet om die scade

Diet ontfaughen heeft. die doechte der redhouaer
dicheyt die eerst recht ouer haer zeluen wint

Dit is die wylheit des leuuen die mit zinen
starre delghet after na zyn uoetstappe die hi ge
treden heeft. dit was die wylheit des conincs
yolias des in doechden na dauids tiden nye soe
goeden coninc tot iherusalem was

Die wylheit te goetheyt goods te smaken
ende daer inghewandelt te warden is een uer hem
melijc des ewichs leuens dat uol willen en uer
staens. ysidorus zeyt dat sapientia beduut als
een ghetoorte kint mit smaet der duechden
daer om zeyt salomon inden boeck ewigher

Wylheit. Ich hoe goet is heer dyn gheest in
ons ende op tactu die mochte der menschen
kinder bewisen zo hebstu hem ghesant hemelsch
broet doer der enghelen hant. dat hadde in alle
ghemichte ende smake der zueticheyt want he
dyn weelde is mit der menschen kinder te wese
toch wanneer sal ic ghesader warden van dez

vruchtbareicheyt d'ins hulcs ende ghedronkē wte
 van d'iner fonteyn der weelten. **I**ntr augustyn
 zeir dat een ymich goet mensch dicwyl in die
 vroethe zins heren in ghelaten wart daer zū
 re zielen creften warden al uernuuet. die geest
 verblit hem. die ghemoeit wart daer die be
 gheerten warden starck. uergheten zo wart al
 le leet. ende zoudet langhe duren hi wēte dat
 dat waer dat ewighe leuen. hier om seyt eede
 liasticus die mīne gods is een eerlike vonsheyt

Capittelum.

Vande ach
 te salichede
 der zielen
 die xrist
 leerde in
 den berghe.

De onse hē
 ihūs xpūs
 leere der ewi
 gher waerhe
 zine scoele
 der apostele
 ende zūne

In alder heileghē feeste. op die octaue

Jongher uersament hadde dat hi hem woude ten
verborghen scate ewigher zalicheyt openbaren

Glam hi op inden berghe van thabor in welck
hi transfiguriet wart. hoghe woude die meest
op trecken want hi hoghe lesse woude lesen en
in hoetheyt volmaectes leuen sijnre discipel hart
woude op trecken van aerdschen dinghen ende
doe huse aensach sat hi bi hem neder. ende si
quamen tot hem ende doe dede hi op sijne mont
ende leerde vanden rijke goods ende sprac die
achte zalichede der zielen. dat hane lesse sijn vol
doechden. vol zeden vol woedden. ende diese
waer verstaet ende hiet die zonde daer an
hebben dat rijck der hemelen. **D**it hier dat ser
moen inden berghe tot groter waerdicheyt na
desen salicheden zeyt sinte augustinus uerdrue
die achte swaere. leuen die wechte regneren des
menschen leuen. stercken die redelike oeffen en
schicken die oerde der heylighen

Die eerste zalicheyt is heyligh ende salich sijn
zi die arm sijn van geeste. **D**it is die lesse der
apostelen want si waren die eerste die om xps
leer willen die tijdelike hane verlieten. **D**ese
armoede is dierhaute als armoede na niet

zonden

Armoede van goede ende armoede van moede

Die armoede van niet heeft die gheen die van gheen tijtken goede beholpen zijn ende dese armoede is goet want si is onclast van veel zorgen want si mach lichteliker philosophye leren ende oec so mach die arm mensche in uer duldicheit verdienen dat ryke goods en die ryke mensche mach an hem mit achuften vertryghen dese arme menschen zijn gode behagheleker dan die ryke zijn ende hi uertoesse in deser werlt ende maecteze vorsten vanden hemel

Die armoede van goede heeft die gheen die mit gheene onorderliker minen of mit ghiericheden of wachete of onaedeliker lust deser last werlt goet besit aldus waren die vader patriarchen arm al hadden zi ossen scaep hof ende ghesin want zi deylten die goede na goedierenheyt menschelikes troost na der ewe goods na behouft uocuallender sake **D**ese armoede is heyligh want al is zi mit zorgen zi is sonder quaet ghebruick ende al staet zi mit bezorginghe zi zeghe uechter ieghen vrackheyt

noch oec die wille hebbens niet hebben en wil.

Die armoede uan moede heeft die gheen die niet en besit noch niet hebben en wil. bouen dat zo is hi zo arm uan ghemoede dat hi uia hem zehen niet en hout ende en rekent hem zehen nerghet uoer ende ueronwaert hem in allen dinghen. hi is cleyn ende oetmoedich in zinen oghe en is ueruaert die heymelicheyt goods te uerbiesen. **D**ese armoede uan moede hadde die coninghinne hester toe si haren heer aenzach beswymde zi ende wart bleck also weech was zi uan gheeste ende arm uan ghemoede.

Dese drie armoede is beloef dat ryck der hemelen want zi wandelt die tijdelike om die ewighe. ende zi besit alle dynck mit goeder menighe ende zi inhanghet mit allen gheest die hemelsche zaken ende daer tieghen en acht zi haer zehen niet dit sijn die zalighe armen die niet en hebben nochtan alle dynck besiden.

Die ander salicheyt is salich ende heilich sijn zi die nu droeuen ende screyen ende dit is die lesse der martelaren want xpus zeyde uan hem ghi zelt screyen ende die werlt sel blide wesen ende dit droeuen ende wenen is oec drierhande als wenen uoer sijn

371
eyghen ghebreeck wenen uoer eens anders leet
wenen uoer uerlanck des ewighen leuens
Dat wenen uoer zinen eyghen ghebreeck is
als een lesceyt dat hi god uertoorn heeft also
screyt sinte peter of dat hi veel zonden in siner
conscience heeft daer om screyt maria magda
lena of dat hi daer uoer pinen ende castijnghe
doecht daer om screyt dauid doe hi een uā in
grooten plaghen moeste aengaen en uerkiesen
dit wenen is goet want dese tranen zeijt au
gustin springhen op inden hemel ende uerwī
nen den allēmachtigen rechter ende nymt dat
vuerighe swaert dat wt zinen monde gaet ende
lescher werpende neder inder aerden ende zoont
mit den woedighen toorn goods

Dat wenen uoer eens anders leet is dat een
screyt als men zinen euen menschen mispreekt of
misdoet daer om screyt moyses doe hi sach dat
een egyptische man misdoet enen uan israhel
of als een ziet dat hem misgaet an linc eere
of goet ende daer af is bedrouft also screyt
Job op den ghenen ten hi weemoedich sach of
als een ziet dat hi zyn ewe ouertret zonde
doet ende quade doet daer om screyt iheremias

ende bat god dat hi ^{hem} ontfarmet ouer die zonde zyns
volkes dat wenen is beter dan dat eerst want dese
tranen zeyt sinte gregorius comen wt doechden
der minnen ende warden ghestort uā mededoghen
dese tranen wasken niet af alleen die zonden
mer zi uerweuen uan godt uan daer zi uoer
ghestort werden ^{van}

Dat wenen uoerlanck des ewichs leuens is dat
een schreyt als hi mit jamer ende uerduet ⁱⁿ de
se schreylike tijt aenziet daer om scryde helyas
ouder den hulst ende bat zynre zielen dat zi ster
uen woude of dat hi scrye dat hem die hemel
sche uroechte so langhe uoerhouden is aldus
scryde die kinder uan ysrahel doe zi zacen op
die ruine uan babilomen ende ghetachten
haers lants syon of dat een scrye uā inwendich
inval hemelscher uroechten ende godliker zue
ticheit aldus scryde sinte augustijn in ynnen
ende zanghe die zuelike uan gode luden en hē
was wel daer mede dat zyn die alre beste tranen
als sinte bernaert zeyt zi comen wt den parady
se ende mit den zueten winte aenlaechts des
heylighen gheestes uallen zi inden houe ons
ghemuits ende makent vruchtbareich uā aller

tiere edele crude doechten ende zeden die goet zijn ye
ghen alle quale deser tyt

Desen in screyen is beloofte blyscap en vroechte
want die engel zeyt in apocalypsi god selze ley
den to der fonteynen der leuende wateren en mit
zijner hant so zal hi af droghen alle tranen van
den oghen der heylighen ende te hant voert dan
so en sel gheen screyen noch roupen wesen die al
re eerst zellen wech gaen Die glose zeyt salich zijn
dese tranen der ghenen die daghelix wenen die uer
diert die moghende hant ons sceppers selue af
te droghen die inden cruce om onsen willen nat
wart vanden bloede Ihs xps zeyt inden euuange
lio salich zijn zi die nu screyen want zi zellen
nemaels lachen ende al haer droefnis sel in
vroechten ghewandelt worden

Die derde zalicheyt Is heyligh ende za
lich zijn zi die sachtmoedich zijn ende
goedertieren. Dit is die lesse der confes
soren want xpus zeyt tot hem. leert van mi
want ic oetmoedich bin goedertieren en sacht
moedich van herten ende dese sachtmoedicheyt
is oec driehante sachtmoedicheyt in herten
sachtmoedich in woorden sachtmoedich in

officiē ende bi wesen

Die sachtmoedicheyt van herten is een dul
dich uerdraghen lasterlike woorde scate der ha
uen ende des goets last ende swaernis des leuens
pīne ende quetsinghe des lichaems. Bernardus
zeyt wien dese zaken op uallen mach hi uer
drachsen ende sachtmoedich wesen. die stoker
een culke ziner ziele daer si zacht op rust ende
van ghenen ontsier deser tijt en mach ghemoeys
noch ontsier warden. mer si bliuet slapen in
vreden daer die brudegom in cantic spreckt of
aldus Ic besweer u dochteren uā iherusalem
dat ghi die sleue niet en wecken went also lan
ghe dat si wil. dit is die sachtmoedicheyt aller
onnossele die simpeliken inder tijt heen wand
ren niemant te zyn claghelic of pijnlic

Die sachtmoedicheit van monde is een wise
verbeydinghe van woorden die van terade te
stronde ende stede na behouf der personen za
chtlic wart uoert ghebracht ende na dat die
reden zyn ghelaet te toghen behouden altyt
gheesteliken ripen moet want paulus een wys
toghende gheestelic man zal den onwisen en
ontsier berechten in enen gheest der zachticheit

171
sijn hals sal uoer denken die waerheyt. sijn lippe
sellen den quaden straffen ende die ewige der
goetertierenheyt sal altyt in ziner tonghe li-
den zo wart zyn stemme ghehoort als of si
wt den hemel clonghe. **D**it is die sachtmoe-
dicheit der leerre ende der predicaer die haer
tonghe drupen als honich rate uā sueter leer.
Die sachtmoedicheit in staet ende officie
is als een prelaet uan zorghe der gheme-
ner ozbaer. niet uan moede uerslaghe en
wart noch uan ghebreke zynre onderzate
niet te bitter noch te scarpe in sijnre castijn-
ghe en wart noch dat hi uan ziner staet
taer hi bouen hem allen gaet niet verho-
moet en wart. ende dat hi in allen zinen be-
wilde meer goem hoe dat hi uan zine uolck
meer ghemint wart dan ontsien ende oer
in zinen ordel lieuer ende dicwyl biede moe-
derliker bozsten dan richtes swaert. want
god zeyt hem sel ordel gheschien zonder ge-
nade die in zinen ordel gheen ghenade en
doet. **D**it is die sachtmoedicheit der bisscoppe
ende abten ende der landsheren die mit guede
regieren ende mit toechten haer wille opt

volck uerholen aldus dede absolon doe hi comt
werden woude boech hi tot hem der mannen
hart daer hi stont inder poorten des richts
ende ghedynghes

Delen in sachtmoedichede is beloofd besiden
des landes niet alleen dat wi hier hebben daer
hem niet en sal ghebreken ende daer zi langhe
ghesont salich ende mit eeren ende ureden sellen
wonen mer oec dat lant der leuender dat daer
vloeyt uā hoimich ende melck der godheyt ende
der menscheyt ihu xpi die onsen lulliken zin
nen ende der redeliker crachten een ouer ghemue
cht der salicheit sal wesen in dat ewighe leuen
daer ons als dauid zeyt zyn goede suete gheest
ouerleyden sel die ons uersafter heeft mit goeder
tierenhede ende uersacker heeft den sachtmoedi
ghen haer eyghen loon te besiden ende daer in
wonen heyligh zyn zi den ghesaet

Die vierde salicheit Is. heyligh ende za
lich zyn zi die reyn zinner zyn uan
herten Dit is die lesse der maechden
ende ionctrouwen die een kuisch leuen leyden
want xpus zeyt uā hē dat zi ghelyc zyn tē enge
lē i pūnheten haers leuens

Ende dese reynicheyt is oec drierhande als sui-
heyt uan lichaem **S**uuerheyt uan herten
Suuerheyt uan gheeste

Ic **R**eynicheyt uan lichaem is bewaringhe
des menschen leuen uan gulsichede uan on-
suuerhede ende zyn lidmate te dwinghen vā
ondoechdeliken werken. want paulus zeyt
Beyker wt ic leden te dienen der rechtiaer-
dicheyt der doechsaamicheyt ende der suuer-
heyt op dat een nuwehc syn vat conne be-
siden inheylichede ende in eren. **D**ese suuer-
heit **I**s beteykent int oude testament per
aquam expiationis. **D**at hiet by den water
der wylinge ende dit water vloot cont doer
xpūs siden doe hi stont doer anden cruce.
want ezechiel zeyt wt zinen monde **I**c sel op
ic storten reyn water ende ghy selt gery-
nighet warden uā al uwen smecten

Ic **R**eynicheyt uan herten **I**s een behoedi-
ghe des menschen ghedachten uā ydelheyt
van quaethede ende zondelughe uan sel-
hede of uan ualscher list te vinden. want
god zeyt **I**c sel ondersukinghe doen op die
narenst haere listeliker beuindinghe uan

quaden rate der bedriechenis. daer om seyt salo
mon die sijn harten reynicheyt minnet sel
hebben den coninck tot enen vriende dese siner
heyt is beteykent p sanguinem immolacois. Dat
hiet bi den bloede der offerhande dat oec heet
wt xpus ziden vloot want paulus seyt. Dat
bloet xpi sel reynighen onse samwiltige grond
der consciencien van dootliken werken op dat
wi dienen den leuenden god. **glo**la. **g**lorie har
ten ghelouen toe der rechtvaerdicheyt mit
moete belyen die waerheyt to der zalicheyt.

Die reynicheyt van geeste is bewaeringhe
des menschen. dat hi van gheeste niet bedroge
en worde van ongheloue of van valscher leri
ghe die hem leiden vander eerster onghelouen
der waerheyt. die xpus is ende die wi kennen
ende verstaen daer die heilighe scrift xpus
gheloue. hier om seyt paulus. wilt niet af ge
leyt worden mit menigher vreemder leye
leer. Ende al waert dat w een enghel vande
hemel anders condichte dan mijn ewangeli
um louet hem niet. ende die leer moet wese
die ban. Dat beduut een uermaten afstey
Dinghe. Dese sinerheyt is beteykent. **W**er

buctionem sanctificationis. dat hiert bi der saluūghe
der heylighede welck xpus gaf ouer mit sinen
gheest want sinte Johan ewangl' zeyt. Die
saluūghe des gheestes zel w uan allen leuē ende
al raden dat ic w gheseyt hebbe alle waerheyt
gloria Die ewich is onwandelbaer en on
bedroechlic ende bin selue

O Elen in reynichede Is beloest ghesichte en
besouwinghe des aensichte gods dat alle leuē
is uan salichede. alle loon onser werken. alle
ghenuēchte onser vroechden Daer om zeyt
dauid. heer toghe ons dyn aensicht en wi
sellen ghesont ende zalich warden. Voert so
vraghet hi dus. Oer heer wie sal wonen in
dinen tabernakel ende rusten in dinē heylighen
berghe. Daer toe antwoordt god. wie in
gaet sonder smet. wie dat die waerheyt in
zyn harte spreckt ende zuuer is uā harten

Die vyfte salicheyt Is heyligh ende sa
lich zyn si die ontfarmhartich zyn
Dit is die leste der patriarchen die de
werke der goetertierenheyt wt zueter harten
hantierden want xpus uan hem zeyt si
waren die gheen die op der lude liden ende

berdriet berouert warden mit Jammer Ende dese
barmherticheyt Is oec drierhande als op hē
seluen. Op zinen euen mensche op den ghearu-
ulsten xpm

In ontfarmherticheyt die een mensche he-
eft op hem seluen Is als hi uocht pine ende
wrock zijner consciencien dat hi dan wil die
zonden laten ende die doechte beleuen dauid
zeyt Ic wart ghekeert in minen druck doe
die doern in myn harte stac **glō** wrocghē
van zonden inder consciencien op dat toghen
ryghet die mensche zo groten jammer zijns
sels hoe dat hi hem seluen wech gheworpen
heeft van synre godlike er even ende goods
vriendscap ende uerschult heeft dat hemel-
rijc mit zinen urdechden ende uerdient die
helle mit hoerre pinen daer om beghint hi
die zonden te haten die doechde te winnen
zijn natuür te dwinghen ende hem zeluen
eerst te beteren hier om zeyt Salomon ont-
farm dymre eyghender zielen wiltu gode
behaghen want wien sel hi goet wesen
die hem seluen quaet is **glō** Rechet min-
ne beghint eerst van haer seluen ende

wart wt gheschicket als een garuaet is gestelt
van binnen

Die ontfarmeherticheyt die een mensche he-
uet op sinen euen kersten Is als hi mede do-
ghen draecht in zinen noede ende hem te hel-
pe comt mit gunst mit rade mit dade als
Job zeyt **M**ijn ziel doechde mit den armen
ende mijn inghedoem stortede ic wt den be-
droefden Ic gaf die mi bat ende liet quijt die
mer en hadde ende ic at nye mijn brocke
broots alleen **Glo** aldus coft hi die ewige
rijdom goods dese werke der ontfarmeher-
ticheyt gheschyen lijflic ende gheestelic

Die lijflike werke der goedertierenheyt zyn
zeven ende der gheesteliken alle veel daer
ic na een sonderlic capittel of scriven zal
van deser ontfarmherticheyt spreck ysidor
Dat alle dierten is selheyt aen ghetozen en
wreetheyt alset schijnt in horen tanden
Clauwen hoornen ende des ghelijcs mer de
mensche is alleen goedertierenheyt na gode
ingheschapen als alexander zeyde vanden
pigmeen doe hi hem cleynne conckinga back-
heden hi coechten ons menscheyt dat is

ontfermherticheyt wonder uā gode dat ons is
anghebozen daer wi dat ryke der hemelen
moghen mede uerdienen. hier om zeyt xpūs
welter ontfermhertich ghehjt als w hemel
sche uader ontfermhertich is

O Je ontfermherticheyt op den ghecrucif
ten xpū is een minlic wt brischen op die
deerlike werke der passien ons heren mit yn
michliken ghedenken mit narenstliken toe
keer uā gheeste daer sinte bernaert of zeyt
wie en zoudt niet tot des alre liefsten jonge
lincs minne xpī ghetooghen warden die inden
cruce merket sickenis zijns lichaems

Hi haect sijn hoef neder gheboocht ons te
cussen. Sijn armen wt gherecket ons te hei
sen. Sijn hand toer gheslaghen ons te ghe
uen. Sijn zide op ghedaen zīm minne ons te
toghen. Sijn voete ghenaghelt bi ons te bli
uen. Al sijn licham ende ziel ghelencet uoer
ons onderpant uol te doen wie en zoudt desen
minnen beelte niet medetoghen daer dat aen
sicht bouen der zonen schoon wart mit der
Joden spekel gheoureyt dat hoef daer die en
gelen uoer beuen wart mit doornen ghestekē

Die oghen die inden hemel blinken alle
sterren worden uerdunckert inden dode die
mont die de enghel leert wart mit gall
ende mit edich gedronken die hande die
den hemel schepen worden in den cruce ge
slaghen Ende doe hi dit al leet en was he
pijnliker niet dan dat wi ontandich waren
wie sel nu wesen so treuen hart den dese
goederdierenheyt niet en sel bemorwen

Ghesen in ontfarmherticheit is ghelooft
dat si sellen ontfarmherticheyt ghelenge
ja in leuen ende in dode In den leuen uer
leent si die ghenade gods si uerwin
alle lieden si en bliift minnermeer onghel
loont Job seyt si is mit om van kinde op
ghewallen In den dode uerleent si af laet
van sonden si doer alleen gheselschap der
zielen si slumt creftelich den hemel op

Hier om zeyt sauid ghus heren ontfar
mherticheyt gaet mi uoer ende si uolghet
mi na **Glō** want si ghift ons ghenade
In deser tyt ende glorie in der ewichheyt ende
daer om slumt hi sijn reden dus dat sijn ont
fermherticheit gaen bouen alle zine werke

ende die sel bliuen van ewe tot ewe **glosa**
welck gheer wi van gode naersteliker tot
welker loop wi ghetruweliker welke zûke
wi ryke ende arm ghemeeenliker

Die zeste zalichheit. Is heyligh ende
salich zûn zi die hongheren ende
dorsten na der rechtvaerdicheit

Dar is die leste der ppheten want zi hadden
hongher naden leuende broode dat want
hemel is ghemien ende dorste na der fon
teynen des leuens ende der ewigher wûsch

Dese rechtvaerdicheit is oec drietysant
als des leuende wantelende metetoelogghe
dit is die waechtscael allen -- de

Die des leuende rechtvaerdicheit is der
heeren ende der edele lude Den xpus leet
ghaf hi allen die di bidden want sal
gher is te gheuen den te wenen Tobias
leete sinen zoon wien dinnre hauen zo
eer dincen god ende hebste veel so selu
vel gheuen want hi gaf zulk tiende
den ellendighen van allen dat hi helet

Den boort oec wic dargen erofuich na
tes verken s enlicht sel schepun. **haer**

om gaf assuerus die conick als zynre moghent
heyt betaemde. Dit is die rechteaerdicheyt
des hemelschen uaders inder godheyt daer
van alle die beste ende vollencomenste gaue
neder comen die alle tijt eens moe als zin

In te Jacob zeyt na deser rechteaerdicheyt v
langhede den propheet ysaias doe hi zeyt

Ghy hemelen doouet van bouen neder en
ghy wolken reghent den rechteaerdighen

He wandelende of wessende rechteaer
dicheyt is der borgher of der cooplude den

xpus leert. Gheuet ende w sel ghegheuen
warden vergheuet ende w sel quijt ghela

ten warden. Ghy der zuluer maet daer ghy
mede wuften salmen w weder in meten

God heeft aller dinghe wandelinghe of
wesselinghe ghesait. Doer tael wichten ende
maet. op dat een onuelic ontfanghe door
rechteaerdicheyt dat hem boerde mit hker
pensie dese wile want die keyser august
die de werlt dede bescriuen. vrye heel drate
maken. een monde. ende een maet na alle
goete zeyden in allen lande ende volck. Dit
is die rechteaerdicheit des zonen gods

Die een gaf om ander ende dede mit ons wesse
linghe hi gaf god ende nam mensche. hi gaf
rijdom ende nam armoede hi gaf leuen en
nam den doot. ende dit leerde hi voert doe hi
zeyde wie dat yet ghift om mi die salt hou
dertuolt weder nemen ende daer toe besiden
dat ewelike leuen

In mede toelegghende rechtuaerdicheyt Is
der minnender menschen of der gheesteliker
lude. der clergye of der paepschyp den xpus
leert dat al hoer dinge zellen ghemeen we
sen want die minne en zouket niet dat haer
eyghen is mar dat daer ghemeen is dit wou
ten die apostelen datter ghetruwen ghelou
ghen goet zoudt wesen al ghemeen Ja oer
in ghelue ende in weder spoet In varre of in
na Inouderdom of in Joudheyt zo en zoudt die
tut mit al horen toen al cusschen vriende niet
versheyden als Seneca zeyt wanten minnen
beelde dat an zinen hooft hadde ghescreue leue
ende doot in zynre borsten winter en zomer
in zinen voeten varre ende na Dus dede die
keyser alexander doe hi screef Ic bin den minne
ende alle mijn is hoer In welken ghelijc worde

alleer gheymmerit borghe uan wrēden die hietē
Mijn dīn dīn mijn:

Dit is die rechtuaerdicheyt des heylighē geestes
die zine mīne beual in ons ende gaf ons uan
zinen gheeste oueruloedelic ghenade waerheyt
ende mīne

Desen drien rechtuaerdicheyt is beloest dat
zi ghesaet zellen warden. dauid zeyt die dīn
begheerte uollet mit goede sal den hongherigē
zaden ia als dīn glorie gheopenbaert wart

Aristotiles zeyt dat hongher is inder maghe
ende dorst inder leuer. also is oec gheestelike hō
gher inder begheerte die uanden wille tē
die die ouen der mīnen hiet ende heeter ende
dele wart ghespiser ende ghesader als hēf
zīn hēf heeft ghewonnen. daer in gheminghe
alle uerlanghen. als die pphēet zeyt. dat ic
hebte begheert dat houd ic ende dat ic mīne
besit ic ende bouen dat so en hebte ic niet
taer ick na mach vraghe. Dat is die alre
ouerschoonste rechtuaerdicheyt daer alle
die uoerscreuen zaken inslucen en enden

Die seuenthe salicheyt is heyligh ende zalich sijn die ureedzammighe. **D**it is die lesse der enghelen want si waren die eerst die ons die urede condichden tusschen hemel ende aertrijck. tusschen god ende den mensche doe zi riepen inder lucht. **G**loria si gode inden ouersten troon. ende inder aerden vrede den menschen die daer sijn uā goeden wille. dese ureedzammicheyt is oec dierhande als urede mit den menschen. vrede mit hem zeluen vrede mit gode

Die ureedzammicheyt mit den mensche is een rustelic bi wesen der lude dat een mit niemant en kinne. noch en cwie teghen der waerheit. mer dat hi allen menschen inden name gods vorderen dinen ouersten reuerencie ende ghehoorsamheyt. dinen cleyne hoede ende disciplijn dinen ghelyc raet ende hulp. **D**it is die urede der tijt ende ghelijc wel lant vrede. **D**ese vrede heit die coninck salomon doe alle dat lant alle ome sweech ende stille was i ziner yegheindordicheyt also datmen schulde en speer heuck op inden tempel. daer hi in wanderde mit eendracht zyns volkes. ende alle

cominghen begheerden sijn aensicht te sinnen
ende hier om was hi ghenoemt die ureedza
ninghe coninc

Die ureedzamingheyt die een mensche heuet
mit hem seluen Is een stille rust uā osciencie
ende eendracht der reden ende zinen wille.
also dat hi een coninc hebte uan binnen dat hē
zine sonden sijn uergheuen. Hier af seyt dauid
die heer sal spreken vrede op den ghenen die
hem keren tot haerre harten. of anders we
de mit hem seluen is wanneer zyn lischke
zinnen niet ieghen dicht ende raet des gheef
tes strubben ende kuen mit lusteliker bege
ringhe of anders wanneer een in zijner
harten gheen wroek en draecht uā haer
ende niet of auegunsticheyt. **D**ie hier
die urede der borsten ende ghehket wel
borch urede desen urede besat die coninc
dauid toe hi wan aice syon dat is dat ou
slot des berghes syon ende uesiede dat stadt
mit drien toornen ende daer wt regierde
hi al dat coninc uan israhel ende bat
godt aldus vrede ghesche in dinen oefft
ende oueruloedicheyt in dinen toornen.

Die uwerdsamichheit mit gode is een ghelike
verbeeldinghe onser sielen an den aenghesichte
goods doer claerheit in claerheit als vanden
gheeste des heren. In allen goede so en is boue vrede
niet begheerliker niet waerder niet saligher
want daer is in gronden sonder enden. **S**conwoe
sonder volkenmen beuoelen gods sonder entic
beuuden van desen urede seir paulus aldus die
vrede die bouen alle zinne gaet moet bewaren
in harte ende in uerstandens. In xpo ihu onsen

Heer. Dit hier die urede der ewichheit ende ghe
liker wel stat urede welc besat die coninc aba
garius die tot onsen here ihu xpm screef aldus
mi is een suuerlike stat ende eertic di en in
ghenouch daer om en laet di niet beswaren
to mi te comen. Die stat daer god in woont mit
allen zinen heilighen hier die stat des vreden
daer die propheet af seir bidet die dinghen
die tot vreden sijn der stat van iherusalem
want in vreden so is sijn woonstat ghe
maket.

Desen in vreden is ghelouet naem der
kintre gods want vrede comet ons gode
ghelijc na ghedaenten ons vaders na

zede sijne ghewoonten. na ghebruut zyns
erues. dat heeft ons paulus uerscreuen
daer hi seyt aldus als god hem ons uerto
ont so sel wi hem ghelyc warden zinen bil
de doer die claerheit. Die goetheyt goods sel
in ons lichten schijnbaerlic dat wi uer
cozen syn kinder gods te warden. zi wi kind
zo zi wi erue erfname gods mede erue xpi

Die achte salicheyt is heplich ende
zalich syn zi die uervolghinghe
dorghen om die rechteaerdicheyt

Dit is die lesse aller wuertcozender mensce
den xps seyt Inder werlt so sel ghi perse en
druck hebben mar in mi so vindi inoeth
te dese uervolghinghe ende persecuci is
dierhande als om uerdiende scout. om
beleefde doechte om dat xpristen geloue

Die psecuci ende uervolghinghe die men
lyt om die uerdiende scout als om zine
mistaer uan sonden ende ouertreden sijne
euwe die sulue psecucie is goet en salich
want ist dat men se duldeliken lyt her si m
den recht of zonder oerdel zi uerwoeruet af
laet uan sonden. Ambrosius seyt dat god

is ghehijt als een uersocht aerfardie zime ziele
ghijt luter potien te drincken die te onreynne hu
moren purgieren. **xps** onse he is een aerste onser
sielen die bedroefde harten ghesont maket. daer
om so sendet hi den zondaer diavyl toe inuolch
psecucie ende liden. op dat uander quader lude
ghesel wardt castet ende beter sine zonde aldus
gheschiede den kinderen uā israhel diavyl also
dat si daer of bekeert wden ende zeyden ontfar
mehertighe god die alle die zonden des mensce
vergheefte in hoiren liden

En psecucia die men liden om die rechtuaerdic
heit of om beleefde doechte uā eren of uan
vrouwen werken die is saligher dan die eerste
was want daermense duldichliken draecht uā
wien si hem oer aenghedaden warden zo uer
weruet si uā gode meerringhe der ghenaden

Augustinus seint dat die claerheyt der zonnen
plecht die donker wolken te uerbreyden te uer
lichten ende te water ende reghen te uerslaen.
des zeghelincs doet liden onse ghemoet des harte
van binnen dat een mensche beghinnet god en
hem seluen naerre te kennen ende ymigher en
beter te warden aldus gheschiede den heyleghe

prophete die seiden he julien hebste onse harte
ghevont ende ghebreyt. aristoteles seyt. Dar
doefins maket dat harte breyt god wil inder
goeder harten wonen daer om wil huse mit hie
laten wide opsparen

De psecucia die men liden om des xristen ghe
loue willen die is die alre salichste na allen
want daer mensche mit minen doghet so uwer
uet si loon der ewigher glorien. **G**regorius zeyt
op dat woort dat Job sprekt. al des menschen
leuen is een ridderchap of een strijt op aertryc
xpus is conynck der conighen ende heer der heer
scapien. een uorste des uredes een uader der toe
comender werlt. een gherechtych louer sijnne
ridder die wictachtichliken striden. hi croent
se mit crownen duerbaer steente der glorien
ende der eren. want hi uerleydet heuet op
siende. horen zeghe. aldus geschiede der tri
wen martelaren xpi die blide ginghen uader
heren raethuse als si ghegheselt ware. want
si waerdich waren ghefonden om den name
ihū sijnne heyt en lecheyt te liden

De desen in psecucien ghedultelic liden is
beloest dat ryke der hemelen want eens

goets mans kersten menschen leuen is al uol cruces
ende martelie ende moet mit xpo dat testament
des bittere kelkes gallen vimmer drinken als alle
die vriende gods ghedaen hebben. Merckken is
gheloofte in desen lessen der salicheden den armen
den oetmoedighen den duldighen een loon dat
ryke der hemelen dat ons god onse here moet
ons allen verlenen amen.

Capittel **Van**
den .vij. vruchten des booms des leuens. Die
men ooc noemet vruchte des gheestes.

Die vloet des
leuens die
uanden ro-
ou goods en
des lams af-
uliet blinkē
te als een
cristal heeft
an leyden zi-
den staen dat
hout des le-
uens dat
cwalet vruch-
te noort brē

ghet tot alle maende. sijn blade sijn inder medicinē
ghesontheyt des volkes ende si en warden niet
uerwaeyt. sijn bloemen sijn der eeren ende der eer
baricheit ende si en uerdorren niet. sijn vruchte
sijn in dat ewighe leuen daer gheen onsaecte an

Ten is. Dit sach sinte Johan ewangelist in de bouke
der uerholenheit. paulus die noemt die vruch
te ende seyt dat si des gheestes sijn. **g**ymne. vroech
de. wrede. duldicheyt. langheduricheyt. doetsamich
waerdicheyt. zachtmoedicheyt. gheloue. zachticheit.
wilscheit. reynicheit. Die dese vruchten sinaket
hi ontfact in deser tijt ghenade. ende na deser tijt
dat ewighe leuen mit volheit aller goede der
salicheit.

Die eerste vruchte des gheestes of des boems
des leuens is caritas. dat hier **g**ymne. ende dat is
wel billic dat si die eerste si. want si is die voer
baerste na welken alle doechte ontfacen haer
craete ende sonder haer so ueruulen si en war
den onnuete. Die minne mach wel hietē vruchte
des leuens want si alle onse werke alleen ghe
loenbaer te wesen den ewighen leuen onnids
dat si verenighet god ende geest. ende als schey
dinghe der sielen vanden linc is die doot. so is

deruighe der minnen doot alre dinghen. doer der
minnen craft leuen onse werken uoer gode ende
verdieneu leuende loon daer wi in hem seuen
van leuen in uermindert warden tot ewighen
leuen vol salichede. **p**aulus seyt hebte ic die
minne niet so bin ic niet ende dat beuise hi
wel mit neghen reden die dat betoghen ende
besluten. dat die minne bliuet hoechste. dese
vrucht des leuens smakete die **p**phet **O**zee
doe hi seyde god heeft ons ghetoghen inden
banden der minnen to den sijnre vruchte

Die ander vrucht des boems des leuens of
des gheestes is gaudiu dat hiet vroechte die
wijs zaghe salomon zeyt dat ghesoncheyt
des lues gaet bouen alle scat. ende vroechte
van harten bouen alle lust. daer om leerte
hi zinen zoen kint droefnis uerdrijf uare
van di. **E**en droeuich gheest uerdroocht die
beente. droefnis heeft manighen ghedoot
Een blide ghemoet heeft een blieyende ro-
ghet. **A**ugustinus seyt een goet gront na con-
sciencien heeft alle tijt vroechte mit hem ge-
menghet die uiande stormen. die aerde scaet
die werlt uerga. een goet hart is onuijact

Watcom? seit dat niet en is dat die bose gheesten
meer sciuwen ende ulyen dan doechdelike uroe
chte. daer om woude paulus dat wi bezinghe
zouden uerdrüen mit salmen ende ypnen die
wi gode zouden zinghen. **I**n onser harten dese
gheestelike vrucht smakede die pphet zacha
rias doe hi seyde alle des volcs uasten sel wese
in vroechden ende bliscappen die enghel zeyde
niet meer suchdens noch claghens en sel we
sen inder straten mer ewighe vroechte ende
bliscap ophoren hoofte

Die derde vrucht des gheestes of des boens
des leuens **I**s pax. dat hier urede. her schijnt
dat dese vrucht goet. zuet ende edel want ze
des machden zoon ihesus zo dicke in d' mont
was want doe hi bestant bracht in d' werlt
tusschen god ende den menschen tot zeker
onterpande dubbelde hi den urede ende zeyde
Ic gheue u minen urede **I**c laet u minen vre
de niet als die werlt vrede ghift so gheef ic
ken u **Glō** mer als god urede ghift die e
wich diuert. ende doe hi sinen jonghere zende
woude inder werlt gaf hi hem urede mede
ende seyde In wat huse dan gi coomt zegt

Vrede si desen huse ende doe huse heymelike wou-
de vanden quam hi beslocenter doren en zeyde
vrede si mit v. ende doe hi woude dat wi vrede sma-
keden gaf huse den enghelen inden monde die zo
gheu vrede inder werlt den menschen die daer zyn
van goeden wille. ende doe hi woude mit ireden
bi ons wonen inden jaer zynre gheboerten dede
die keyser augustus enen ghemenen lanturede
creyeren. paulus bidet zinen broedren toe.
god der ireden si ewelic mit wi

Die vierde vrucht des gheestes of des booms
des leuens is **paciencia** dat hier gheduldicheyt
het schijnt of bouen deser vrucht gheen meer
noot en is in desen tael der onsaelden. daer wi al
so veel moeten toghen. deser vruchte schel is
bitter. mer die kerl daer in uerborghen is zeer
zuet. als hi wel smakte die seide onse toghen
deser tijt en sijn niet ghelijc te warden ieghen
der glorien. die ons sel daer uoer gheopenbaert
warden. dese vrucht gheft den mensche enen
ghesatighen uasten moet als die wijz saghe
salomon seyt. wie gheduldich is sel wesen be-
waerre der stat ende beter is een dulnich man
dan een stark. want veel sijn der gheweest die

mrrrll

borghe bedouwen ende stede stozmen mar luctel
die hozen eyghen moet bedwinghen conden daer
^{sal} om leert sinen soon kint myn wes uerdrachze
went in dinen dach. want niet meer en is leers
dan onwil. gheduldicheit heeft zekerheit des le
Tuens. Hierom? seyt Icreken meer die doecht
der duldicheit dan teyken wouter en mirakel te
doen. Dese vrucht smakede die pphet Jemias
inden carthar toe hi seide Jugheduldicheit en
verbeyden besit ic mine siel

De vyfte vruchte des gheestes of des booms
des leuens is longanimiteit. dat hiet langhe
duricheit of uolstandicheit want te uergheefs
wart enich goet werck. begonnen. is dat men
voert ende des leuens laet after bliue. Dese
vrucht en mach niet uerwilen. hoe veel liden
Jammers doghens drues op haer ualler. Dese
vrucht uerwaert alle die ander dat zi goet
bliuen. In een huur als si comt is dese vruchte
beter dan een ander die dertich iaer beleeft is
ende die wt is als god den mensche in sinen
sterfdach soudet als een boom dat hi die
vrucht zyns gheestes ghift ouer ende beueelt
in zine hande. die wij maghe Salomon seyt

wee dan den gheuen die uerbeyden ende ghedoghe
 hebben uerlozen want sonder uolstant zo en he
 uet dienst gheen loon noch striden troon noch
 starker prijs si is alleen die te ewicheit vliet
 want wie uolstandich is die wort salich hier
 om leert hi zinen zoon kint doch manlic uerbey
 de den heer op sinen dach ende hie hem en drach
 hem want alle dinc comt hem te besten die god
 mīnen ende hem uerbeyden dese vrucht sinake
 de die pphete micheas doe hi seide dus Jnden da
 ghe so sel die ewige goot langhe duren

Dese vrucht des gheestes of des booms
 des leuens is bonitas dat hiet goetheyt met
 anders en mach die mensche hebben noch wech
 voeren uā alle sinen leuen zine goede of wer
 dan alleen dese vrucht der goetheyt of der do
 echte als die beroofte doecht phylsoph zey
 de Ic hebte allet mijn behouden ende dat mi
 gheuomen is dat en was mijn niet hi en reken
 de hem niet dan doechte te besiden want als

Seneca seyt die goetheyt der doecht regiert
 lant ende volck zi sachet recht zi oeffent
 vrindecap. zi sachet alle ambachten ende al
 wardē zi uerdreuen. zi cruet in beteren lande

Hier om seyt die wijsaghe Salomon veel sinner-
liker is die dogher ende goetheyt des mans dan
schoonheit des lichaems want te vry ghemoet
in dogheden maker een cleyn wanscapen lijf
behaghele hier om leert hi zinen soen kint al-
tijt doch vinn wat goets ende bringhe dese
duerbaer tijt niet ledichlic ouer want men
mach nu uergaderen dat ewelic duret ende
bluuet dese vrucht smakede die pheet nee-
mas doe hi seide dus ³zijn heer oueruloedich
der weelden die si van dijne goetheyt hebte
ghetregghen. **Sl** Overmids dijne misken-
de ghenaden so warden haer dogher di ont-
fanghele ende uerdienlic ten ewighen leue
E zeuende vrucht Js. **B**emignitas dat
hier waerdicheyt of gaerwillicheyt. Dit is
een edel vrucht want si hoort den edelen
luden toe ghelijc als den onsalighen is ghye-
richeyt ende iracunde also is den edelen mil-
dicheit ende waldicheyt. **W**ij zien dat zonne
ende maen dat die edelste lichaem zijn min-
mermeer op en en houden hoer edele gaue
te uerlenen. Het schijnt of si oec daer om
haesteden te zeerre van dieren wat moghe

mi segghen die leeu. die aern. het hieten mede
 tellende dierren. helzeus die propheet vóllede
 al die ydel uate sijne nabuur mit olye. dese
 vrucht ghebiket god alre best ende wie dat wel
 dadich is conterseytet gode na sijn werck wat
 god is weldadich ontfarmehertich ghenadich
 op der lude quaetheyt die wijsaghe Salomon
 zeyt die hem seluen zinen vriende ghift gife
 alre goete meest. nochtan kint gheloue hem
 bet die di sijn goet gheeft dan die hem selue
 dicke bier. dese vruchte smakede die propheet

T Sophomas doe hi septe heer mi ende dat mi
 die mijn ende der wijne sijn vor gheset doe
 weldadichheit ongheweyghert ende du heb
 ste mi een salighen sterfdrach uerleent. hier
 om ist dat Jeronim? seyt en en ghehoget
 nye dat ic hebte ghelesen enen weldadighe.
 quader door ghestoruen

Die achte vruchte is mansuetudo dat hiet
 zachtmoedicheit. dit is een alre natuurliken
 doecht daer alremaal gheerne bi is. en daer
 om is si ghelint den adamant die seer aen
 hem credich is. hier om seyt god doer den
 propheet Ic heb mijn aensicht gheset van

adamaunt **slō** want ic wil alle menschen toe
un trecken. drie dinghen heeft een recht sacht
moedich. **E**erst dat hi is een harten trooster
Also seide ysaias den sachtmoedighen te con
dighen heeft hi mi ghesent op dat zoude ar
zedien die bedroefde van harte. **W**oert so he
uet hi uordeel onder alle lude. **B**eneca zeyt
sachtmoedicheyt heeft die inre wrede barta
rien ghetemmer. **d**at derde is want hem van
gode erfins des lants gheloest wart als dauid
zeyt die sachtmoedighe zellen clanc erue ende
zellen uerlustighen in uelen wrede die wijsa
ghe salomon zeyt wat baet di kijnt zonde
ende quaetheyt af te legghen wardes du niet
sachtmoedich ende goedertieren want dat is
dat wat daer alle doechde heeft wt haren
smack. **t**ese vrucht smake die pphet moyses
die te alre sachtmoedichste man was die op
dier tijt leefde inder werlt ende daer om was
zi gode zo heymelic ende zo wel ghesprakich
Die neghende vrucht **J**s. **s**ides dat hiet ghe
loue dat is een zelzene vrucht en vre
emde daer rps of seyt meendi dat des me
schen kint gheloue sel vinden in d'werlt en

doe hi hoorde centurio spreken dat hi liever
 niet waerdich te wesen dat ~~so~~ ^{so} god comen
 onder zinen dake ueroonderde xpus en sp: ac

Ic segghe u noerwaer Ic en hebbe zo groot
 gheloue niet ghehouden inden lande van ys-
 rahel ysaïas seyt gheloue is ghevoert we-
 der werlt uergaen onder die lude uerghent
 en woent si zeker want van die menschen
 minsten to den groesten staet die werlt na
 ualscheyt. hier om seyt salomon vele lude
 hieten te wesen ontfarmhartich mer wie
 zel vinden enen ghelouighen man mer waer
 dat gheloue is ghescheyen in dinghe si ver-
 ghet den mensche van allen sonden als alle
 die ghene sien die van xpo sijn ghesont ghe-
 maket. si uerwinnet die werlt ende si hoor
 becoringhe als sien alle die heylighen si zekert
 den mensche an der waerheyt als liet sinte
 thomaes die zinen here zyn god castet ende
 voelde hier om seyt die wijsaghe salomon
Gheloue is die gods trouwe bracht onder den
 menschen. ende heeft uergaert die lude die
 der wildernis in steden te wonen daer om kunc
 houe dijn gheloue ende dijn eer. want als die

vergaet so scheyt die vader vanden kinde en
seyt dijn deel si naere van dat mijn. dese
vrucht smakete die pphet abbacur doe hi
seyde die rechtuuerdige leuet wt den ghe
loue

Die tiende vrucht is modestia dat hier za
tichheit. Dit is een zaerte vrucht ende ho
ort den jonckrouwen toe die weech ende
houwlich of scamel boort te wesen. Dese
doghet moxwede assuero fellen moet toe
hi zo zacht zach toe hem comen ende so
scamel hester die coninginne ende deede ze
rassen dat ouerste vanden sceper zinne
gulden roede en hertele suster. dese saetichheit
is een redelic toe bringhen zins leuens.

Daer paulus of zeyt. In saetichheit zi allen
menschen bekant want wi moeten goet
ghetruich hebben na vreemden ende van
naesten. dese doghet heuet in louelike za
ken an hoer. zi en is niet onghenouchlic
van zeden. om dat zi allen ghesichte wel
behaghet. zi en is niet ong hinderlic van
woerden om dat si alle reden noerdachtelic
spreekt. zi en is niet scadehic van werken.

want si alle menschen zaghe gaerne gheuordert.
 die wijsaghe salomon zeyt beter is een lantzoni
 gaen den rechten wech dan een haeste loop an die
 crone daer om kint wes satich in dinen voeten
 mit ghecauweden uerduenden rade makede god
 die schone werlt men secht een waer woort en
 goet quaet haest en wart nie spoet. dese vruchte
 smakede die salighe vader mathachias toe hi
 zeyde van zinen zoon Ic ghecruwe dat hi men
 schelike ende zachelike zijn werck sel doen ende v
 uolghen

Die elfte vrucht Is Continencia. dat hier een
 ciuile leuen te leyden. dit is een duerbaer leue
 te leyden dit is een duerbaer vrucht want si
 verlenghet lyflic ende gheestlic leue. Seneca
 zeyt dat die uoersichticheyt der tijt ons leuens
 traet also waert dat wi ons sober ciuile ende
 matich hielden wi zouden hier langher wese
 dan wi wanen. Dese is als gulsichheit. onciul
 cheyt. omme van arbeyde ende oec selheit van
 herten corten bouen swaere hongher. of sterf
 te. des menschen leuen. hier om zeyt die wijsa
 ghe salomon die hem van desen abstinert ende
 verbint verlenghet zijn leuen. dese doghet heuz

ghehijc mit gode. want gheen sinet an hem en val
let. gheselschap mit den enghelen want si tē mich
teren reynen man toe plegghen te spreken. ende
heuet wijsheyt inden raden. want een amsch
man sonder zin niet wesen kan. hier om zeyt
die wijsaghe salomon daer en is gheen gheli
ke warde te vinden eene amscher zielen hier
om zoon hebstu die amscheit ghereghen en
verlater niet want si uerdrighet die rechtuaer
dicheyt ende moetet hem als een eersamighe
moeder

Die twalefte vrucht is Castitas. dat het ma
echtelike reynicheyt ende dit is wel die ouer
suuerlichste vrucht die inden hemel blinket
want si is daer uan naturen. mit ons uā gods
ghenaden. daer mit salicheyt. hier mit doechden
daer mit glorie hier mit uerdiensten. hier
om seyt ambrosius **I**nden vleysch zonder
vleysche te leuen en is gheen aerdsch leuen
mer een hemelsch. dese toghet maket die yn
wighe sielen brude des hemelschen conincs
want gods kint ende der maechden zoon wil
onghebroken natuer an hem uerzellen. si is
van ~~ij~~ eerbaer loue. si polijstet die ziel.

Salomon seyt zich o zuuerlic is die reyne wijsinghe
ende dracht **gloza**. Daer een ioncfrou god van
binnen draecht. Si rekent maechscap mit den enge
len ende dat hebben selue ghehet. Si balsent de
mensche dat hi niet en mach uerwilen. heel seyt
god sel icse laten went ic coem **gloza**. Ten ionwet
daghe. hier om seyt die wijsaghe Salomon

Maechdelike reynicheyt sel onuenoudicht war
den tot der croon. want het is die ureemde wri
cht die god gaderd ende lest. margariten wt
den schilpen rosen vanden doornen kint m
eerse ende prijsse allen mochtster niet uerdy
ghen. Dese vruchte smakede die propheet
daniel doe hi seide. zoet heer sijn zi in dinen
monde die reyne leuen van lichaem draghen
zi sijn di vader ziden ghelegghen.

Cap. Vander bozen gheesten val. Condiac
Ratiere. ende hoer quaetheyt die si hebben.
Dit salmen lesen opter yngghelen feestte.

Die neghen
choor der en
ghelen ma
kede god in de
schone ronte
eersten he
mel empree.
ende scieple
also wy op
hem seluen.
twiske den
onwandelba
righen goete.

Ende den wā

delbarighen dat is gheschapen creatier. waer
dat sake dat zi hem keerden mit minnen to
den goete dat bouen hem is so zouden si op
climmen to den staet der ghenaden ende der
glorien. ende of si hem keerden to den wandel
barighen goete dat in hem was mit enighen
ouerkiefen so zouden zi vallen tot zonden
ende tot pinen. bouen hem allen so was een
enghel die hier luifer dat bedint een lichte
dragher. ouermids sijner soetheit. van

welc die propheet ezechiel ~~28~~ 28^e seyt du waerste
 een signakel of een teyken der ghelijcheyt gods
 vol wijsheide ende uolmaect in seuerheide. du
 waerste indie weelde des paradyses. alle edele
 steente waren dijn deusel. *Sardius. Topasius.*
Jafpis. Onsolitus. Onix. Berillus. Saphirus.
Carbūcil. Smaragdus ende goud wert dijn
 ghyerheyt. Nu iraghet die pphet ysaias 14^e
 hoe bistu gheuallen uanden hemel lucifer.
 die mozghens uro opghinghes als een mozt
 starre bistu gheuallen neder inder eerden. hoe
 dat gheschiete. wilset beta die leerre op die p
 phetie Jone 2^e daer hi seyt om minen wille
 is dese storm ghesiet. dat die engel lucifer
 sach inden bilde gods. dat dat ewighe woort
 zonde lijf ende ziel rāmenscheitker natuer
 ontfanghen in enicheyt der psonen. en hem
 also uerdeynen. wat minre dan een enghel
 verhef hi hem in sijn hart. Dus en sel mi
 niet gheschien. Ic sel inden hemel opclimme.
 ende bouen die starren des hemels. so sel ic ver
 heffen minen troon. Ic sel sitten inde berghe
 des testaments inder ziden uanden noorden.
 ende sel climmen bouen hoedheit der wolke.

ende ghehijt wesen den alren ouersten. ende eer
hi dar woert uol sproken hadde. wart hi neder
slaghen inder hellen. in diepe der cullen. aldus
bistu uerworpen als een onnuete geslacht

Indesen werden die enghelen ghedeylt. zulk
vielen mit lucifer toe. ende zinen ghedachten
gauen consent. zulk stonden mit michael. en
gauen gode die eer. also dat een groot scrijt
gheschiede inden hemel. michael ende si vocht
ten syn enghelen uochten mit den drake.
ende hi wart wt gheworpen die grote rode
drake. die oude serpent. die dunel hiet ende
sathanas. die seuen hoofde heeft. ende taer
op seuen besloten cronnen dyademen. ende he
uet tien hoornen. en syn saghel of starr te
och na hem. dat derden deel starren vanden
hemel neder inder aerden. **Glō** Der derdeel
vanden enghelen. dit scrijt iohannes in a
pocalypsi. 2. e. xps zeyt. Ic sacht sathanan. dat
bedint die wederlaet als een blixem vande
hemel neder vallen

Ie ual des bosen geestes was twierhande
gheestelic ende in lyflike stede

Die gheestelike ual was doe hi viel. van

puerheyt in uerkeertheyt sijns wyen wille.
 van licht in duisternis. van wysheyt in domhe-
 te. van onsculd in sonden. van salicheyt in pi-
 nen. van minne. In hate. ende wart uerblint.
 dat hi die wylheyt niet en kende. ougheordiniert.
 dat hi die doghet niet en minde. uerhaert ende
 verkeert in quaden. dat hi daer niet af en is te
 bringhen. hi wart zier ende krank in zijner
 natuurliker craft. we ghesloten uander be-
 scouwinge des aensichte gods

Die lijflike ual der stede scrijft Johannes.
 dat hi zach een engel neder clinnen vande
 hemel. ende hadde een slotel der wildernis.
 ende een carchene of een rake in ziner hant.
 ende vinct den groten drake den ouden ser-
 pent. den diuel sathanas ende bant den du-
 zent jaer inder wildernis in enen put. ende
 zeghelt den bouen toe. Dat teyken des heylige
 cruces. Dese put is inden oep uander aerden.
 daer dauid of zeyde. heer laet mi die diepe
 niet uerslinden. noch laet op mi die mont
 des puts niet dringhen. since peter zeyt.

Daer is hi in ghesloeken. ende den ewighen
 hellschen brande ghegheuen. ende hier af

Sel noch na meer segghen

Och so sijn si in drie anderen steden sijn me-
te sellen een deel blauer hanghen int onder-
scher uander lucht een deel vielen in dat
meer een deel in moer bosken wildernis en
braem na dat haer toeker quaet en groot
was Ende hier af ist dat wi in lucht in waer-
ende in veldt diuynl aenstorm liden der
quader gheesten

Die pprieteit. Condiçien of natuŕ deser qua-
der gheesten. scrjft ons dat bouck. Compen-
dium theologie dactet sijn onpuer of onreynne
gheeste uan ghemuete. si zint redelike crea-
tuur. mar in rechter reden sijn si ghequerst

In scalcheit sijn si subtyl zeer gherich te
scaden opblasende uan houaerdicheit. nu
we alcht droch te vinden. dusent consten aer-
argheist toe te bringhen si uerwandelen
des menschen zinnen. si besmeden onse
begheerte. si moeyen mit droem den clape-
ten. si stichten storm. si voeren brant.

Si slipen zwacde in onrechten oerloghe
In afgoden nemen si gacen godes dienst
ende eer als offer knielen aenbedinghe

mit beyden handen rōke des wieroets zandē des
loues. zi sijn meester der zwarter const. zi staen
den mensche tot castijnghe. ende waer zi sijn.
daer uoerense hoer helle mede

O Je meester inden hoghen zinnen iraghet.
hoe dat toe comt. dat zi hem in schijnbarlic troch
maken moghen als die enghelen ende veel
wonders toghen. dat comt uan iij. zaken toe

Eerst want si hebben behouden die subtiylheyt
hoerre naturen. daer si alle der crude sterre. en
woorde craft mede bekenmen ende weten

Voert want si nā aenbeghinne der werlt. die
tijt ende die natuer hebben uersocht. ende
hebben die loop tes hemels beuonden. hoe hē
die natuer laet uermenghen tot wonderliken
werck. van ostellacien of uergaderinghe der
dinghen. **D**er dwerf want onse zonden dat
eycken. dat onse uiande ons sellen bespochen
ende moeyen. zo uerhenghet ter god en wes
hem daer aen brake. dede hem die goeden en
ghelen uerstaen uan openbaringhe na go
des wille

O Je bose gheest heeft inder scriftuer men
ghen naem. om sijne condicien of natuer.

mede te uerstaen

Plato die heydensche meester hieten Catharemon. dat beduut een die veel quades can. wāt si weten menighe wise den mensche mede te verleyden. si hebben veel lude ghetant en wēt der lude cōplexien. ende waer si mede te bedrieghen sijn. hebben si uersocht

Job hieten Sachan. dat beduut een wederzake want hi heuet nijt op ons ghegrepen. om dat wi die schone stede sellen besiden. daer hi wt gheworpen is

Die pphet hieten behal. dat beduut als die daer zonder bant leeft of sonder heer. hi uermet hem niemant onderdaen te wesen

Die eunangheist hieten beekzebuck. dat beduut een man der vlieghe. wāt hi onsuuer lust inden mensche uoert. daer zyn tanken op marren recht als die vlieghe op die bloede

Job die hieten oer uehemoch. dat beduut een beest mit tanden. want hi altyt lecht ende ghyert. soukende of hi yemant vout. den hi vclinden mochte mit liue ende mit ziel

Hi hiet inden boucke der uerholentheyt.

Appollion dat beduut een pijntlic uersouker. hi
waket alle tyt daer op dat hi stede ende stonde mo-
ghe vinden dat hi ons beder

In hier oer leuathan dat beduut een man.
die sijn cleet voert mit aerde der gheerichheit.
mit bloede der oncuuscheit. mit wyde der
houaerdicheit

Die diuuel heeft manighe wise den mensche
te scaten. also uere althien god verhenghen
wil

Eerst mit ghewalt buten dat licham te quet-
sen. also dede hi zinte Job doe hien mit zwoeren
clouch

Tunderwarf inwendichlic die zinnen te binden.
als hi dede saul die raelde op dauid want en
die diuuel quelte

Derdewerf mit subtyllicken inprenten vreen
der beelden. daer hi des menschen zin mede be-
weecht tot quaden begryp

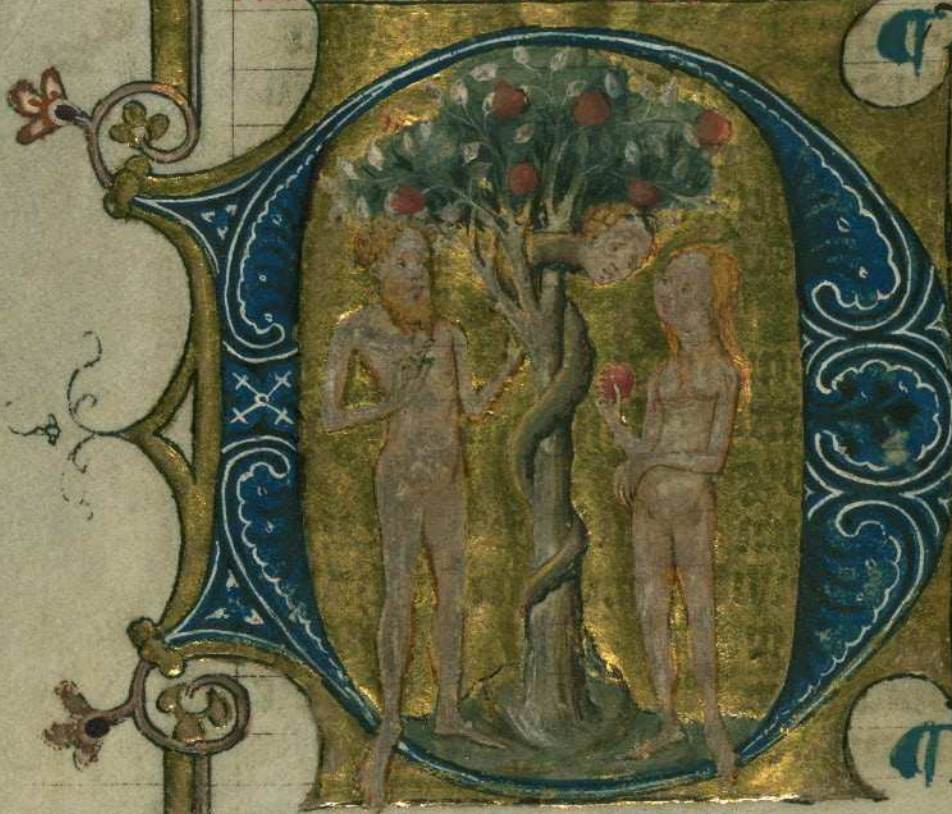
Vierde warf mit stoken oncuuscheikes brants.
daer hi des menschen bloet mede beweecht tot
onsuerheit of tot woen tore

Vyftewarf mit uoertoghen wonderliker ghe-
taenten van uerwen. daer hi den mensche

mede bedriecht dat hem dūket dat mer en is
Beste wart mit ueruaerens van onlichken
dinghen daer hi vrese ende angst den mensche
mede aen jaecht dat een diavyl zine zinen daer
af beroeft warden

Aeghen alle dese quaetheyt moghen wi staen
mit den scilte des kersten ghelouen daer wy al
le sine vurighe scit moghen in lesken

**Capit^u Van onser ouder val adams ende
eua ende hore becominghe. en vā haren sonden.**

Die mensche
ontfinc
van gode in
mercklike
gaue. Die
eerste gaue
was van
edelheden
want god
sciepen na
zinen beelde
in wijsheide
na zinen
ghelike in

ommoelheten. na sinen gheest alre creaturen heer
 noert van doochden ende zeden want god gaf hem
 wijsheit doe woude so heymelijc mit hem
 spreken. ende gaf hem scammelheit doe hi hem
 scaemde ende woude hem beteren. ende gaf hem
 goetertierenheit want hi en woude gheens
 diers bloet om zijns nootdorst willen storten
 voort so begaefte hi en groot van tijcker za
 lichede als dat hi zonder pijn soude leuen
 gheen hongher noch dorst gheen hede noch
 vorst en soude hi togghen. noch arbeijt noch
 cranchheit en soude hem quetsen. hijs noch
 deden en soude hi behoeuen. den doot en sou
 de hi niet uerbeyden leuende soude hi co der
 glorien hemelrijkes comen

De ontfynck adam inden paradyse mit si
 nen wiue eua van gode een ghebot. daer hi se
 mede proeuen woude dat si van allen den
 vruchten aten sonder van de . des wetens go
 ets ende quaets dit verbot was deyn ende
 minre dat oft een ghebot waer. ende daer
 om misdeden si meer int ouertreden. nu vra
 ghel die meester inder historien. waer om
 dat hem god gaf dustemighe ghebot. Die

hoem

zake was propter disciplinā dat is om tucht te
leren. horen god te waerdighen daer si doer ver
dienen mochten beter goet dat hem ghelouet
was ende om dat dat bot niet pſijts meer aen
hem en hadde wasser di beter te laten ende uer
bant te meer

Mar die boſe gheest die te ſalicheyt des menſc
benide uermachte hem inden ghedaente uan
enen ſerpente die regulus hiete ende is gheſca
pen als man ende wijf uan aenſichte en dit is
dat ſcalſte dier dat leeft. ende mit Jonſchrouwen
aenſicht ſprac hi der urouwen aldoe den krauc
ſten. waer om heeft w god uerboden dat ghy
niet en zouden eten uan alle den hout des para
dys ende ſi antworde op auentuur dat ſi niet
wi niet en ſteruen ende doe hi ze hoorde twiuele
hardeliker ueruolchte hi ende ſeyde vimmer
Tniet en ſel ghy ſteruen **G**od weet wel op dat tijt
dat ghy eten uan dier vrucht ſo ſellen w oghen
op ghedaen warden ende weſen alle gode wetē
te goet ende quaet. dat wijf ſach dat die vruch
te goet was te eten. ſuuerlyc den oghen. luſtelic
ten gheſichte. nam uan dier vruchte en at
ende gaſt uoert haren man die atet mete.

Ende beyder ogheu warden opghedaen en doe zi hem bekenden naht te wesen bouden si te samen vighe blader ende makeden hem seluen queste wat hier na gheschiede seyt die bybel

Drie questien of wraghen vallen (wt op dit capittel vanden leerren der heilighen scrift die eerste is waer die man meer sondichde in desen ouertreden dan dat wyf zulken duncket dat die man zulke dat dat wyf meer mistede ende beide wart bewiser mit veel schoner reden

Mar ic segghe int middel dat in sulken stucken meer sondichde dat wyf en in sulken meer die man

Die man sindichde meer want hi dat ghebort hadde van gode alleen ontsaen ende dat wyf hadde van des mans monde alleen verstaen **N**am die man was der groter goede goods als scheen meest ontandmaem

Nam hi was des wiues voermonder haer leyde ende zi was hem onderdaen

Dat wyf schijnt heeft meer verboort na op set haerre meeninghe zi woude wesen gode ghelyc na kusten der reden ende woude wese

der vruchten ghebruick na haerre zinnen luf-
ten. mar die man en woude haer ghemichte
niet bedroeven en sach wat haer zoudt ge-
schien na des appels eten.

Item dat wijf sondichte swaerliker i drien
manieren si sondichte in haer seluen wat
si die ghebot ouertrat Ende in gode want
si ieghen hem haer uerhouardichte. ende in
haren euen menschen want si en tot son-
den rooch

Die sijn die pine die si ontfinghen uoer
hare scout adam at die uerboden vrucht
ende daer om seide hem god In sweete ons
aensichts selu dijn broot eten ende dat aer-
trijc sel uermaledijt wesen in dinen arbe-
de. distel ende doornen so sellet di groeyen
Eua uerhouardiede ende trat ouer tghel-
bot ende daer om so seide haer god onder
des manes walt so selu wesen in perse selu
dine kinder baren Die serpent bemide de
se mensche hi looch hem uoer. hi bedroech
dat wijf. om des eersten wille seide god op
dine borste so selu crupen om dat ander
seyde hi. aerde selu eten. om des terten wille

zeide hi uiautscap sel ic secten twilken di ende
haer ende si sel dijn hooft betreden dese ser
pent vhet naecte lude ghecleide so aenuaert
hi ende sunderlinghen ueraechmen mit
enen naecten wiue mar dat wijf en mach
den serpent niet aen zien

Die ander quest is waer om god maket
den mensche die aldus zonde doen mocht
daer sijn drie reden toe

Die eerste op dat die godheyt ghetoocht
warde ende ghehent zine mayesteyt die al
leen onwandelbaer is zine wysheyt die
wt quade goet nemen kan als gheschene
heeft mit ons sime rechtuaerdicheyt die
niet alleen den goeten gift loon mer den
quaden pijn zine goedertierenheyt by
welke xpus doer zinen doot den mensche
verlofede

Die ander sake is om dat des menschen
vriheyt gheopenbaert warde god make
te den mensche recht ende liden in die hant
zijns eyghen vacts. God hadde allen cre
aturen ghegheuen haer eyghen natu
ur te leuen daer om liet hi oec den mensche

in sijn verheyte. Oec mede so iset lof groot der
menscheleker odelheyt dat hi ouertredē mach
ende sondighen ende dat laet en wel doet

Die derde reden is op dat die ghe-
meente werlt warre volmaket want daer
Contrari staen bi malcander warden si beyde
schijnbarliker. also ist dat zwart bi wit me-
er verlicht ende quaet by den goede meer
prijs. ende der doechden staet is meerre om
die uerworpenheyt der zonden. dat hemel-
ryck is beter dan der uerdoems d' hellen

It is die ordinaeren ende wise der be-
dinghen die ghesciete onsen ouderen

Die betozer gaet hem aen iraghende
waer om heeft u god verboden. voert
als zeker sprekende vimmer niet en sel-
ghen steruen. Oecdewarck uaste louente.
Ghy sullen wesen also godd werente goet
ende quaet

Dese proces der betoeringhe was uol groot
scelcheyt want hi veruolchte mit ver-
suchen die hi dede mit iraghe. hi ver-
uolghete mit opsekeringhe van zaken
die hi dede mit dranghe. hi veruolchte

mit reysen der gheloofte die hi dede mit groter
dinghe toeflegghen. Aldus so ginc die betoringe
toe die serpent die ryet dat wyf gheloofte. die
man trat etende ouertghebort.

Ende noch gheschiet ons deser betoringhe ghe-
lyc die bosc gheest uoert des serpentis ambocht.
Onse zinnichheit is dat wyf die reden mit zinen
consent ghelijc den man die gheest brenghet
ons aen quade betoringhe die zinnen maken
ons ghemiecht. die reden aenuaet dat werck
mit uolboort als die man den appel at want
suggestio delictio consensus uolmaken die zo-
te dat is beweghinghe. Ghemiechte ende uol-
boort die drie bringhen ons inder zote wot.

In de derde questijs waer om dat des diuels
sonder niet uergifstic en zyn als des menschen

Die eerste reden is die bosc gheeste viel sonder ye-
mants toe doende raet die mensche viel mit
des anders raet ende daer om soude hem comen
eens anders raet mit rechte te baet. Ende dit is
sint augustyns reden. Die ander reden is wat
hi kan gheen lede noch rouwe uoer zine mis-
daet gheuighen. om dat hi een puer geestelic
creatur is so heeft hi hem gans ende heel

ghekeert daer hi is. mar een mensch en mach
dat niet doen ouermids leide ende hinder zins
vleysches ende dit is des meesters rede die zeyt
dat die enghelsche natuur heel veel en niet
des menschen

Die derde reden is want die gheest sondichde
van puere quaetheyt inden heylighen ge-
est yeghen des uaders macht daer niet boue
en is. die mensche sondichde van cranchede
yeghen den zoon die sin vaet afgrondich is
ende dit is d'amalesen² reden

In de leerre wraghen op dese twee capitel
Dese questie hoe dat die ual der engelen na
den menschen sel weder ghestarket werre
ende gheuollet worden

Daer antwort sinte gregorius toe ende
seyt dat so veel menschen sellen behouden
worden als der enghelen bleuen staen

Sinte augustijn seyt tacter so veel sel be-
houden wesen als daer engelen vielen

Sinte ambrosius seyt dat so veel mensche
sellē behouden worden als der engelen
ende engelen bleuen staen

Sinte bernard seyt dat inden ewighen

leuen sellen wesen twee zide of wand die een vā
enghelen ende wat daer wt gheuallen syn sellē
mit ioncfrouwen weder gheuoller warden.

Die ander zide sel wesen mit menschen belet
der also veel sel wesen als in die ander zide sijn
van engelen ende ioncfrouwen. Mer sinte Je
romim seyt dat die tal gode alleen is bekant
die in die ouerste salicheyt sal ghesat vōden.

Capittel. *Wanden zonden ende van horen
drien wt ghedeyle cluſte ende gheslachte.*

Je leerre seg
ghen dat
zonde na ho
ren uerstae
Is een uerke
erde wille te
houden of te
crighen dat
die rechte
erdicheyt
heeft verho
den ende zo
te is. yet ge
tacht ghe

1177
sproken tegheert of ghedaen dat yeghen der eu
we goods is. ende sonde is een ouertre dinghe
der ewe gods ende ongheloor. samichent der
Themelschelijker ghebode. ende sonde is een af
keringhe vanden onwandelbarighen goede
mit ghemiedten dese uergandiken dinghen
van gheeste aenthanghen ende sonde is wat
dat een doet yeghen turch sijns eyghens gron
des of te scade sijns euen menschen of te laster
goods of wat hem in sijner ewe uerboden is
te laten of te doen dat ouer te treden

Die sonde heuet in clustere of gheslachte
taer si in wt ghedeylt is inden menschelijke
gheslachte ende hieten dus Origēle. actuale.
veniale dat bedint Erfsonde. werdike sonde
tagheheze sonde. In desen sonden sijn alle onse
zonden ende ghebreke besloten als Job zeyt
In zonden heeft mi moeder ontfanghen. In
veel stucken misdoe wi alle daghe ende wie
mach spreken reyn is mijn hart. In desen wo
orden noemt hi die in voerseide zonden

Die eerste clust der sonden is Origēnale.
Dat hiet erfsonde al ist dat des mensche ziel
wt den bloede niet ghewonnen en wart mar

Steppende inghestort. Nochtan so comt in onser
 sielen die erfzonde van adaems siel oimunds
 den vleysche dat mit zondigher lust ghesaeyt
 wart. daer dese sonde staet in materialic ende in
 der sielen formelic die daer af besmet is recht
 als een die inden sike valt. Ende die ueromrey
 nen deser zonde is in dier zielen scout ende pine
 dat is uerdoēnis ende wrake der pinen. mar die
 scout der uerdoēnis wart of ghewaschen mit
 den doopsel ende die wrake der pinen draech
 si aen den lichaem dat hāren reden niet en wil
 wesen onderdaen.

He meester inden hoghen sinne vraghet of
 dat recht is dat god die de siel inden vate steppen
 de instort doet of laet die siel vanden vateden
 vleysche warden mismaket. hi antwort aldus

Dat dese erfzonde die inden menschen is gheco
 men niet en schyet van gode en niet en comt
 vandes mensche naturen mar vande quaetheit
 des eersten menschen die was in zinen mensce
 wesen wel gheraet an siel ende liue mer doe
 hi ieghen god misste wart hi gheplaghet
 in siel ende liue also dat hi sine kinder van
 in beesteliker ghemuechten ende dat is voort

dan ghecomen onder alle man also dat wi mit
erfsonde warden inder moeder lute ontfacen en
die uleke trect die siel an mer dat si yet heeft
mistaen mer want si in alsulken vate is
ghegaen

Die meester vragnet ende of die mensche in
dope na desen sonden wart ghesuuerd hoe
mach dan dat gheschien dat sijn kinnt wart
besuuet van dien. daer seyt hi toe aldus. Een
besueten iode die ouerunds der besindinghe
was quijt der erfsonde want en kinnt mit zinen
prepuce dat mer besueten en is rechte als een
wel ghewanner coern bringhet ander coorn
mit zinen caef. ende dit doet die aerde ende
dat ander doet dat uleysche. ende daer om hie
ten uleysche der sonden

Die meester vragnet ende of wi alle kinder
des doorns warden ghebozen wat scade mach
ons doch vanden erfsonden comen. die scade
seyt hi sijn in. als ghebret in onsen leuen na
sichte scade hongher worst ende comen. als pi
ne onses natu. riken doers als terfins gods
aensichts ende der hemelscher salichede ende
dit gaet ouer Jonghe ende out mer mit ter

dope wart wi uan der derder pijn ghequyt ouer
mids der ontfarmeherticheyt gods. mer die eerst
twee pinen moet wi liden om dat god sijn orden
der rechteuerdicheyt woude behouden

Die ander clust der sonden is peccatum
actuale dat hier wercklike sonde en
gheschiedt in deser wijs dat een men
sche uā becozinghe teroert of beweecht wart
in dinghen die sondelic sijn ende uan dat bewe
ghen uallet in dier dinghe lust of ghemiect
ende uan dier ghemiect uallet in consent ende
volboert doe te bringhen mit sijn macht te
sonde ende te stede ende al ist dat noch die sonde
binnen den mensche sijn si sijn nochtan wer
like sonden naden werck des willen en sijn vo
er gode doothic dat is si beletten sijn goede
van consent uallet wroendichlic in dat werck
mit sijnre leden uoetbringhen uanden werke co
met hi in ghewoonte. Van ghewoonte comt
hi te note dat hijs niet wel laten en kan noch en
mach. uan note coemt hi in verharden uan
verkeertheden niet hem te laten leeren raten
of helpen. Van uerhartheit sijn moers ual
let hi in wanhope of mistroost. Van mistroest

477
Vallter hi ewelic uanden salighen aensichte
gods. uanden aensichte gods uallter hi in uer
doems lyfs ende siel. uan uerdoems uallter hi in
swaerre hellen pinen daer hi ewelic sonder
eynde moet inblimen. ende dit is die diuinsche
kete daer die sondighe mensche mede ghebon
den wart inder kulen der hellen als een scoof
of een bont houts ghelike dat die ppheter zeit
Dese wercklike zonde gheschyen menigher
hande wijs als wt kranchede. wt omwetenhe
de. wt rechter quaethede. Zulke sijn zonde des
harten of der ghedachten. Zonde des mondes of
der woorte. Zonde der lede of der werke. Zulke
doen sonde ieghen god. Zulke yeghen hem
seluen. Zulke yeghen zinen tuen mensche
Die sondighet yeghen god die sijn ghelo
ue uerlochet ongheloue ende wanloueane
houdet. Die hem blasphemiert laster hoer
spracet doet vloeker of ander oncer bewijst
Of die god bewozt anter zine moghentich
als die ioden die teyken uan gode gheerden
of sine rechtuaderdicheyt als die camp willē
vechten. of heet yser willen uoer hoer on
scout draghen

Die sondighet yeghen hem seluē Die hem seluen zime nootdorst sijns leuens onthout of die bouen sijn behoefte ewich dynck toe hem nymt of die bouen sijne macht yet begint

Die sondighet yeghen sinen euen menscē die hem zyn onnymt of die sijn selbs in zinen noot niet mede en deylt of die quade exempel sijns leuens van hem ghyft

Die leere wraghen dese drie questien op dese distichie van sonden

Die eerste questie is waer om hietten sulke werke des menschen toechte sonde dat doen dese zaken

Eerst want alsulke werke ghescheyen ieghe der minnen ende liefte gods die welck een leuen is onser sielen ende want minne ende haer niet te samen en staet so berooft zonde die minne ghelike doot dat leuen dat in onser

Zielen is binnen. **O**f aldus want zonde geschen yeghen der ewen goods so berooft hem god zyn ryke dat daer is dat ewighe leuen ende daer om hietten die sonden die doot want si ons des ewighen leuens doen scade groot ~

Of aldus die weltaet der heilighen kerken ende
verdiente aller kerstene menschen is uol leues
goods krefte ende uerdienen dat ewige leuen
ende hier en wart niet deelachtich die der is in
grooten sonden want si niet uan horen ghyt
te en is

Of aldus die wyl dat een mensche is in grote
sonden die ieghen sinen god zyn so en mach
hi gheen werck so goet doen uasten beden ael
mis gheuen daer hi mede uerdienen mach dat
ewighe leuen mer hi uertrighet wel daer mede
ghenade wt den sonden te comen ende der zonde
pene te corten want gheen werck buten der min
nen goods so goet en is dat payment mach
wesen hemelric mede te copen

Die ander questi is waer om en is die men
sche niet also bereet ende willich goet te doen
also quaet. die eerste sake is want die quet
siur uan den erfonden is ons inghebleuen
dat altyt arbeit te warden niet. Salomon
zeyt dat lichaem dat te niete gaet is die last

die te sieker bewaert. Dese last is in ons
goods ghenade is buten ons dat ons naeste
is wegghet ons meest

dat

Die ander sake is om ons yeghenwordich is dat ons te quaetheyt treft als ghemiethe de ser tijtliker dinghen mer dat ons tot doechte trecket is uerre van onsen. mer uaste bi ons inden gheloue. nu een dynck dat men niet en zien beswaert dat harte luttel of niet

Die derde sake is. tot doechten hoort veel hulp tot quaetheden luttel ghehken als al een alleen trecket also veel neder als tyen moge trecken opwart het is lichter te dalen dan te climen ende want wi ghewoen sijn der sonden ende der doecht ongewoen so en ist gheen wonder dat wi lichtliker zonde dan doechden

Die derde questijs war scate ende leyds doen ons die sonden. daer antwoorden si ende segghen scate in leuen. scate inden dode. Scate na den dode

Scate inden leuen doen die zonde

Si quetsen die natuur si berouen die weltaet

Si besmetten die siel. si uerbiteren die consciencia. si uerbinden ons tot ewigher pijn. si verharden ons tot quaetheyden. si doden die gheuade goods. si crecken tot meere

sonde op een uwele is exempel ende bewisen
van reden ende historien mer dat worde
alte lanch

Sonde inden dode doen ons die sonde want om
der sonden wille wart wi berooft ons licha
mes ons goets ende onser zielen onser wijshe
onsen stadt onser minne . onser moghentich

Inden dode wart die mensche om der sonde
willen ghestort uanden bosen gheesten . ghe
woeyet . uander zielen . bescheemt uoer den
caghelen uan sinen sonden berouet lichtes
ende uere ghesonden ende gheuanghen
wech gheleyt zonder hulp troost of ghenade
van gode ontfeyt

Wat sonde ende leet dat ons uan sonden uade
dode ghescheet enghen ons die pinen der hel
len daer ic na sal of segghen

Die derde cluif der sonden is peccatū
veniale . dat hier ghenatlike zō
de of taghelre sonde ende hiet
daer om zo licht om drie zaken

Die eerste is want wi inghebrekeliken li
chamen alle zyn ende niemant en mach he
zonder onderlaet so to gode vuerghen als of

hi inden hemel waer so toet hi menich ytel on-
mude werck ende uan desen sonden en mach he
nyemant uan al den heylighen onscouden dan
maria gods moeder alleen. dit is dat salomon
seyt In veel dinghe so misdoe wi alle. **D**ie and-
zake is om dat dese sonden der minnen gods
mer contrari en sijn noch ons wetsluten te ewi-
ghen leuen. mar mit der minnen staen al isser
dat zi die minne uertouden so hietten zi doch
daghelixen zonden

Die derde zake is om dat se god ghenadeliken
richtet mit eydeliker pinen des vegheiners en
mer mit der hellen der uerdoemis als die pro-
pheet seyt. **E**af hoey. hout heeft hi verbarnt

Sloz Dit is onderscheyt uan daghelixen zo-
den die hi wilset in dat vegheiner te verbarne

O se leerre wraghen op dese distincie uan
zonden vijf questien die zi onderscheyden

Die eerste is wat onderscheyt is twischen
daghelixen zonden ende dootlike zonden

Dat eerste onderscheyt is dat dootlike zonde
gheschyen yeghen god ende zime ghebode da-
ghelixen zonde gheschyen buiten god

Dat bnder scheit is dootlike zonde zijn der to

ghet contrari ende daer om beroeft si den mēste

Der dōghet. daghelixē zonde en zyn niet contra-
ri der dōghet mar onghelijc

Dat derde onderschept is. dat dootlike zonde
keerten hem vanden onwandelbaighen goe-
de der minnen gods ende daer om steruet ze i
hem mar daghelixē zonde doen gheen afkeerē
mer onnutelike berōmeringe

Die ander quest is. of daghelixē zonde dootli-
ke zonde moghen warden ende daer antwoorde
zi ja. ende bewisen dat mit reden

Die eerste is of een mensche grote conscienci-
hadde van eenre daghelixē zonde ende dede hi
teghen tūuch zijner consciencien. zo makedeze
hem sijn helle oft een dootlike zonde waer

Die ander reden is of een mensche hadde zo
groot behaghen in eenre daghelixē zonde en
zine lust so zeer inkeerde tader god toe on-
waerde naem

Die derde reden. dat een mensche ouermids veel
daghelixē sonde bereyft wart tot dootliken
zonden ende warden hem oerzake daer toe
ghelijc als ueels cleyus zandelijns maket
een groten oeter

Die derde questi is war daghelixen zonden sijn en hoe si hietten. daer antwort sinte augustijn toe.

Daer sijn cleynne souden die veel sijn daer die hi te niet veel op en achten. als meer te spreken dan noot. meer te swighen dan is orbaer. meer te eten dan noot. min te nemen dan noot. den bidtende armen te weygheren. langhe te slapen. laet te kerken te comen. onnadelike ghenuechte te zoeken. zelden die ziele ende gheuanghen te versueken. die kyuen ende twisten die niet te zoenen. scarper te berispen dan die mistaet. swaer is. meer te smeken dan des mans staet is. inder kerken te spreken. Inder werlcap ydel fabele te segghen of te horen. ouerhoet te ulouken of te zweren of te heghen des hi beradens moets gheen wille en hadde ende deser zaken menich ende onghetale.

Die vierde questi is. of alle die daghelixen zonden die ye ghescheyde mochten ene doochlike zonde waerdich wesen. daer antworten die leerre toe neen by drie reden. Die eerste is een doochlike sonde uertoorn god dat hi van ons sijn aensicht afkeert ende dat en doen niet die daghelixen zonde altemael. **D**ie ander reden is een

413
dootlike soude totter die nūne ende berouet ons der
ghenade. daghelike zonde bliuet mit allen staen

Die derde reden is een dootlike soude barnet in
hellen ewichliken ende en kan niet verbarren
alle daghelike soude barnen inden vegheuen
tijchken ende uergaen

Die vyfte questi is wat scade dat ons die da
ghelike sonden doen ende wat hinder noch wi
daer af ontsaen. daer antwoerden zi doe dat die
scade is menigherhande zi uerbinden den men
sche tot tychiken pinen hier of int vegheuen

Si uerduisteren die siel mer die dootlike zon
den uerblindesse. Si uermānen die brant der
mīnen goods. zi maken swack of weech die
krefte der sielen inden dienste gods. die doenter
uen den mensche sonderlinghe goods ghenade
si leden ons ende houden ons langhe vanden
aensichte gods

Die sesste questi is waer mede dat wi die da
ghelike sonden moghen boeten. daer antwort
decreet op als mit onsen dagheliken ghebede
Pater noster. als wanneer dat wi slaen uoor
onse borste ende segghen god wes mi sonder
ghenadich als wanneer dat wi ons mit den

wierwater besprenghe als wanneer dat wi dat
heilighe sacrament dat lichem ons heren sien
ende scouwen als wanneer dat wi aelmissen
voor onse dore gheuen als wanneer dat wi ver
offeren ter missen als wanneer dat wi heylighe
stede uersouken of sieken ende gheuanghen visi
tieren als wanneer dat wi misse horen of onse
Confiteor spreken als wanneer dat wi die bene
dixie vander missen ontfacen als wanneer dat
wi onse leste sacrament nemen ende in kersten
gheloue van heen scheiden **Cap. Vande zeuen**

Hoofzonde
en van ho
ren gheslach
te. lidmate.
raucken of
dochteren die si
voert winne.

Altaer vij
houet zon
den sijn be
wiser ons
scrift ende
reden ghe

nouch die scrifte bewysse mit den zeuen bösen
gheesten die xpc van marien magdalena ver
dreef die capiteyn sijn der sonden en hellsche
borghe der uertoems daer af ons tinneren als
ic uoer gheseyt hebbe. **M**ar hoe dat die een
soute tredt recht als een twijch wt den ante
ren wasser toghet ons reden die wi eerst an
die wortel der zonden willen uersouke

Die wortel alre sonden ende oec die eerste
ende die meest is houerdicheyt ende als die
wil bouen allen wesen so ist haer leet dat
haer yemant is ghelijc ende dan wart wt haer
ghewonnen onder een ander wortel hiet haer
ende nijt die indighe mensche is raske beroert
van den gheuen den hi haer ende dan wart
wt hem ghewonnen een ander wortel hiet

Toorn die woornsche als hi hem niet wreken
en can zo wart hi droevich van moede. **E**nde
dan coomt een ander wortel hiet traetheyt die
traghe mensche om sijn bedructheyt wil zue
ken troost of solaes ende so coomt van hem
een wortel hiet ghericheyt. **D**ie gherighe
mensche want hi ziner dinghe onmachtich
is so wart hi gulsich ende ouerachtich. **D**ie

gulsighe mensch om uolms sijns bukes schuimer
 rasche in quader luste ende dan comt wt hem
 een ander wortel hiet onanisscheyt ende aldus
 isser te verstaen dat sinte augustijn seyt **D**at
 een sonde in die ander want hi mit der eerster
 verdient heeft dat hi der beyder pine liden
 sel om dat hi gode ondancknaem was

Die eerste hoofsonde is Supbia
 Dat hiet houaerdicheyt ende die
 is een heilsthe coningume alle ver
 doemliker sonden ende is een verkeerde be
 gheerte daer na te staen hoe een mocht eer
 vercrighen der werlt bouen enen anderen
 Ende dese sonde heuet veel dochteren of tel
 ghen die van haer spruten

Die eerste is vana gloria dat hiet ydel eer
 wanneer een mensche vander werlt wil
 gheeerit wesen is dat hi hem dan te zeer daer
 in verblide so zouket hi ydel glori

Die ander hiet Iactancia dat hiet uheffen
 of ouermoeidicheyt dat is als een mer en can
 ghedoghen dat yemant voer hem es

Die derde hiet arrogancia dat is als een
 hem uermet of beroumt van edelheyt

Rijckdom uā machte uan coemste vā conste
of uan anderen uordeel

Die vierde hier Insolencia dat is pijnlicheit
in woorden in werken in ghelaet of in ande
ren manieren of dat een den anderen uwide
doechde die hem ghedaen heeft

Die vyfte is Singularitas dat hier sond
lingheit als in woorden werken zeden de
deren eten drincken gaen of staen ende dat
hem die ghemeene dynck niet en ghemiege

Die sesste is Contumacia dat hier kinfachich
als een strydt yeghens recht ende yeghens
die waerheit om dat hi uan quaetheiden
beuht dat een auter uan goods ghenaden
heuet ontfacen

Die seuent is Contumacia dat hier on
achtelamheyt dat een roekelijc laet ouer
liden uan groocheyt om domheyt sijns ey
ghens zins ende niet te achten der gheboide
die bouen sijn

Die achtende is Inobediencia dat hier
onghehoorsamicheyt als een niet verkeer
ten wille ontfeyt ende onachtelam is sijn
re ouerster gheboide ende dat niet en wil

acmaen ende onderwinden

Die neghende is presumpcio dat hiet verme-
tenheyt als een groter dinghen beroemt of
bestaet die bouen hem sijn ende lof of loon
lieken wil

Die tiende hiet Contemptus dat hiet vsmā-
tens als een uersmaet den anderen en gheer-
ne verninderen zoude die doechde die graci
die hem toe horen

Die elfte is Irreuerencia dat hiet onwaer-
dicheyt of onete te keusen als een van
grootmoedicheyt sinen ouersten niet en
waardicht als hi sculgich is te doen

Die ander hoefzonde is ira dat
hiet wroch ende die is een onstuer
moet die te wraeck ende tot pijn
is berbert Ende dese sonde heuet veel doch-
teren of telghen

Die eerste is odium dat hiet haetscap
als een onwaerde of wroch van uerbol-
genheit draghet in sijn hart ghehet dat
van enen sprankel comt smoet en voert

Die ander is discordia dat hiet twist of
wredracht als onwille of oneffene wo-

orde of werke gheualt twischen die ghene die
eens plaghen te wesen

Die darte is Inimicia dat hiet ongherechtych
als een pijn den anderen mit woorden werke
of daden in goet in ere in vreden te veronrechtē

Die vierde is Contumelia dat hiet smaē
dicheit of laster als een den anderen oploopt
mit quaden fellen ghemoet ende mit woerde
dan lastert ende mit ghelaet uerhoont

Die vyfte is Inpaciencia dat hiet onduldych
als een sinen moet niet en bedwinghet mer
dat hi hem ondsiet in woerden ghelaet of
in anderen manieren van onuerdrachlicheyt

Die sesste is ptermit dat hiet practicheyt als
een niet en wil hem laten raden of sturen
mer uā redyter verkeertheit bliuet opt zyn
ende daer niet en is af te bringhen

Die seuende is prua malicia dat hiet eyghe
quaetheyt als hi wt hem setuen neemt oer
sake enen anderen te scaden of te hinderen
sonder zine uerdienst

Die achte is homicidiū dat hiet dootslach
of manslachte ende want dat in die tyeu
ghebode is so swych icker hier af.

Die neghende is pueritas dat hier verkeer-
heyt want na al desen telghen so wasset die
mensche mit onwaerdicheyt syns gheestes
dat hi ghene menscheleke vriendschap en han-
tiert als een vreedsaemich wel doet

Die tyende is blasphemia dat hier een du-
uellsche wille die hem wreken wil mit laster
ende hoonspraeck yeghen god ende sinen heilige

Die derde hooftsonde is inuidia dat hier
nydicheyt ende is een verdriethicheyt
die den mensche quelt van dien dat
syn euen kersten salich is ende wel vaert ende
desen sonde heeft veel dochteren of telghen

Die eerste is odium dat hier haet als dat hi
enen anderen gan quaet ende en woude hem
gheen goet gheschen

Die ander is imitabilicas animi dat hier
wandelheyt van moede als dat hi hem uer-
blijt in syns euen menschen wederspoet ende
bedroeuue in sinen gheluck

Die derde hier lusuuri dat hier ruinghe
als een heymeliken gaet veseken mit den an-
deren ende seyt yemante ouer dat hi voor
syn aenschyn niet lyen en zoude

Die vierde is tetrachio. dat hier after spracet als
een openbaerlic piynr anderen menschen doech
te ende eer te berouwen of sinen goeden doechten
naem afterrugghe te zeden ende inder hute
harte te totten

Die sesste is Ingratitudo. dat hier ondank
naemicheyt als een so seer benyt dat hi ont
fanghender goede ghenade of dienst niet
ghedenken noch ghedanken en wil

Die zeuende is mali inuencio. dat hier
quater dinghen vindinghe als dat een den
anderen ouerleyt uan wyde dat niet eer vā
hem ghehoort en is noch ghesien

Die achte oppressio. dat hier uerdruckin
ghe als dat een des anderen weltaet uerswi
ger of hindert. dat die doecht niet gheprijs
noch geloont en wart

Die vierde hoofsonde is acacia. dat
hier traecheyt ende dat is een uer
driethken moet uan lathichede ghe
en betrouwen te hebben enighe doecht te be
staen. of begonnen goede werke niet en uer
moeden in te uolstaen. ende te uolbrenghen en
dese sonde heeft veel dochteren of telghen

De eerste is pigricia dat hiet onduchtheyt als een en doghet begonnen heeft ende dan vā verdriet te vro aflæet ende van uersumen gheen acht daer op en haet

De ander is seguities dat hiet uerdrietich van gheeste als een vermaent wart uā bīnē ter doghet waerd ende hi dan die doghet after laet inden naem gods te beghinnen ende die te bestaen

De derde is pusillanimitas dat hiet bloedit heyt als dat hi so weeckmoedich is dat hi niet en darre bestaen goet werke ter eeren of sine salicheit

De vierde is negligencia dat hiet versumens als een niet narensich en is op die dinghe te hantieren die hi sculdich is mar van onachtzaamheit roukeloeshe laet heen clupen

De vijfde is repiditas dat hiet laeuheyt als een zine werck mit also groten aerust vlyt deuoti wīne ende ynnichheyt niet en doet alst wel boerde ende dat is gode zeer onghe naem ende den mensche onghemuechlic

De sefte is Ignauia dat hiet onwetentheyt als hi sine werke doet sonder vaet of onder

scheyt ende niet en voersiet dat eynde daer uā
comen mach ende also en machmē minneme
zaken wel doen

De seueude is corpor dat hiet onghehorich
als een niet mit rade mit bede of mit druwen
taer toe te bringhen en is dat hi goods ende zi
uer ouersten ende ghebode ueruolghe

De achte is Euagacio menf. dat hiet wil
dicheyt van harten als een tor ongheorlofte
zaken sinen moet keert ende taer dicke op
denket

De neghende is tristitia dat hiet bedroefnis
als een mit so swaren gheest beuanghen vōt
dat hi niet doen en mach mit ghemuechten of
luste van harten

De vyfte hoofsonde is auaricia
Dat hiet ghericheyt ende dat is
cen ouersadich dorst van aerdsche
goede te begheren ende te gaderen. ende daer
zine liefte ende ghemuechte op te setten ende
tese zonde heeft oec veel dochteren telghen
of ranken

De eerste is ambicio dat hiet een nauwe
poghen als hoe cen vortel ende profijt na

der werlt aighen mach lichte ende naeste goet te vergaderen

Die ander is fallacia. dat hiet valscheyt als een mit woorden of mit gheselschap den ander verleyt heymelic of openbaerlic an zinen goede bedriecht

Die derde is mentaculi. dat hiet loghentael als een uoer ja. neen seyt. ende neen uoer ja ende niet en seyt. est. est. non. non. mar hi doet een loghenachtich omeccōinc

Die vierde is perjury. dat hiet uerswozen of meenedich als een die loghen stauet mit godliken ede ende wil en daer mede van zinen goede bedrieghen

Die vyfte is fraus vel dolus. dat hiet loesh als men een dynck valscheyt of vermēget anders coont dant is ende die oghen der lude daer an bedroghen warden

Die sesste is usura. dat hiet wouker als een leent of borghet omme meer weder te hebben ende daer uallet in voorcoep ende op daghe te copen ende des ghelijcs veel

Die zeuende is symonia. dat hiet gheeste lic goet te copen of te uertopen daer uallet

in almen om maechſcap om vrienſcap of dien
ſte willen gheestelic goet uerleent meer dan
om die eer goods willen

Die achte is rapina uel furtum dat hiet
roof of diefte als een heymelic mit liſte ghe
crighet of openbaer mit ghewelt daer zyn
enen menſche ghehindert of gheſcaet wart

Die neghende is pdicio dat hiet verraderie
als een den anderen in gheloue bedrieghet
ende in goeder vrindſcap uerleyt tot zinen
ſcaden dat is ſwaerre te liden dā ghewelt

Die tyende is Inquietacio dat hiet moeyē
of onruſticheyt als een hem ſeluen om
die haue ſo wee doet dat hem gheen goet
en ſchyet of enen anderen mit onreden of
onrechte vommſſe of mit alder argheſt
ſcate of hinder doet

Die ſefte hoofſonde is gula dat hiet
gullſicheyt ende is als zine gemiet
te zet in bueruloedicheit van eten
ende drinken ende om anichlic leuet ſonder
zine notorſſe Ende deſe ſonde heuet oec veel
dochteren of telghen

Die eerſte hiet Crapula ſine ebrietas dat

hiet onghenoehcheyt meren of indrinken als dat
een sijn lyfs gheen maet en weet mar als in
enen trechter doer ghiet daer sijn lyf ende zinne
mede warden verswaert

Die ander is Castimergia dat hiet vdronken
van aller suuerheyt als wan hi van gulsichede
alle hoerscheyt tucht zede wysghebaer en
goedlaet verheft ende zine zinne warden ver
neuelt dat hi gheen kunscheyt en hantvert

Die derde is Immoderancia dat hiet omma
tichheyt als dat een so uerre inder gulsichheyt
vaket dat hi hem mit ghemeene spise tot zeker
maetende niet en kan ghemueghen laten

Die vierde is letracitas dat hiet lekker nye als
dat hi bouen ghemeen spise zucket sonderhin
ghe lecherme van volbract na pennemoes
mit sonderhinghe const van coekenscap ende
mit alter groter ghewiechten des ghebruict

Die vyfte is pdigalitas dat hiet verspilom
ghe als een mit onghemamiede mildheyt
ende cost sijn goet ouerbringhet ende niet te be
hoefden mar tot werstapen verteret

Die sesste is multiloquium dat hiet veel spra
ke als een in gulsichheyt beghint niet alleen

12
veel omits te spreken mar ^{spraec} after ende hoenspraet
te segghen Ja oec te uerwiten ende heymeliken
dinghen voert te bringhen

De sevende is Inepia leticia dat hiet onbe-
hoorlike vroechde van ghelaet ende van han-
delinghe ende onschamelike gheuaerde die
niet wael en staen

De achte is Inuerecundia dat hiet onscamel-
heyt als dat een so coen wart dat hem dūker
hi en mach hem in onsinier woorde verspreke
noch in ontuchelike handelinge misdoen
ende en schonen niet meer Jonckrouwen dat
ander wiue

De neghende is Incontinentia dat hiet on-
sinier leuen als dat een man sijn bloet niet
bedwingen en can gāter hi wil kinnen ende
vechten onchusck mit vrouwen wesen of
rispen ende spyen ende den zack te scudden

De tyende is Ebetudo sensus dat hiet dom-
heit van zinne als dat hi so beestelic wart dat
hi sijnre reden wt gaet niet en vernymt noch
en verstaet dit is wel dat meeste quaet die
niet en ontfiet lelike tact

Die seuenste hooft sonde is luxuria dat hiet onreynicheyt ende is een ghypperich natuer die van quader begheerten der herten sijn lichaem ghyft in onteemliker lust ende dese sonde heuet oec seuen dochteren of vij telghen

Die eerste is Subuersio rationis dat hiet een ommekeeringhe der reden als een in desen zonden sijnre reden so seer wt gaet dat hi wt als een muil ende een paert daer gheen uerstant in en is. so misshyert der menscheyt alre cleyn na horen aert

Die ander is Inconsideratio mortis dat hiet onachtzaamheyt sijnz dotes als dat hi sijn leste ende niet en wil ghehoghen ende daer om is hi gheenre zonde mitende

Die derde is Inconstancia dat hiet onstanticheit als dat weke lijf. maket hem oec weede na moede dat hi geen vast bibliuen en heeft mer wilt van ghetachte wart nu op dit nu op dat

Die vyfte is amor sui dat hiet minne sijnz zelfs als dat so op hem seluen ghekeert is dat hi niet en acht dan sijnre ghenuechte te uol-

ghen ende daer toe so begheert hi alleen lan-
ghe leuen

Die seste is precipitacio dat hiet omihoech-
als dat hi oerzienst dicwyl bestaet daer hē
scade scade of comt ende oer dootslach daer
hem alleen sijn oncuusscheyt toe brighet

Dat seuende is Odium dei dat hiet hate
gods als wanneer dat hem onghenaem is
al dat gode toe hoort ende daer af so en
mach hi horen noch spreken noch en is hē
niet beuellich te doen

Dat achte is appetitus huius seculi dat hiet
begheert deser werlt als dat hi so seer gekeert
is op eer goet ghemicht weelde ghesontheyt
starcheyt ende niet anders en denket dan die
dinghen daer hi zine luxurie moghe daer
toe bringhen

Dat neghende is illicita concupiscencia
Dat hiet ongheoorlofte lust als dat hi niet
alleen onnatichheit en zouket an zine trou-
weten wiue mar an ouerspēl an jonckfrouwe
an gheuiede nonnen an conten yeghen der
naturen

Dat tyende is desperacio futuri seculi dat

hiet wan hope des toetomende leuens als dat hi
 so seer uerslaghen uan zinne wart en vkeert
 dat hi mistrouwen vaet op gode. dat hi hier sine
 sonden mochte beteren ende dat ewige leuen
 verdienen ende dese mistroet gheschiet meer
 ten oncuusscher dan ten anderē want si
 een eyghen plaghe is deser sonden daer ons
 god des Joncfrouwen kint moet voerbester
 men *Cap. Vande zeue diuele die capitein sij*
d'zeue dootlik zonde.

Dat daer sijn
 seuen bose
 gheeste of
 diuele gro
 ot en mach
 tich uan te
 cozen die
 groot ende
 eerlic ware
 int hemel te vorre
 Die nu ca
 piteyn ende
 ouerheer
 zijn ten vij.

1113
dootliken sonden daer si af hellsche borghe der v-
twēns tynneren bewiset ons dat oude testa-
ment ende dat miwe ende hebben den mensche
T op seuen stede als op seuen borghe inden lande
sijns lichaems beseten ende viden ende quellen
of becozē tot ten seuen dootliken sonden ende
dit moghen wel sel tyranne hieten die mit
onrecht ende bedriechnis ouer ons sijn ghe-
comen ende daer hieten ^{christus} xpūs vorste der we-
relt die gheen mendercap mit hem en heeft
ende daer om so sel hi van hem wtgheworpē
ende verordelt warden

Die eerste diuel hier beel se buch die bedu-
ut een man uā vliegghen want hi woonde
in ceure zulen daermen die dierte plach voor
te slaen ende so quamen die vliegghen ouer
dat bloet dit is die diuel der houacrdicheyt
die woent noch in die zulen die uerhardet
sijn die bloet storren ende moztgherich en
omme ghedraghen vanden vliegghen die
bloet sughen vermijder felre ghedachten

Van desen seyde Job hi woude uerheffen sijn
hoofte als een colūpne vanden hemele dese
heeft zine borck gheset inden hoofde van

den mensche als moyses seide ghi sijt een uolt
van harden uoerhoefde ende van stenen harte

In dochteren wanderen mit op gherechten hal
se desen duuel verdreef xps vanden mensche
In dien dat vanden mensche hi sijn ghetenedi
de hooft liet cronen mit doornen daer dauid
of seide Ic bin ghekeert in druck ende liden
toe die doorn began te steken

En ander duuel hier asmodius die beduut
een uersmozer want die uersmoerde seue ma
ne die der Joncfrouwen care waren ghegheue
op dat hi se mochte tot ouerspeel brenghen
Ende si wart na tobyas wyf. Dit is die duuel
tronchmusscheit die woont noch in slaepca
mer ende wandert bi nachte als een cat vule
Daer paulus van seyt hi hadde macht in uwe

In haem ouermids uwer onscamelheyt De
se heeft sine borck gheset in des menschen o
ghen alst scheen in dauid die vandes conincs
zoltre neder sach een scoen wyf haer wasche
hier versatce ende hi namse ende liep daer
by ysaias zeyt Israhel dyn dochteren ghin
ghen mit winken van oghen. dese duuel
verdreef xps vanden mensche In dien dat

zine oghen braken ende uerduisterden inden
dote daer dauid of seide mijn oghen quelden
van comen ende stonden open toe den ghelo-
uighen ende ghetruwen van aertrijc dat
scheen wel toe hi sine ende Johan haer hoe-
der anesach

+ maeter +

Ederde diuel hier vehemach dat bedu-
ut een beest die hem mit den mensche uer-
seller van desen zeit Job hi wantert by den
mensche ende er hoey als een osse hi slaep
onder schijn ende hi woont in vuchtrighen
steden. Die glose seyt dat dit een diuel is die
ten mensche doet lekker wesen van spise en
gulsich ende haer luste wecket in vuchtrichede
van dranch ende daer na comen moncuus-
scheit dit is die diuel der gulsicheyt daer
paulus van seyt haer buuc is haer god en
hoer eer comt hem te scaemte die alleen
aerdiche dingen smaken dese heeft sine
borch ghesat inden monde of anden halse
alset scheen inden ryken wreken die daghe-
lyx lecherlike werstapen ende en woude ten
armen lazarus niet mede deylen. van dese
luden sprac got mijn volc sat ende at

ende dranc ende stont op spelen **Glā** Een
calf aen te bidden dat hoey ac ende niet en
sprac desen diuel uerdreef xpus vanden
mensche. doe hi inden cruce mit gallen ende
edick sinen mont woude drinken. Daer da
uid of seyt ghi gauen in minne spisen galle
ende in minen dorst schenctese mi mit edick
hoer tafel moet hem weder comen in strick
in loen ende in scanden

Die vierde diuel hiet māmona. Dat
bedut heer der ryedom van desen seyt die
glose der ewangelien dat hi een scastenaer is
van allen onrechten goede. ende dat is in
sijne macht waer oec si begrauen ghe
huut of uerloren. Dit is die diuel der ghye
richheit die Jonghe ende out heeft tot zine
dienst uerbonden want al ghemeeen sette
ze si na der ghyerichheit. Daer paulus van
seyt die ryke willen warden vallen in be
coringhe ende in strick des diuels. Dese he
eft sine bordigheset in des menschen hande
zist scheen inden man die mit groten arbeid
zyn goet hadde uergadert ende zettete sine
hope daer in ende die enghel seyde hem toe

diwaes te nachte sellen die diuiele dine ziele
rapen ende dattu vergader hebbes wies sel
wesen. desen diuel uerdreef xpūs uanden
mensche. doe hi inden cruce sine handē liet
mit naghelen doer breken. daer dauid of
seyt si hebben mine hande ende mine voete
doer grauen ende alle mine beente ghetelt
glof also star was hi wt ghespamen

Die vijfte diuel **Is appollion** dat beduut
een uerdriethic moeyer of een pijnlic oeffe
naer of een verkeert arbeter uan desen so
staet in apocalyp **si. x. c.** ghescreuen dat hi
een coninc der wilteris is. tanden heuet
als een leu ghewapent mit yseren pāshier
Starre mit angelen als een scorpy. **Dit is**
die diuel der woorns daer uan staet inden
ewangelio ghescreuen. dat hi des mans kint
warp in vuer ende in water ende storde an
der aerden ritende bitende ende schumende
Dit is wel der woonscher lude woedinghe
ghelijc. die men raden noch sciren en mach
Daer paulus of seyt. des mannes toorn en
werket gheen rechtuaerdicheyt want die
toorn benueelt so zine zinne dat hi geen

waerheyt en can bekennen. dese duuel heeft
sine borch gheset in die galle des menschen

Aristociles seyt dat toorn const van beroerin-
ghe der gallen ende daer om hiet hi een bitter-
heyt van moede alst scheen in Caym die in
toorn sinen broeder abel dootsloech. desen
duuel uerdreef xpius toe hi als een lam was
gheoffert inden cruce dat sinen mont niet
op en dede als paulus seyt toe men hem last-
erde en druede hi niet weder

Die seste duuel is Sathan dat beduut
een wederzaeck die van inde ons auegunst-
ich is om dat wi sijn ryck sellen besiden

Dese beniede Job dat hi simpel was gerecht-
ich ende god alle tyt ghebenediede. Van
desen staet mapocalypsi ghescreuen dat
hi nachtes ende daghes wroeghede die
broeder uoer gode **gloria** hi bewoordele vā
sonden ende als hi hem uolgheden so ware
si wroegghens waert. Dit is die duuel des
wides ende hates daer paulus of seyt ond-
ro so is die knagher ghetomen **gloria**.

Die duuel des wids ende ziet daer toe dat
vā ghi malcander niet op ghegheten en wt

Dese heeft sine borck gheset in des menschen
harte alst wel scheen inden coninc saul die be
mede dauids zeghe yeghen den roese goham
ende en mochte niet liden dat en dat volck
louede ende dat was sinen harten swaer wā
god hadde hem den quaetsten gheest gheset
die begonde te lasteren ende te laken. **D**esen
duuel uerdreef xpūs doe hi zine ziden liet
op toen ende water ende bloet wt vheten in
een reynen goeter gunsten ende goedtuerēh
Die **2**euende is leuiathan dat bedint een
toelcggher last tot last ende quaet tot qua
te daer uan ysaias scrift die pphet dat hi
inden weghe leyt mit op gherechten halse
mit groten hooftē uerkeert ende die clote
vast uast ghenaghelt. **D**it is die duuel der
traetheit daer salomon van seyt hi heeft
veel woorde ende gheen goet werck hi is
swaer ende lastich ende hi leit groot op de
rughe der harten. **¶** **D**er heeren en
der prelaten dat si niet en moghen en roupe
Dit was die duuel die dat wyf also hadde
ghebonden dat se niet op wart sien en
mocht dese heeft sine borck gheset in des

mensche voete dat hi so traeth is den wech gods te
wanderinge. ende so lancsom is sine ghebode te uer
uolghen. alst gheschiede den bedelaer die uoer
des tempels poorte lach ende niet en mocht gacen.
want hi was crepel ghebozen den zinte peter
ghesont makende. desen diuel uerdreef xpus
doe hi mit sine voete stede ende dorpe begheue
ende predice ende vracht mirakel als zinte
Johan zeide. Jhesus was moede vande weghe
ende sat op ener foteynen

Dit Capitel heuet een questi die vraghet
Of aldustanighe ^{diuel} quader zyn dan aldustan
ghe mensche. daer antwort tot zint Jorun
Dat aldustanighe mensche quader is om de
se reden. Die diuel sondichte willens zonder
raet vraghen. mar dese mensche zondighet
yeghen goods gheboden ende syn behaghe
hi en hadde nye eer zonde sien plaghen. mar
dese sondighet al niet hi ander zonder pijn
ende hoort haer jamerlic claghen. hi stont
in o'scort ende viel dese misdoet ende ualt
al is hi weder ghesoont en op gherecht. hi
zondichte yeghen den yeghen die en hadde
ghemaket. mar dese zondighet yeghen de

107
ghenen die en heeft ghemaket na der naturen en
weder ghemaket na der ghenaden in uerhet
den god die te sonden pincde dese uerlaet den
god die te sonden uergifft die vloech vanden
god die drie ghede dese uiet vanden god die
te sonder mit ghenaden ueruolghet Ende
of si beyde yeghen god mistoen. die diuel
mistoeft ieghen den ghenen die en niet en zou
ket noch en wil. mar die quade mensche mis
toet yeghen den ghenen die en zouket eyssket en
voer hem ghestoruen en is ende die ons ghe
waschen heeft mit sinen bloede in scromen
zeer voer des diuels naem mar wi mochten
meer gruwen voer onse lelike zondelike beel
de. waert dat wy saghen hoe dat wi dat
hebben aenghedoen

La. vanden seuen zonden inden heylighen
gheest

At alle
sonde sijn
teghen
god Ende
teghen
sijn ghe
bod mocht
hi selue.
Doer den
prophete
ezekiel d
spreect al
dus Die
siel die da
er sonde

ghet sel steruen mer eyghentliken zondich
men ieghen den vader van krankhede want
sijnre psonen is die godlike moghentheyt
Ieghen den soon. van onbecantheide want zjn
re psonen is die godlike wijsheide. Ieghen den
heylighen gheest. van quaetheide. want zjnre
psonen is die godlike goetheide. dat is als die
reden wel weet ende die volle wel mach we

der staen mer uan rechter quaetheit wt verkeerde
wille krieset ende aenuaert dat quaet mit v'smaet
der goetheit goods ende dat is ghesondicht in dē
heilighen gheest.

O Je leere waghen waer om hieten die sonden
inden heilighen gheest so swaer dat xpus si en
warden hier niet uergheuen noch inder toeco
mender werlt daer segghen si aldus toe

Eerst om dat die sonden die wt eyghend quaet
heyt comen plat contrari sijn der ghenade go
ods ende wederspannich ende daer om soe en
hebben si gheen uarwe uan onscout.

Inderwaerf die quaetheit is een uerderuen des
middels daer die sonden zonden in vergheuen
warden als isuriëntlic toeker an die goetheit
goods.

Verderwaerf want die sonden die sijn weder
partijc ende openbaer wortel te uiantē der fon
teynen der goetheit goods. dat is die heilighe
geest doer welc god die sonden uergheft.

Verderwaerf om die omacht des menschen wāt
hi en kan hem niet der ghenaden gods bereyde
die uan so groten last der sonden wart uer
swaert.

ver

Vysfwaerf zelden waerter gheuonden ende nye ghe-
lesen dat sulke sonden zyn gheuen gheluck als men
zeyt dat melchisedech was een kint sonder uader
wantmen van sinen uader niet en leest

Este waerf want god die pine uerhout hem
inten vegheuen so groot recht of hys hem niet
vergheuen en hadde want si so groot enghelcar
keht hem keerden om uergheffens hoerre sonde
ouerwinds deser sonden wil

Die meester inden hoghen zinnen seyt. Dat
sesterhande ghedaente syn der sonden yeghen te
hehghen gheest ende syn aldus ghenoomt

Mistroot of wanhope uermetenheyt weder
uechinghe der bekender waerheyt beindighe
dijns broeders ghenade uerhardicheyt in zonde
sonder penitencia te steruen

Dese zonden warden na horen ghetael dus
gheuonden als drie dinghe comen te samen in
aflaet ende uergheuen der sonden

Dat eerste is die gheen te kennen die te sonde
sel vergheuen dat is god alleen ende in hem
syn twee alcht daer in bi als ontfarmehartic
heit ende rechtuacrdicheit als dauid seyt. die
heer is suet ende gherechtich. nu tieghen syn

onfermharticheyt Is misdroot. teghen zine
rechtvaardicheyt is uermeten ofte goet uer
moeden ende dat sijn die eerste twee sonden in
den heilighen gheest

Dat ander dacter coomt tot uergiffenis vā
sonden dat is die mensche die misdaen heeft en
in dien so sijn twee dinghe noot als berou uand
beghannender misdaet ende begryp dat niet me
er te doen. teghen berou Is uerhardicheyt in son
den. teghen goet begryp is steruen of leuen
sonder penitencie ende dit sijn die ander twee
zonden inden heylighen gheest

Dat derde dacter coomt tot uergiffenis der
sonden Is dat middel bereydende twilckē god
ende den sondaer ende daer sijn oec twee dinghe
in te vinden als kennen der waerheyt en min
ne der doocht dit sijn twee int beghinsel on
ser salicheyt Ieghen kennen der waerheyt Is
kint ende wederuechten bekender waerheyt
Ieghen minne der doocht Is berindighe sijn
euen menschen ghenade

Die seuenste Is sonder penitencia int eynde
te wesen ende dat pleecht gaern te schyen
die in zinen leuen gheen penitencie en wil

doen dat hi in sinen lesten gheen en doet al waert
oec een dootlike sonde daer hi gheen berou of en
hadde hi moete daer sonder ghenade van gode
verscheyden

Die leere wraghen wat penitencie sel die
biechter den mensche setten uoer die sonde die
in syn leste leyt ende gheen penitencia en mach
doen daer antwoorde detreer toe

Dat hi sel den zieken mensche segghen uoer di
ne sonden ende alder werlt zonde heeft god mit
sinen ghearuusten doot uol ghedaen en sette
den minen doot xpi onderpant voor alle di
ne sonde

Of hi sel van goods macht den mensche quijt
laten van aller penitencia ende segghen die
ghemeen weltraet alder kersten mensche ende
ghebedinghe alder heilighen kerken si peni
tencie van dine sonde op die ghenade gods

Of hi sal hem penitencie setten so cleyn van
woorden. so licht uā werken. dat ze die zieke
mensche wel doen mach. als in woorden god
wes in sonder ghenade in syn werken teykenē
een cruus uoer syn borst of uoerhoofd of
reyken wt syn hant tot den olyc cruus cāfix

Of hi sal hem waerdighe penitencie setten op
duustanghe uoerwaerde uerleent god dat hi
op coomt so sel hise doen uoer enich werck of
binet hi datse enich vrient doe uan ziner we
ghen ende die mach wel gheschien daer die
dinghen also syn ghelegghen

Cap. Van vier der hande manier van
zonden daer wi wt moeten biechten.

Der sijn
vierderhan
de zonden
manieren
uā souden
die wi selle
biechten.
als zonde
der harten
zonde des
mondes so
de der wke
zonde der
versume

nisse buten dese vier myze. uan souden ghe
en ander soute en is als wel wyft die priester

(Dit 13.)

in sinen confiteor daer hi spreect aldus Ic sond' belye mi ghesondicht hebben swaerlic mit ghedachten mit spreken mit werken mit v'sinnens ende spreke groet daer af mine scouder.

It sijn die sonden der herten quade gedacht. Onsuuer lust. uolboort in sonden. begheerte böser dinghen. verkeerte wille ontrouwe ongheloue. dorre ghemoeft uan ynnichede wan hope. mistroost. goetdinken. uermetenheyt. verdenken engher dynck. onhebbelike minne onordelike urese. mit haer toorn. uerbliden i yemants ongheluck. bedroeven in yemants wel uaren. wt nemen der psonen. versnaden der armen. onghesacte minne. boelschap. onhebbelike uroethe. ondullicheyt. onhofsamichheit. uerdriet in goeder werken. traech't tot gods dienst. gheuenste heilicheyt. onuerstaundicheyt. verkeerde zin. scaemte uā gode werken. ghedenken op hoghe staet. ydel glorie. onstaetrichheit. verhardicheyt in sonde. gheerichheit. wreetheyt. versnadinghe goets racts. ende des gheliken veel.

It sijn die sonde des montes. lichtelic zweren. meenheit of uersweren. hoen spraek.

afersprake. die waerheit te wederuechten tie
ghen god ende zine prelaten te murmureren
ondachtelic ghebet te spreken. loeghen sineke
lasteren vloeken beruchten kuen drieghen
striden yeghen der waerheyt. rimen weseke
twisten verraten. valsche ghetuich quaden
raet. weder spraet ongheljoorsamheyt. be
lachen uerheren goeder werke. dach te hou
den inder kerken yemant tot toorn te reyse
berispen in een ander dat hi selue doet veel
ydel dwase sprake. waerlic rym ende dicht
te segghen roupen uerheren quaet te pri
sen onrecht te uerdadinghen ende des ghe
liken veel

Die sijn die sonde des werkes als gulsicht
droukenscap. oncuustheyt. kerken roef
symonie. rouerie. vierbraet. loftebraet
penitencie braet. sonder ynnichheyt dat sa
crament te ontfanghen yemant te scaden
an goede of an eren. of an sinen liue. dieste
roef wouker uoerdoop onrechtte scadinghe
ende tollen bouen sijner macht yet te be
staen ghewoonte in sonden. dansen spele
wildicheit te druen die zinnen te misbru

ken. stonde ende stede an sonden te zuken hem
seluen tot sonden te reysen. betoringhe uoer te
comen. yemant tot sonden te trecken. micheit
uan cleere te vinden. ondoocht op te bringe
ua quade te luisteren. ouertaet en ouerlast.

Die hande uan aelms te sluten ende wes
men mit den lidmate toemach bringhen de
se ende anders ueel ghelike

Ic sijn die sonde der uersumens uā gode
met te denken. hem niet te ontsien. hem uā
ziner weltaet niet te danken. uan zinen
sonden gheen warachtich berouwe te dra
ghen. tot der ghenaden gods hem niet te
bereyden. die ontfanghen ghenade niet te
ghebruken. zinen wille den liefden wille
gods niet cendrachtich te maken. plichtige
werke ende sonc. after te laten. zine onder
niet te eren. sinen staet niet te houden. hē
seluen niet te kennen. sijn conscienci niet
te onderziken. woort goods te uersumen.

Die betoringhe niet weder te staen. op.
sijns euen menschen gheluck niet te ver
bliden. misdaet niet te uerghen. gheloue
niet te houden. weltaet niet te danken.

Verloghe niet te zoenen. den conincen niet te le-
ren. den wederspannich niet te stueren. den
bedroefden niet te troosten ende deser veel
ghelike

Cap^m. Vanden zonden daer alleen die bis-
cop of afloest ende absoluert. of sijn ghe-
waerde penitencier.

Die sonde
daer ons
alleen die
biscop of
sijn penite-
cier afloest
of absol-
uert sijn
inden hei-
lighen
kerken
recht wel
bescreue
En is

voer alle sonde daer men openbaer penite-
cia moet uan doen ende die en mach nye-
mant seken dan die biscop en niemant

dit m.

en moeste aen namen dan van sinen oerlone
 daer om misteden swaerlic die ghesel broe
 ders **V**oert wat priester dat mit sijner biecht
 dochter mistede of die biechte melde **V**oert
 een man die mit sijner nichten of mit een
 re nonne of neghen der naturen mistede
 datmen hier stoume sonde om datmen se
 niet noemen en moet **V**oert die een jonc
 vrouwe hadde uerdract of een wijf ont
 voert of die op vrouwen leefde of die
 quade onghederlofte oncerlike conste leer
 de als nigromancie die uater of moeder
 gheslagen ghesloten of gheulouket had
 de die manslachtetich ware mit vade hulp
 of mit dade **D**ie mit conuerie omme
 ginghe die mit heilighen dinghen des
 gheloue of der kerken wijchelinghe dede
Inder kerken staet die syn hant sloech
 an dat sacrament al waert oec in goed
 menighe die syn eyghen kint sonder
 noot ghedopen hadde of gheheuen die
 zine ghelooft **I** gode hadde ghebroken
 die trouweloes waer die moordbrant
 gheslicht hadde die syn kinder vleghe

hadde die uenijn ghemaker hadde of ghecoft
of uercoft hadde. die op heilighen stede onsuu-
heyde hadde ghedreuen. die openbaertiken
ouerfel hadde ghedaen. die brieue monte
of coop goet hadde gheualscher. die ongheloue
als hereses hadde hanciert. die heyme-
lic een wijf hadde ghetruwet. die na zulker
truwe een ander uoer der kerken truwede.

Die gode of sinen heylighen of horen beelde
laster ende hoon bewiset hadde dat in hier
blasphemie een wijf die een kindt van enen
anderen man hadde ontfanghen dat haer
eyghen man waende sijn te wesen. **E**en
man die mit eenre jodinnen of heydenster
wive heeft te doen ghehad. een wijf die
haer ontfanghen vrucht doet uergaen. **O**f
dat si weruet dat si niet ontfanghen en
mach. of dat si den man heeft ghedaen dat
hi niet mit vrouwen wesen en kan. die
een ander wijf neemt dan die hem op ghe-
sworen is of ghelooft is die te banne is en
Niet en wil wt der kerken gaen. **E**en priester
die misse doet in een ghebannighe kerke
of op een onghewijet altaer wie om enige

zake wil den diuel aen rouper of karactoren
draghet of scruiet vne enen bannighen mē
sche op dat kerchof grauer. Die enen ualste
eer of tuuch uoer recht of uoer herē heeft
ghegheuen. Alle woukenaeer want si te bāne
sijn ghedaen. Alle paep die openbaerliken
zin by enen wiue. Alle die merckelike scate
ghedaen hebben horen ghebūren of horen
vrienden. Alle die ueraterie hantiert hebbe
Ende sonderlinghe ouer horen eyghen heer
Alle die gheen die clerken of priesters uan
ghen. der kerken goet ende vryet betorren
Alle dese sel een biechter tot den bisscop of
tot sinen penitenciaer wisen ende ouersente

Capittel. Vanden zonden daer alleen die
paeus of sijn penitenciaer afloost ende ab
soluiert.

Dit m.

Ichijn die
conten taer
alleen die
paeus of
sijn penitē
cier afloot
ende absol
uirt alle
die clerke
ghequeert
hebben of
gheslaghe
Alle die her
ken ghebro

ken hebben of ghebarnet. alle die des paeus
briue of bullen hebben gheualscher. alle die
ouder die briue yet hebben ghetreghen of
impetreert alle die gheestelic goet hebben
vertoft of ghetoft tamen hier symonie. alle
die gheen die vanden paeus of van sinen le
gaer te banne sijn ghedaen. Alle priesters
die irregularis sijn ende inden banne misse
hebben ghedaen. alle die misse hebben ghe
daen ende gheen priester ghewyet sijn. alle

die gheen die mit den antipapa toe hebben
 ghehouden ende niet en willen dat uersworen
 Alle die gheen die den paeus meenedich sijn ghe
 worden ende truweloes. Alle die gheen die ghe
 wels doen den gheesteliken luden van oerden
 Alle die sijn kinder of sijn of sijn ouder ghe
 moert heeft alle die gheen die tot Iherusalem
 tot romen te zint Jacobs pelgrymaedse ghe
 loeft hebben moeten dispensaci vande paeu
Tse alleen uerweren. Alle die gheen die te heyde
 sterken mit wapen of mit anderen rate of
 hulpe alle die gheen die Joedsche wise of hey
 densche manier ghehouden hebben ende dat
 kersten gheloue ghemijner of uersworen
 hebben Ende alle die gheen die sonder iuse
 gods sondichden die straten ende pelgrym san
 ten ende rouen. Die te kerke ende hoer hey
Tlichdom stelen Of die dat heilghe sacrament
 mit eerden van quaetheden worp ende alle
 die gheen die wetende twee manne of twee
 wiue hebben ghetrouwer En alle die ghe
 en die te bisscop om penitencie of om vrese
 wille daer hiet trecken die warden daer of
 benoder to den paeuze te comen ende voort

Van so onwissen zaken daer der kerken recht mer
 ghenouch en hadde af ghekeert daer zoudmen
 totten paense trecken want hi alle kersten
 recht mit rade der cardinalen heeft inde scrijn
 sijne borsten ghesloten *Cap. vanden heylige*
lande der beloften

Dit heilige
 land van
 beloften
 leyt twis-
 ken egypt-
 ten ende
 arabyen
 doer vliet
 doer die
 flume Jor-
 daen daer
 die kind
 van isra-
 hel wes

Dit land winnen zouden ghinghen ouer drie
 ghesuoets. eintat water ginc op an beyden ziden
 staen recht als een muir went si ouer waren

daer namen si wt twalef grote steen na getael
 hoerre gheslachte ende symmerden daer op een
Taltaer In deser uloed wart xpus ghedoopt als
 ic na segghen sal Jude enten vanden lande Is
 mare moztu dat bedint die dode zee daer
 schijnt aen goods wrake ouer die zondaer
 want daer uerghenghen toe iij. stede als So
 doma gomorra sobaym. atama daer god op
 reghende vuer ende zweuel want si yeghen
 der natueren sondichten In deser dode zee en
 mach niet leuens dueren gheen barnende kaerse
 lichten schone appel wassen daer op mer si stinc
 ken ende syn binnen vol wormen vullens ende
 stoues hier coemt wt een vreselic wind mit
 groten gheluyt na diuelen of uerdoemder
 menschen **I**tem noec den heilighen lande
 van egypten so leyt mare rubrum dat hier
 dat rode meer om dat dat water roet wart
 bi den oever vander aerden in deser ze syn
 veel hogher berghen veel starker clote In de
 sen water syn veel goeder viske zo vintmen
 edel steente hier ginghen ouer die kinder va
 israhel ende die coninc pharao verdrack
 In desen lande so syn veel etere fonteynen

Die eerste sec is die pilsijn bi den tempel daer
die watere uergaderden die uanden talle des
tempels neder reghende In deser piscinen so
warden ghesont die menschen van wat
zietten dat si waren begrepen **Quermids** te
houce des heilighen cruce dat daer in was

Quermids der offer gods diemen daer plach
in te wasken **Quermids** des enghels die van
den hemel quam ende plach dat water te
beroerren **Quermids** den reghen die uandē
tempel daer in vloot Ende dese staet anden
voet des berchs van lybaen

Die ander fonceyne hiet **Sabbat** Die al
le saterdaghe een vze lanc oueruloedelic
weloopt ende weder stille staet ende dese is
goet yeghen veel siecken

Die derde hiet **natacoria syloe** daer dat wat
vanden berghen in uallen ende der stat seer
wel dienet van veel ghemakes d' want
lude ende der coeplude daer toe wynde xpus
den blinden man dat hi hem waske zoude
ende hi zoude ziende worden allet ghesce
de ende van veel waters ende ciscernen
daer die scripture of spreck

In desen lande so sijn veel uernaemder berghe
Die eerste daer die ewanghelie uan segghē
 sijn dese. die berch uan **thabor** die alre hoed-
 ste starchste vruchtbariche ende zuuerlicste
 in alle den lande. die boime sijn daer groot ende
 schoen ende langhe groen. die vruchte goet en
 suet. die voghelken zuuerlic ende wel dingē
 te. die auent lichte seer ghemiethlic. die vo-
 ghelaer mit haren netten sijn daer uernach-
 ten. Op desen berch plach xpus te prediken
 dat volc. In bedinghe te uernachten ende uoer
 zine ionghere wart hi daer transfiguriert
 als ic na segghen sal

Die ander is die berch uan **olyueten** daer
 die olyebome veel wassen dese is seer ghe-
 miethlic uan crudeken ende seer uedelic
 van tegheminghe daer onder vliuit die corren
Cedron. daer hi is een hof daer xpus i plach
 te prediken ende daer wart hi i ziii bedin-
 ghe uanden enghel ghestarckt uandesen
 berghe quam xpus en palme daghe op
 een eselinne te iherusalem ridende als dat
 ewangelium seyt

Die derde is die berch uan **syon** en daer

1111
Leyt Iherusalem in op desen berghe hadde dauid die drie clufterighe berghe ghetymert dat syn hooft casteel was. dese berch is hoghe ende stark wuchterich ende zuuerlic vol bhscappen ende wysheden

Daer syn in merckelike berghe daer die bibel of sprek die berghe gelboe daer saul die coninc ende syn soon Ionathas op ueslaghen worden die ueruloukete dauid dat daer gheen tou noch reghen op en uallet

Die berch Carmelus daer die ppheter helyas op was ende bad gode tacter mer en soude reghenen alser en dede binnen iij. Jaren ende v. maende lauck

Die berch mambre daer abraham god te gaste ontfynck iij. sacht in der ende in en aenbeter mer een

Van desen lande seyt yfidorus tacter uā dese iij. dinghen oueruloedich is. als uā goeden coorn dat daer groot ende zuuerlic is ende goet uā smaek men et daer dat beste broot dat inder werlt wesen mach Och dat en is gheen winter tāt dat broot wart ghe smaket xpius dat vanden hemel quam

hier wassen veel goeder wurtze dat hier crude
gaet toe warmoes hier sijn veel goeder uer
ter scape die grote dicke starte hebben ende ver
ij. warwe des Jaers so bringhen si vruchte
ende tot elker tijt dubbelt daer is oec veel
goets wilbraets ende ander dieren genouch
also dat daer is die wunsche der werlt

Daer sijn veel selsener boeme als van
palm cypresse chyboem als van wijngarde
appel van garnaten ende hore vruchten wa
ren so groot dat men se niet op heffen en
mocht ende sonderlinghe die wijngart en gaet
bladeren der ruten jader vruchten als oemel
menant dan kersten menschen en moghe
ouf enen

Daer sijn veel edele metale ende minere
als goud ende zilver ende die ander groue
metale daer is auricalcū ende al is dat sle
cht metal men maket inden vuer blenken
te alsoe goud daer is auripigmentū dat is
een ader loopt inder aerden vā steen ende
glimet alsoe goudt ende is ghemenghet om
me mit veel warwen als een reghenboge

Daer sijn oec veel gemen of duerbaer steente

Daer die lapitari^u uā seyr **D**aer is **E**lectrū dat
is eenrehande gūm dat wit bouen alle metal
le blinket bider kersen ende hart als een steen
ende meltet alle uenijn

In midden in desen lande so leyr die stat van Jhe
rusalem daer men veel wonders van leset so
derlinghe in pūnten

Die eerste is **p**reclarissima ciuitatū dat
hiet die ouerscoenste stat want salomon ty
merde mit drien cinghel muren omme mit
xij poorten mit drien borghen ende die edel
lude die papen die borghere woenden elc op
hem seluen

Dat ander is **r**egalis ciuitas dat hiet een
Conincklike stat want dauid ende salomon
regnerden daer wt op die twaleue geslach
ten si cāmerde daer hore palase en salomon
een toorn die sijns gheheke niet en was in
alle der werlt daer hi sine bruut pharoes
tochter inbracht daer was oec die grafstede
ter coninghen

Dat derde is **s**anta ciuitas dat hiet een
heilighe stat want daer die archa goods
mit allen den heylighdom moyses bouke

die stenen tafel hemels broot was want daer
die paepscap gode offerden ende daer badmen
gode aen. daer lasmen die ewe. daer stozuen
die propheten. daer woonte die ouerste priest

Midden in deser stat is die tempel goods op dier
stede zach taud dat die enghel stont doe hi sij
zweert weder inder scheyden stat en op hielt
dat uolt te slaen. **O**p desen berghe stiep Jacob
ende zach die enghelen op ende weder int he-
mel climmen ende seide dit is waerlic dat huus
goods ende die poozte des hemels. **O**p deser stat
vot onse lieue heer ihus xpūs om onser uerlos-
singhe ghetruust dat crins uerheuen daer
wy doer op climmen an der stat des ewichs leues

By deser stat ligghen veel goeder stede als da-
mascus dese is ghetymmert op der stede daer
caym sloech doot sinen broeder abel dese is so
ghemuechlic datmensc hier dat ander paradijs
hier bi leyt oec die stat minue in enen dael daer
jonas in ghinc drie dachuarde lande eer hi
quam indeweghe inder stat ende predide
dat si hem bekeerden ende veel ander groter
stede als Accaro ende alexandria

De leerre vraghen waer om dat dit lant

hier dat lant uan beloften Daer sijn drie
reden toe

Die eerste is ad lraim na der zinnen waerheyt
het leyt midden inder werlt. want die zonne
inten midden zomer en maket an enen gla
uien recht op gheset ghenen schijn want
gheen afscheef bughen en is der werlt. In
deser midwardt vander werlt so sijn die ele
menten uol so groter ghenaden als ic ghe
seyt hebte tader hier een lant vloeyende na
hormich ende uan melc. ende want horen
vaderen aerdsche dinghen waren geloof
so en mochtense gheen beter lant uan gode
ontfanghen

Die ander reden is dat lant al isser in hem
seluen so goet nochtan so moeter sine vrucht
baricheit vanden auonts reghen en vande
morgheu douwe ontfacen. ende god loofde
den joden hieldense sine ghebode so zoude hi
den reghen tot seker tiden senden

Die derde reden is want die ghelooft
vrucht daer alle menschelike gheslacht
zoude in ghebenediet warden salichmaker
der werlt zoude wt dien lante ghebozen

warden

En lant hier oec dat heylighe lant om drie
zaken want dat lant god selue mit mensche-
liken voeten betrat ende bewanderde. want
god inden lande om des menschen wille wou-
te steruen ende sijn bloet op dier aerde storte
Ende want god in dien lande ten Joneten da-
ghe ouer alle menschen sijn recht en oerdel
sel setten hier heeft dauid af ghescreuen also
god heeft heyl ende zaelte ghevracht in die
warde inder werlt

Capittelum. Vanden .x. gheboden ons heren
godes. ghegheuen den kinderen van ysrahel.
in dat oude testament.

De propheet
moyses
was i ewē
ghelinden
bieste corf
gheworpē
mit water
asinen dede
doe alle die
knechtē
vā israhel
inden lande
vā egypte
mer des
conincs

pharoes tocht quam ende zoudē hāden
die nāmt wt den water ende deden op uoede
ende hoefen voer hoxen zoen. die kint wart
groot ende om enen dootlach die hi dede enē die
die kinder van israhel mistede. vloech hi wt
ten lande ende quam onder den berch synai
hoeden scapen doe openbaerde hem god en
die kinder van israhel wt egypten halen
en doe hi dat hadde ghedaen mit veel wond

teyken ende godliker macht ende weder ond'
 den berch quam synai die in arabien leyt
 ende alte etele crudeken op wassen nochtā
 en dar gheen harde sijn quich daer leyden
 ouermids den wonder dat moysi uerscheen
 Jnden hullt ende god seyde dat hi sijn scoe
 wt toghe die stede daer hi stonde waer hey
 lich ende moyses hadde gheboden dat niemā
 ten berghe en roerde wat dier dat daer aen
 quamen zoudmen stenen. dese berch is hoed
 ende steyl ende uol groter ghenuechten ende
 doe die kinder van israhel haer tenten en
 paeuvelioen daer onder op gheslaghen
 hadden openbaerde hem god op den berghe
 In ziner maesteyt ende godlike glorie mit
 ener wolken als onder ener tenten ghe
 wracht van saphier schoon als die hemel
 wanneer als hi claer is. die ghedaente des
 des heren was als een barnende neuel op te
 berghe daer god doe moysen tot hem riep
 ende als hi des marghens vroe uoer den zō
 nen op ganc op den berghe tot gode clūmer
 so breken op die donre claghe en blinken
 die blyren die basinen die clinghen.

377

lampen daer uerschenen die berch die berch
beuedende een roeck gaet op als alle die ho
Guen ende god beghint te spreken hoor isra
hel houde mine ghebode ende scrifze in diner
harten als in enen bouke ende ic sal di ghe
uen een lant uloeende van homich ende mel
ke doe dit wonder dat uolt aensach die glo
rie gods uernam die gruwelike stemme
goods hoorde spreken vielen si neder inder
eerden ende begonden atemloes te warden
ende seiden moyses laet god niet meer ons
toe spreken anders so moet wi steruen hier
om zo nam god onse heer moyses hogher
tot hem op inden barnende neuel daer hi bi
hem was ~~el~~ daghe ende viertich nacht son
der eten ende drinken of menscheleke troost
ende sprack mit gode so rechte vrieht ende
heymelc als een vrient tot den ander ende
doe die tijt was omme comen gaf god moy
si twee stenen tafele ghescreuen mit de vin
gher ziner hant die tien ghebode en eime
die alle menschen sculdich sijn te houden
In die eerste tafele sijn drie ghebode die god
voeren dat eerste gaet den hemelsche vader

aen want et roert die enighe godheyt als hi
 seyt gheloue ende aenbede enen god. dat and
 gebode gaet aen den hemelschen gods zoon
 want et roert die ewighe waerheyt als hi
 seyt **S**weer niet ydelic bi hem. dat derde
 gaet aen den heilighen gheest want et roert
 die gheestelike tucht als hi seyt vier die hei
 lighe daghe. **I**n die ander casel sijn zeuen
 ghebode die te menschen aengaen. dat eerste
 onsen ouderen als hi seyt. **E**n vader ende
moeder. Die ander sesse roeren hoemen ons
 enen menschen scade hoeden sel. **E**erst mit
 den werken ende daer af sijn drie ghebode
 als niemant en sla door. doe gheen ouerspeel
 doe gheen diefte. voert hoe wi hoeden sellen
 te scaten mit onsen monde als hi seyt segghe
 gheen valsche cuuchens voort hoe wi hoe
 den sellen te scaden mit harten als hi seyt
 begheer niemants wijf. begheert niemants
 goet.

Dat eerste ghebod is. non adorabis
 deos alienos. dat beduut du en sel
 te gheen vreinde gode aenbeden
 Mar ghelouen ende dienen warachtighen

god desen god behylen alle lante ende volck mar
seer onghelyc. die heyden ende sarrazine ghelo
uen uan god te veel als in afgoden ende in
mathomet die joden ghelouen uan god te lut
tel als inden uater alleen ende niet in gods zoen
mar die kristen ghelouen uan gode te rechte
maten als in enen warachtighen god In drie
psonen vader soon ende heylighe gheest

Dit ghebodt is driechusterich of heeft in
clausule

Dat eerste is du en selte uoer mi gheen
vreemde gode hebben. sieghen dat doen die
heyden die veel afgode aenbidten die si na de
zeuen planeten hebben ghenoomt In welke
molocken plaghen die diuiele in te wonen
ende als men hem godlike dienste dede so gaue
si den luden loghenachtighe antworde

Teghen dit ghebodt misdoen alle die gheen
die ghelouen dat meer gode sijn dan een of
die twoulen an tgheloue der heylighen kerke
of die an nigromancie of couarie an droom
of an visioen of der quaden quenen boete of
an waersaechters keren daer god af sprekt
vermaledyt is hi die dese ontfanghet sijn

Zaer sel uerwelken inder aerden ende wt der
inndwarde ziner broeder sal hi ghonomen
warden

In ander cluſt of clauſel. Is du en ſelte
di gheen ghegrauen beelde maken uan
enighen dinghen die inden hemel bouen
ſijn of inder aerden neder. Hier uoermaels
was dat volc ghewandelt in alſo uerkeerde
zinne dat ſi den onwandelbarighen naem
gods ſetteden aen ſteen ende hout of metal
gheliken dat die Joden deden. doe ſi een gul
den calf hadden ghegoten ſeyden ſi ende
zonghen. *yſrahel* dit ſijn dijn gode die di
wt egypten hebben gheleyt alſo en make
wi epristen onſe beelde niet dat wi yet hou
den uanden ſteen of hout of dat daer enige
natuerlic leuen in ſi mar tot eenre gheli
kens ende uertoghinghe der dinghen daer
wiſe na bilden. ende dat doe wi om deſe in
zaken

Die eerſte is om der ſimpelre lude domheyt
want die niet leſen en comen in boeken
dat ſi doch leſen in zulken beelde

Die ander zake is om onser begheerten
coutheyt. want wi niet ghenouch beroert
en warden van horen dez woorde gods dat
wi doch war sien daer onse zinnen mede
tot gode beweecht warden

Die derde zaek is om onser ghedachten
verghetelheyt. want wi gods wonder / zi
ner menscheyt niet en ghehoeghen dat
mensche ons doch voer den oghen in beelde
mach togghen ende om deser zake wil so
verleent god inden beelden veel ghenaden

Die derde cluist of clausel des gheboods is ver
lochten dinen god niet wes di oec vimmer ghe
schiet des hebben quaden kersten dicke ghe
daen die haren gheloue sijn af te gaen ende
warden mit Joden of heyden vernoyert of
diesonderlinghe sonden voor eenen gode
visiert. als die ghierighe. gulsighe en on
cuusscheyt. Dit sijn die serpent ende die
beest mit drie hoofde daer in apocalipsi
af seyt seyt vermaledyt is die dan beest
aen bidet ende sijn beelde

Dat eerste is ghericheyt die aanbeter den
peninc gheleken dat een heyden toet zinen

afgod. want die en wil sinen afgod niet bre-
ken. dese en wil sinen scar niet minnen. die
setet hope inden molock. dese heeft groten
toeuerslaet tot sinen blaenwen sac. **Benetta**
seyt aldus is tghelt een godinne geworden.

Dat ander is gulsicheyt die aenbedet zinen
buiuc. die tempel is die token. dat altaer is
die tafel. die dyaken is die token meester.
ghesaden ende ghebraden is die offerhande.
Die choor. sanck is knien striden afterspree-
ke inder werchap. **Paulus** seyt dese eer en
glorie coomt hem te scanden die alleen
aerdsche dinghen smaken.

Dat derde is onchuijscheyt ten aenbeden
oude ende jonc vyke ende arm die wise
ende die domme zi willen al venus dochter
aenbeden ende omme vanghen. mer die
heyden aenbedet sinen afgod openbaer-
lic. dese haer godinne heymelic. die bi da-
ghe dese bi nacht. die en weet niet die
vander vrouwen venus die ouerspil re-
de mer dese kersten ghelouet an enen
joncfrouwen ende haer kind die nye son-
den en dede. hier om seyt xpus onse here

uwe sonden sijn veel meer

Dat ander ghebodt is. nō assumes no-
men dei tui in vani dat bedint du
en selte die naem dijns gods niet te
verghenes nemen in dinen monde. **D**ie
ghebod gods heeft oec drie clausel in te uer-
staen

Dat eerste Is du en selte dinen god niet
versweren men moet wel seyn dat recht der
heilighe kerken in zaken sweren. mar
niet uersweren ende dat is menigherhande
als sonder zaet roukeloes te sweren mit dē
naem gods ende dat is een uersmaden der
ouerster waerheyt ende wie dit uan ghe-
woonten heeft die sondighet dootiken
Voort die daer sweert mit beraden moede
yeghen der waerheyt ende zine consciencia
iemant wetende te bedrieghen quaet vo-
or goet hem aen te bringhen dat is teghē
alle ewe. ende teghen alle volck ende te-
ghen alle recht scrift heydenssch of godlic
want gheswozen eede. houden die lude mit
gheloue te zamen

Voort die daer zweert voutachtelic wt

puere quaetheyt by den wonden of inghedwente
ons liefs heren ihu xpi. dat is enen kersten man
zeer ontemelic ende sinen gheloue oneerlic ende
gode onsen here hoonlic ende lelic ende die dat
pleecht te doen **Is Infams** dat berucht also

dat hi niet ten eeren staen mach noch te recht
Die ander clausel ende uerstaen en dir ghe
bode is. du en selte dine ghelofte die du godes
toeste niet breken. als een goede gheoerlofte
lofte doet mit beraten moede. dat is seer godlic
ende heilich ghelijc dat die leraer bewisen mit
drien reden dat beter is een goet dinc is ghe
taen mit belofte tot gode. dan ghedaen wt be
haghen eyghenter vryheyt

Die eerste is want god te ghelouen is ghelijc
ener offerhande die men gode wyet die uoert
meer tot ghenen anderen dienst en mach
ghegheuen warden. ghelijc alst mit enen kelck
is die men anders nergent toe en moet
ghebruken dan inder wiffen

Die ander zaek is want wie gode yet ghe
looft ende dat leyder die en ghift niet alleen
ten pacht van sinen boonigacrt als sijn
die goede werke mer hi ghift hem ouer den

eyghendom mede dat hijs uoerden verſeyten
noch uerkeuen en mach als hi te voren wel
mocht hebben ghedaen

Die derde zaech is want wie hem gode ghelo-
oft die heeft ſinen wille gheueſtet int goede
dat hi en niet wandelen en mach ende dat is
een grote edelheyt die de enghelen hebben
dat ſi niet en moghen ſondighen noch on-
ſalich worden

Die ander clauſel ende verſtaen is du en
ſette niemant ulouken of uan gode quaets
bidden want die naem gods en is niet dan
tot ghetenedien gheſet ende daer om ſel een
menſche bi den name gods lof en doechte
ſpreken om drie zaken wille

Die eerſte is want alle creatuer gods zyn
goet uan gode gheſcapen god ſach ouer
allent dat hi hadde ghedaen ende het was
ſonderlinghe goet hier om ſo en ſalmen
niemant ulouken want die heylighe en-
ghel michael doe hi twiede mit den diuel
ende uloukeden niet mar hi ſeyde god ge-
bede di

Die ander zaech is dat die ulouck plecht

gaern weder omme te storten op den ghenen die
en wt sender ghehijc als een scut dat uā enen
steen af stort. Salomon seyt als een voghel
hoech gheuloghen ende neder ghetact alsoe
is een ulouck op des ghenen hooft die en spre
ket

Die derde zaek is. want ulouken ghehket
enen ordel daer men mit des heren swaerde
recht. goods naem is die hant daer alle dingē
sijn ende moeten doer gheschyen. wien heeft
nu god beuolen dat hi mit sinen naem sel
yemant ulouken of uerdoemen dat recht he
uet hi hem seluen alleen behouden daer om
en sels hem niemant onderwinten

Dat derde ghebodt is. memento ut die
Sabbati Sanctifices. denck dattu vires
den heilighen dach. dit ghebod heeft
oec drie clausel ende verstaen

Die eerste clausel is du selte heylighes ta
ghes viere van allen knechteliken werken
glosa daer men huer plecht af te gheuen
ende dat saluen laten om drie zaken

Die eerste is want god rustede op den seueden
dach van alle werke die hi om des mensche

villen hadde begaen en sach ouer hemel ende
aertinck ende alle haer oerheyt daer om sel
die mensche op heilighe daghe ledich wese
van wtwendighen werck ende alleen i sinen
lof mit dancknamicheyt te dienste staen

Die ander zaeck is ghehinc dat op den sonnen
dach die werlt wart gheschapen die mit sonde
hoer na mismaecte also wart oec god mensch
op enen sonnentach toe hi die werlt in ghe
naden ende in doechten weder makete hier
om so sel een mensche op den heylighen ^{daghe} mit
goeden werken beteren dat hi alle die wer
ke daghe neghen gode heeft misdaen

Die derde zaeck is ghehinc dat op den heyligē
sondach xpūs uanden dode verrees. die hel
le brack den diuel bant ende voerde die
sielen in dat paradys also sel een mensche
heylighs daghes tot sinre verrisens berey
den dat hi een cleet der doechten aentoe en
sin sondelic leuen breke. ende betoeringhe
des bosen gheestes uerdrue. ende mit yn
nichete hem toe gode keer

Die ander clausel ende verstaen des ghe
boods is. du en selte heylighs daghes geen

Condelike werke bestaen daermen yeghen gode me-
te mach uerboeren ende dar om drie onderschey-
ten zinne

Die eerste machmen nemen by der natuiren al-
le diere ende alle crude zûeken rust na arbe-
te. die boeme die inden zomer vruchtbaerlic
arbeiten die en draghen inden winter gheen
waterranken mer verbeyden tijt haers spru-
tens daer om ghelyc als een ledich uā wer-
ke is so en sel hi gheen zonde bestaen

Den anderen zin machmen nemen bi der
heiligher scriftuer doe god rustede uā scyppen
der dinghen inder werlt en lesmen niet dat
hi die helle tynere of dat hi yet dat veghe-
mer opblyes mer hi dat hi die schoonheyt
der werlt aensach daer om ghelyc als een
viert uan arbete so en sel sin helle mit sō-
den niet tyneren noch mit quader begheerte
die hellsche brant niet blasen noch stoken

Den derden zin machmen na daghelixen ghe-
schichte nemen. des heylighen daghes als men
den lof gods zoude condighen. dat woort gods
hozen. kerken ende heilighe steden uersouken
die armen ende gheuanghen ende zieken mit

troeste vifinieren ende die werke der ontfarme
herticheit hantieren. so beghinnen die zeuen
doodlike sonde te regnieren. die mensche loyere
mit houaerdicheyt. doen werfscappen mit
gullicheyt. doen ouerspil in heymelicheyt doe
comenscap. mit ghiericheyt. doen toorn mit
mit ende afterfpraech ende traecheyt dat hi
goede werke afterlaet

Die derde clausel of verstaen in desen ghebo
de du sette inden heylighen heylighliken mit
yinnichede tot gode keren na eyfck der zeuen
gheden ghelyc dat dauid zeyt. leue warue
inden daghe heb ic di lof gheseyt

Inden tempel gods die heyligh is ende staet in
in ons die wart ghetymert mit eendrachtich
heyt der lyflike zinnen. ende der redeliker
krefte. behoetsaunicheyt an werken en ghe
dachten is die coster. ientachticheyt is dat cho
or ynnicheyt is die priester die hout zine ge
tade aldus

Te fmechten tade sel die mensche bekennen
of die gods cracht noch yet in ziner zielen is
verschenen dat hi uander crancheyt syns li
chaems ende uan blindheyt zynre harten

moghe opstaen ende daer toe horen twee lichte te
ontfenghen als oeffeninghe mit zinen lichaem
Inden dienste gods op te staen ende vlincheyt
sins gheestes te zoeken gheestelic verstaen

In de prime tyt so sel die mensche bekennen of
die wijsheyt goods mit openbaren ewigher
waerheyt in hem noch yet verlichte daer hi
aller dinghe onderscheyt moghe in bezinne
ende daer horen twee rughe toe wijsheyt des
harten in allen natuerliken verstaen ende
vinnichheyt des ghebedes daer hi mede mach
inder dagheraet opwert gaen

In de derde tyt sal die mensche bekennen
of dat vier der minnen in ziner begheerten
yet beghint te barnen ende die vleckien der
lyflike lusten te verteren ende daer horen
twee colen toe als wollen comen berouwe
van allen sonden ende gansen wille die to
ghet te beleuen

In de serte tyt sel die mensche bekennen
of die ghenade gods noch in hem yet begint
te vlieten an zueticheyt ziner ghedachten
ende daer horen twee ryuere toe als gehooch
nisse goods werken aen hem ende zine wel

taet ende doersien sijns selfs edelheyt hoe hi
vertoren is tot der ewigher salicheyt

En noen tye sel een mensche bekennen hoe
zinen gheest moet weder inden handen gods
ouerghen. want dat licham moet weder
inder aerden gaen ende die gheest in dat
lant daer hi wt is ghesant. ende daer horen
twee scheker bi te steruen. die werlt mit
haerre bedriechnisse ende dat lichaem dat
dicke mit quader lust wart beuaen

E vesper tyt sel die mensche bekennē
of die gheestelike rust ende vrede in sijner
conscienciaen yet is ghesant dat hi een
nuichnisse hebbe van binnen dat hem
zine zonden sijn vergheuen. ende daer ho
ren twee bode toe als ghetruwen op die
goederclerenheyt goods ende wrede van
straffen of van wronghen des gronts
van ouden beleefden sonen

E Compleet tyt sel die mensche bekennē
of hi zine werke also heeft ghedaen na ziner
eer ende loue dat hi ghetruwe een salich loon
weder te outfaen. ende daer horen twee scaf
fenare toe. als medelidinghe des harten

op alle bedroefde mensche ende ghesaetlic leuen
na ziner ewe die te volbrenghe ende te vol
harden went in dat ende aldus salmen inden
choor der aendacht mit der stemme der ynnic
heyt wt den bouke ewigher wijsheyt. vierē
die heilighe daghe der sielen inwendicheyt
ende hemelscher salicheyt

Dit vierde ghebod is. Eer dijn ouer
vater ende moeder. dit ghebod heeft
oec drie clausel ende verstaen

Dat eerste is eer dijn vader ende moeder die
ewighe godheyt ende parsonen der heyligher
drieuoudicheyt. die propheet seyt. Is hi dijn
vater die di gheschapen heeft ende ghemaken
besidet ende salich maect

Desen hemelschen vader selmen eren. Eerst
an hem seluen. hem te danken voor alle
weltaet die hi ons an naturen en an doechte
heeft verleent. voor zine ontfarmeherticheit
dat hi onse sonden heeft vergheuen. voor zi
ne rechtmaerdicheyt dat hi voer onse goede
werken dat ewige leuen wil verlenen

Daer na selmen eren in sinen zoon ihu
xpm als dat hi doer zinen heylighen lichaem

dat sacrament dat wijt waerdichliken in onser
sien ontfacen ende dat wi en aenbeden offeren
ende vieren want alle knye hem moete bughē
ende dat wi sinen heylighen ghecriniste doot
ghehoghen ende die dicwyl tot onser herten
trecken mit medetoghen

Daer na salmen eren in ziner ghebenedide
moeder want in haer is aller macht ende
ghebiets waerdicheyt. ende hi haer gheeme
bede en plecht te weygheren. Ende want in
haer is aller minnen zaetk materij ende lief-
licheyt. want si joncfrou ende maecht den
gods soon ontfinc. ende want in haer is tot
ons alle gunst ende gheloue zekerheyt. om
dat ze mede liden der sondaren minnen won-
de onder den cruce ontfinc die noch tot ons
drupen ende bloeden

De ander clausel ende uerstaen des ghebo-
ods. **E**n dinen vader dinen prelaet en biecht
ende dijn moeder die heilighen kerck ende die
sal wesen om drierleye zaken

Die eerste om hoerre groter macht willen
si moghen den toorn gods zoenen mit hoor-
re offerhande ende bedinghe. ende si moghē

ons van onsen sonden ontbinden ende ons ten
hemel voersluten ende ons inden handen des
diniels beuelen hier om schinen horen ghe
boden onderdanich wesen ende horen raet
volghen an vasten ende an vieren en alme
mit versnaden daer yeghen doet dat is een
toochke sonde ende waerdich den ban

Die ander zaer is om hoerre heylicheyt wil
len si syn ghesahet ghewyet ende gebene
diet si winnen ons inder dope ende voeden
ons op inden sacramenten ende maken ons
ghesont inder penitencien **S**i troosten ons
mit horen sermone ende si moeten voor on
se siele antwoorten hier om so sel wi hem eer
ende weerdicheyt bewisen want si syn on
se aerdsche gode ende leuer

Die derde zaec is om hoerre waerdicheyt
willen die also groot is dat si god wt den
hemel moghen bringhen ende van brode en
wyn consecreren an vleysck ende bloede
goods ende der maechden zoon daer wi af
ghespiser warden an onser sielen trefsen
hier om so is men hem suldich tienden vo
erurucht ende offerhande daer si horen ghe

matchken staer moghen op uoeren want oer
groot recht maket die den altaer dient dat
hi uanten oucaer leue hem en boert gheen
ander wounghe winninghe want si ten dien
ste gods sijn ghesekert als dauid seyt god
is haer deel ende hi sel hem weder gheuen
hoer erue

Die derde clausel ende uerstaen des ghebo
ods is eer die uader ende moeder die di na
tuerliken hebben ghewonnen dese sel wy
eren om drie zaken willen

Die eerste is want si sijn oerzake ons leuē
van hem heb wi lyf ende leuen ontfanghe
taer om so sel wise mit handen dienen mit
harte minnen mit monde louen ende danke
ende wie dat niet en doet pleecht gaern sijn
leuen te corten ende mit scanden of sonden
in sinen doot te raken onuerfienlic

Die ander saeck is want si ons op gheuoet
hebben ende die uoort des leuens verleent
hebben ja doe wi ons seluen niet helpē en
mochten hier om so sel wise hier inder tijt
weder mit onsen goete houden ende sijn si vā
heen uerscheyden so sel wi hem mit aelmissē

ende ghebete in veggheuer te hulpe comen ende
wie des niet en doet god plecht hem gaern na
sine ordel ende rechte berouen zine hane ende
goet dat si oec ter werlt en crighen ghenen vo
orspoet

Die derde zaech is want si ons die ewe gods
hebben gheleert gods gheboet ende dat kerste
gheloue doer hem ontfanghen ende dat is ons
van hem also inghedronken dat wi daer niet
aen en cwielen moghen hier om so selle wi
hem in haven onderdom weder raden en hore
zaken hantieren ende uersorghen mit meere
vlijt dan of si ons selfs waren ende wie des
niet en doet den plecht god tolheyt frenesye
of dwaeshyt aen te senden als paul? seyt
daer om heeftse god ghegheuen menen ver
keerden zin

Dat vijfte ghebod is. Non occides.
dat beduut en sla niemant doot
Dit ghebod heeft oec drie clausel
ende verstaen

Dat eerste en sla niemant lichaembken
doot mit rate of dade gheweltechken yemāts
leuen te berouen ende dat om in zaken wil

153
Die eerste is want dootslach is teghen die ghe-
mene natuer. alle ghelyc minnet sijn ghelyc
Een wolf een leeuw en doet niet den ander
mer wi kerstene menschen en willen malcan-
ter niet sparen. het is oec teghen gods natuer
want wi sijn gheschapen na sinen bilde ende
ghelyc ende wy draghen sijn teyken in onse
aensicht. het is oec teghens eens menschen
eyghen natuer want caym wart al misna-
ket in ^{en} ludha doe hi sinen broeder abel doot
hadde gheslaghen. hem beuede sijn hooft. hi
treeth een teyken in sijn aensicht. hi wart
mistroosich. hi wart uermaledijt. hi viel in
wanhoep. hi wart alder werlt viant

Die ander zaek is want een dootslach is te-
ghen der mayesteijt gods want die mensche
is een woninghe der heiligher drieuoudich

Die vader woont in hem mit sijnre godli-
craft als in enen borghe of cloot. Die zoon
mit ziner ewigher wijsheyt als in ener sco-
le der waerheyt. Die heilghe gheest mit
ziner goedertierenheyt als in enen kelner
van dranche. hier om seyt paulus. wie die
woninghe gods stoort god sel hem verwerpē

vander werlt

Die derde zaek is want een dootslach vdiene
 tieghen god alte ouer zwaer pine hi maect
 een ghiltebroeder mit den duuel die man
 slachtich heeft gheweest van aenbeghin
 alst scheen in onsen ouden. ende hi liet
 noch bloortorstich ende van desen wart die
 manslachtich meer ghequelt ende gherede
 voort so liet manslachte ropende sonden dat
 bloot roept tot gode vander aerden ende sond
 inghe die gheeste die inden bloede wandren
 voort so veruolcht hem gods maledicti.

Ende waer dat inder scriftuer staet betey
 kent die uerdoemnis **E**nde si pleghen der
 gaern van wapen te steruen. ghehyken
 als xpus seyt tot sinte peter

Die ander clausel ende verstaen des ghe
 bodes is toe ghenen dootslach mit der ton
 ghen after spraet loghentael laster of scā
 te yemant te bewisen ende dat om drie za
 ken wille

Die eerste is want dese dootslach mit der
 tonghen is een springhende vuer of ziede
 ende recht als die canker spreyt wt sijn

laeren ende schiet vernijn. also doet dese doot-
clach ten ghenen diet seyt ende ten diet ho-
ort ende ten ghenen diet voort gheseyt
wart tot ondeliken menschen ende dit is
een gheestelike molaetscap. Die moyses
gheboot dat men se buiten der poorten sluten
zoude op dat daer niemant of ontfenghet
Dustaster spraker sijn recht rudighe scape
die eens gans quijck uerderuen

Die ander zaech is want dese sonde wt
alre uerlant so meer ghebeteret. Die sonde
van rouen en warden niet quijt ghelate
ten si dat ment weder gheue. nu wart m
after sprake enen mensche eer ende vrient-
scap ende goet gherufte onder te volck he-
rooft dat hi lieuer hadde dan duerbaer zahue
als salomon seyt. wie mochte hem nu
weder gheuen zinen goeden naem die i
duisent menschen ouer so veel milen
berooft mach wesen des di onmogheli-
ken is weder te gheuen

Die derde zaech is. want dese sonde ghe-
schyen so rechte wredelic ghelyc als an-
telm? zeyt also dicke als een mensche

den anderen afterspreekt so bitet hi mit hō
des tanden. welke wonden en moghen niet
ghebitet warden sonder des ghenen haer
dier ghebeten heeft. dat is sijn weder rou
pen ende om groter wredicheyt en felheyt
deser sonden so ghelycke **J**eromim' ene gry
pende wolfinne die haer van anderen dier
ten seer verandelt. om dat si van haers ge
likes vleysch wart ghesader. als oec dese af
terspreker doet. mer also veel swaerre ende
felre die wolf aemuaert den leuenden wolf
ende slinder sijn uersche vleysch. **D**ese
afterspreker byten den doden mensche en
et sijn vūle vleysch.

Die derde clauselente verstaen des gebodes
js. Du en selte niemant dootslaen in dīnre
harten. **T**oorn haer mit wroch ende aue
gunsticheyt te dregghen. want sulke gheef
telijc dootslach gheschiet in drien manie
ren.

Die eerste wise js dinen euen menschen
mit harten ghedachten te doden. **S**inte
Johan seyt alle die ghene die zime broed
haer ende leet heeft die is manslachtich

Ende ghy weten wel dat die gheen leuen en
heeft in hem bliuende **Gla** Al schiner hi
nu onder ander heylighen menschen leuen
te doer den gheloue. hi zal nochtan mit den
manslachtighen man caym ewelic inder
verdoenis steruen Ende also veel meer als
caym niet en tode dan syns broeders li
chaem. Du todesten ander sielen dat meer
quades is ghedaen

Die ander wise is dijs euen menschen
notorft in ziner rechter noot te onthoude
want wie den armen in ziner lester noot
niet en onthout. die doet een gheestelic
moert. Ambrosius seyt voede ende laue
den armen die van hongher schynen te ster
uen ende en hebstu niet gheuoct. du heb
sten ghedoot. Iheronimus seyt. wat du bo
uen dyn staetlyc notorft houdes ende den
armen voerhoudes dat is roofgoet ghe
stolen ende argher dan mit wouker ghe
wonnen

Die derde wise is. dyn ontfanghen gheef
telic kint. In dinen herten te doden als wan
onse here god di verleent een goet begrip

mit een godlike insprake ende vermaninghe
ende des mit verslennemisse of mit quaetheyt
mit wassen en laets noch voort en brēghes
mit heilighen werken so versmozes den le
uende gheest gods indi en wardes sculdich
eens heymeliken doodslaghes paulus seyt

Die sulue manslachtighe gaderen op toorn
gods want si die wijsheyt gods hebben
ghehaet ende sijn sculdich gheworden in
horen ghetachten

Dat selte ghebod is. Non mecha beis
Dat beduut du en selte gheen ou
spel doen dit ghebod heuet oec
die clausel ende uerstaen

Dat eerste du en selte mit dinen lichaem
bouen dijn echte wijf of huusbant gheen
ouerspel doen ende dat om drie leye sake

Die eerste is want ouerspel uerbieten alle
die ewe. God onse heer die stichtde echtschap
of hiwelic inden paradyse an man en an
wijf ende ghebenedicte ende zeyde wasser
ende wart menichuoudich ende veruultet
die eerde ende daer om dat twee sijn in ene
vleysck dat in enen kinde so sel een man

eer uater ende moeder laten eer sijn wijf

God onse heer xps inden beghin sel sijn
mirakelen was inder bruidlocht en ma
kede water wijn. uoer dan alle uolt alle
lant houden hūweht voor een groot sa
crament als tartaren. zarrazine ende
moerlute. Indien grycken sabeyen. In de
se ghebod comen ouer een Joden xristen
ende heiden

Die ander zaech is want ouerspel vbiudet
swaerlike die heylighe cristen. God sey
de den kinderen van ysrachel toe. In dat ou
te testament wie dat ouerspel doet die sal
vergaen van minen uolt ende sijn siel ster
uen den doot. xpus seyde ten ghelouighe
mensche toe. In dat minne testament. Die
god versament heeft als man ende wijf
mit den heylighen sacrament der heylig
kerken. Die en sel gheen mensche scheidē

Paulus doe hi predide seyde dus die werke
des uleysches sijn openbaer als ouerspeel.
Ende wie dat doet die en sal niet comen in
dat ryke gods. Die apostelen doe si die we
relt bekeerden gauen se den heyden te ver

staen dat si hem hoede zonden van ouerspel

God onse here die screeft inder steuen tafel
tussen den verboden diefte en dootslach
Recht of ouerspel uerdicende galghe ende
rat Daer om heeft god dit verbod tuss-
schen ghesat

In de derde zaeck is want alle recht weer-
lic ende gheestlic ouerspel swaerlic oztelen
moyses gheboet dat men se soude steuen

Die keysere hebben dicke gheboden dat me-
se soude onthoefden Tot dauid den coninc
seyde die pphet nathan want du ouerspel
hebeste ghedaen so en sel dat zweert van di-
nen huse noch van dinen gheslachte niet
gaen dat in uwe testament bannesse ende
vermaledietse **G**od die plaghet die kind
dat si uerkeert ende quaet worden hoer-
goet qualiken ouerbrenghen dieue ende
mortaer warden quader doot steruen te sca-
de ende te laster warden inder werlt gheslach-
te ende staet mede vernedert warden

In de ander clausel ende verstaen des ghe-
botes is du en selte gheen ouerspel toon

Dijn reynicheyt die du ghelouet hebs gode

En selai niet breken ende dat om drier leye sake
wil. Die eerste is want after dien dach so en
mach hi niet ghenen wine sonder dootlike
sonde wesen want hi ghebruiker des sijn niet
en is ende keert dat licham tot lusten ende na
tuurliker winninghe dat gode ghewier is en
men niet meer anders toe ghebruik mach
dan gheestelike draecht inder sielen ghelijc
als ysaias seyt heer vanden rayen dyns aen
sichtes so heb wi ontfanghen en ghebaert te
gheest der salicheyt

Die ander zaek is want wie sijn reynicheit
gode heeft ghelooft ende bouen dat onauw
scheyt doet. et si in echelcap of in fornicacie
die doet diefte ende roof wt der kerken. dat
die scrifte hiet sacrilegiū ende ten mensche
en mach die kerke niet beschermen noch hi
en mach daer gheen vrieheyt in hebben.

Want se selue heeft beroeft Ende dese waer
heit doocht ons moyses daer hi seyt dat gode
eens gheoffert ende ghewier. dat en machme
voort meer in ghenen anderen oerbaer besy
ghen. gheliken datmen wt enen gheuyeden
kelc gheen cūcken soppen maken en mach

Die derde zaek is. want die ouertreder goods
 gheloften gode ende alle sinen heilighen ende
 sonderlinghe sijne Joncfrou moeder onghetrouwe
 gheworden is. want hi sine lofte mer
 en heeft gheeft ghehouden ende bouen dat so
 heeft hi hem onderwonden sijns selfs daer hi
 gheen noch eyghendom of en hadde. want
 hijt gode hadde ghegheuen als boem ende
 vrucht. **G**od onse heer heeft ons sonder ons
 ghemaket. Ende gheset inden handen ons eyghens
 rates ende vrieheyt die moghe wi ghebruken.
 mer ist dat wi ons seluen yemant ouer gheuen
 so zi wi eyghen veel meer als wi ons seluen gode
 ouerghen mit beloefte

mache

Die derde clausel ende uerstaen des gebodes.
 Du en selte gheen onnatuerlicheyt doen mit
 dinen licham. Ende dat omme drier zaken wille

Die eerste is. want die sonden yeghen der na-
 tuieren sijn so rechte uerwaten ende onmens-
 schelijc. dat si ouermids onspreekelijc lelic-
 heyt sijn hieten. dat is dat si gheen naem
 en hebben. want sinte Augustijn seyt. diese
 opten meytach nome de mit velt die en

417
soude des morgheus uren ghenen doir op sine
voetstapen vinden daer hi die sonden yeghe
der natuiren ghenoecht hadde. ende om ho
re groter onnatuerlikerheyt willen so en
wil gheen diuel enighen mensche daer
of becozen noch hi en mach daer niet by
wesen alle gheschieden

Die ander saeck is. want dese sonden yeg
ghen der natuiren die heel werlt beuelsen
si onzuert die lucht. si onreynen dat wa
ter. **S**i doet die aerde uerslumen. **S**i ghueyt
dat vier ende uerwandelt den mensche
bouen beesteliker natuiren. also dat een
mensche diese doet en is niet weerdich
inder aerden te vullen noch inder galghe
te droghen. also seer is hi wt ghegaen al
ler dinghen mate. want doe god sach de
se sonden vanden mensche gheschieden
heyde hi so langhe dat hi gheen mensce
en wart ende hadde bicaent alder ghelien
ten alle sinte augustin seyt

Die derde saeke is. want dese sonden sel
god alre swaerlicste voreken. ghehiken
alder gheschiedet is op sodomia ende go

Tmorra. Die enghel maketse also blinc dat si
die doer niet vinden en conden ende reghende
op hem vijf steden zweuel ende viier ende
lietse verzincken int afgront vander hellen
ende liet op die stede een doot meer warden

Daer gheen leuende dier noch barnende
caerse en mach in staen Daer vruchte was
sen uol sthoues Daer men noch hoorde ghe
crischk wt der hellen die gheschiet noch
al gheestelike dier al wel mocht vertellen

Dat zeuende ghebod is. non furtu
facies. Dat bedint du en selte
gheen diefte doen. Dit ghebodt
heeft oec in clausel ende verstaen

Dat eerste is du en salte dinen ouersten
gheen plicht noch scout onthouden ende te
ghen dat misdoen drier leye menschen

Die eerste sijn die gheen die der kerken tyende
of pacht sculdich sijn en niet en betalen en
vertoornen daer god aen **H**ieromius seyt
goods ghewoonte is betaelste niet hem sine
nende so moetes du daer voor betaelte werde
reden is dit want tiende der kerken sijn der
armen reuten. daer die priesters ende pre

laten scaffenaer paratores ende aelmissemere
af zien ende also veel ghebrece als daer in val
let so sijn uoer gode sculdich die lantzaten
die dat niet en betalen

Die ander lude die tieghen dit ghebot doen
sijn alle die ghene die den uader des huses
of des ghezimmes stelen of nemen ende in an
deren zaken toe bringhen. dan hi beuolen
heeft alwaert oer in aelmis. het si wijf
kinder knecht of machte die tieghen heer
wilstoen. ten si dat se wel weten dat hem
lieft is dat si mit hste doen als uan een en
drinken. Of is dat wijf neerachtich of
ghifft uan horen morghen gaue. In an
deren zaken zo moet si oerlof uanden man
bidden

Die derde lude die tieghen dit ghebod doen
sijn colnaers ende rentmeesters. als dese
yet meer nemen of eysschen dan hē boert

Of min rekenen dan si ontfanghen hebbē
ende horen heer die rechte scadinghe ende
prouande tiden niet en leueren. want dat is
eenrehande verraderie. want die hē waent
lichte dattet an sinen volck ghebrecht ende

taer af mochten reysen of noodaken an ghe
leider warden ende alle dese waren hozen hē
meenedich gheworden

Ie ander clausel ende uerstaen des ghebo
tes is. du en selte dinen minnen mensche niet
hinderen of scaden noch onrecht doen. tieghē
dit ghebod doen drierhande hude

Die eerste sijn rouer ende ghewalter die schijnde
ende onthalen mit craft. dat roupende zonde
voor gode sijn. om dat god der uerdruiter cla
ghe hoort ende wredt. ende dit is meerre sonde
dan simpel diefte om dat meer onwils liden
ten ment ontnymt dan stelt. ende deser zonde
sijn sculdich alle die rouer onthouden of her
berghen. raden of sterken. of bescuten die
haer goet ghebruken of copen. want hulpe
ende werke voor gode alleens is

Die ander sijn die gheen die horen diemren
loon onthouden. Salomon seyt datter seer
quaet is dat yemants verdiente loon by enen
man uernachte. dat hijs hem niet en ghift
want dat ghebreck datter die af byder rou
pet uoer gode vraeck. ende hintert dat den
man die dat loon onthoutet gheen goet

van gode beschryen en mach noch gods ghenade
te ontfanghen alle dese punten wiser salomō
wt mit goeden bescheyde

Die derde sijn die gheen die des anderen wel
taer ende ere of künste onder uoete secken en
verminderen uoer den luden ende verkeerse
also dat die doecht niet ghelouet en wt noch
gheprysst ende die ondoecht niet ghelaket
want aristotiles seyt ^{als de} mensche die doghet en
die wysheit louen. so wasset die moet ende
die doecht daer in. **Quintus** seyt. **O**m loues
eren willen heuet menich man ridder scap
bestaen. dat hi sonder prys ende eer niet en
hadde ghedaen. hier om plaghen die romere
die zegheuechtigher te cronen

Die derde clausel is ende verstaen des gebodes
Is. du en selte dinen gheliken in ghenen dinghe
scaten. **T**eghen dit ghebod doen driehante
lude. **D**ie eerste sijn die openbaer of die hey
melike wouken aer. die tieghen die ewe gods
Ende den heilighen kerken ende tieghen broe
derlike minne mistoen. want god heeft ghe
sproken ghi sellen malcander lieue en niet
taer uoer hopen. **bloz** war du bouen den

hoestal ontfanghes mit wat listelike uoerwar-
te oec si dat toe brenghen her si in uoertoepe of
in ondertoepe. of op daghe te uertopen. om een
tijt te verbeiden mit wat wise dat si. **Die**
wouker mit arghehijt toe brenghen. Dit is
een sonde. listelike wouker. dat god heeft ge-
drieghet. dat hi een onder zouch sel op hoerre
listelike beuindinghe wouker toe bringhen

Die ander die teghen dit ghebod doen sijn scal-
ke toeplyde die dat ghemeen goet ualschen
mit vermenginghe ende wt bruyken mit on-
rechter wichte ende mate ende quater reken-
scap. want god heeft alle der werlt goet mit
rechte mate. ende ghetal ghemeen ghemaker
Ende wie hier aen mistoet die is yeghen gode
ahre naeste broeckachtich. hier om seyde god
den kinderen van yrahel toe laet in uwen
huise niet wesen wicht ende wichtmate ende
mate **glos** Daer men mit der eenre wt we-
echt ende woner. ende mit der ander in.

Die derde lude die da tieghen dat ghebod toe
sijn die gheen die gheestelike oelen ende be-
rouen als die ghene. die na goete urouwen
en joncfrouwen gaen mit liste ende boelschap

minuierſcap ende dat hi daer uan te richte ende te
ſtanden comen ende haren goeden naem uerhie
ſen. Oer die gheen die in rade ende in comen
ſcappen of in ſtate den anderen wercloucken

Dat ſijn auenturier te minre **Is** beluſcap of
rentemeester te hinderen ende voor te comen

Oer die gheen die quade conſte den anderen
leren als veruyn te maken te toueren daer
ſcade mocht uan gheſchien. Of een ſijn ſiel
mach mede uerheſen

Dat achte ghebod **Is** Non falſum
teſtimoniū dices. Du en ſelte ghe
uen ualſchen tuuch gheuen. Dit
ghebod heeft oer **in** clauſel of verſtaen

Die eerſte is du en ſelte gheen ualſche oer
conde draghen teghen dijn euen kerſten in
ewighen recht. Ende dat gheſchien in drien
graden uan ouertreden des gheboods

Die eerſte graet daermen dit ghebod mede
bret. dat god ſwaerliken wzcken ſal **Is**
alſtu coomſt daer dijn uriend ſchilt yeghes
yemant om wat zake tachtet hi. Gheues
tu ghetuuch dat dijn uriend recht heuet
ende du wetes wel dat hi heeft onrecht

Ende die ander die onnosel is makestu sculdich

Die ander graet die god swaerlike wreken sal
 Is dat du uoor dat gherechte gaes om hate of
 om vrienſcap of om ghericheyt wil en zweer-
 ste ten anderen of ſijn goet ſijn eer of ſijn lijf
 Ende wie daer in begrepen waer die en moch-
 te niet meer te tughe ſtaen noch te rechte ſiden
 Noch ſtaet inder werlt uooren van ſcout of
 ſcepen of balin te weſen

Die derde graet die teghen die ghebod gaet en
 god alre swaerheſte wreken ſel Is dat du gaet
 te uoor dat gherechte en ſweerſte enen ghe-
 ſtaecten eer mit op gherechten vingheren
 op dat cruus ouer enen anderen goeden ma
 die der zaken onſculdich is ende brengheſten
 van liue ter doot mit dinen valschen ghetu-
 ghe daer biſtu uoor gote manſlachten mede
 gheworden ghehken dat daniel die propheet
 wiſte ouer die twee oude quade Joedſche pa-
 pen die ſuſanna onnoſeliken ten dode wou-
 te brenghen

Die ander clauſel ende verſtaen Is du en
 ſette mit gheenre loſghen yeghen dine enen
 kerſten menſche ſette te woorte ende dat Is

verboten in drie manieren

Dat is eerstwaer mit scadeliken loghen als te spreken die eerste waerheyt die god selue is te segghen dat xpus niet ghebozen en waer na eenre ioncfrouwen. Of yemant mit loghent liker afterspake te scaden an sijn eer in sine gheruchte of an siner wrutscap. Of als yemant den anderen zeker dinghen toe seyt mit ghe loue ende daer een heu aenghetruwet ende dat heghet

Anderwaer wetmen yeghen dit ghebod mit dienstastighe loghen als wanneer een heghet om beters wille of van goedertieren heyt of na medoghen als yemant te onrecht te ontsuldighen of segghen dat die dief diemen zouket dat hi daer niet en is ofte segghen dat die ioncfrouwe hebbe enen man op dat se knechte mit ireden laten op dese dienstastighe loghen en achten niet veel nochtan zo sijn si zonde wantmen sal gheen loghen spreken om te scuden enige scade noch om gheen bate wil zo grioet Die daer of mach comen want Salomon seyt Die mont die daer heghet die doet

Die siel

Der dervarf doetmen hier tieghen mit spot
teliker loghen ende mit spilliken woorden
als wanneer dat een heghet bispeel of fabelē
op yemant die bedrooft is te troosten of
vrolic te maken. Of wanneer dat een boerde
voort brinck die lude toen te lachen. Of dat
yemant den anderen smeke ende segghe dat
hi wel zinghet nochtan dat hi dat niet en
meent mer hem lieue te segghen. Dit achten
die lude cleyn nochtan seyt xpūs dat wi uā
allen ydelen woerden reden sellen gheuen.

De derde clausel ende uerstaen des ghebodes
is. Du en selte gheene gheuenste ghelate of
werke togghen die du niet en meynes want
die doen sondehken die manier uan luden.

De eerste sijn die ghedaente togghen uā ghe
uenster heilicheyt als toen die ypo criten ende
lollarde die haer aensicht comen taer na
secten ende mit den handen also baren recht
of si onder ten cruce ghestaen hadden. dese
die beden langhe sonder ynnicheyt en liden
inder kerken slumerende ende gaen te sacra
ment sonder reuerencie ende uernederen die hey

17
lighe kerke ende uerafteren die scriftnier sonder
vrese. dese doen alle hoer werck op dat si lof
ende prijs der heilicheit vanden menschen
daer mochten af beyaghen van desen seyt
xpus si hebben haer loon ontfanghen

Die ander schijn der waerheyt gheuenste
lic togghen. als doen die ghene die van tucht
ken angst of van minnen of om mede wil
die waerheit zwighen of die ghene die der
lude mistaet meer laker ende lastert dan si
mistaen hebben. of dier lude die hi wel gan
haer mistaet meer onschuldicht ende uerda
dicht dant waerheyt. alle pleghen te doen
voerspraet ende advocaten. of die in zine
heerscapen meer onredeliker woorde be
sicht in sinen ordel van moede. dan hi wel
zoude doen

Die derde sijn. die schijn der rechtuaerdicheyt
gheuenste lic togghen. alle doen onrechtuardige
baelien scouten ende scepen die recht en vomes
den armen luden weygheren te doen sonder
vertreck. mar daghe dicke te maken om
die hantsalwingen te cryghen. **O**f aldus
dat enighe raet in lande of in stede te za

recht
men ende statuten ende wilcozen tieghen der
heilighen kerken of teghen den heer uanden
lande of tieghen ewighe staet ghylte of verri-
ghe ende leeten yemant in sinen rechte of
vryheyt. Of anders waer dat yemant den a-
deren woude berispen uan zonden en wochede
dat te doen in duechten ende meendet i quaet-
hete. Of dat hi yemantsonghelijck woude
bedaghen recht of hem leet waer. mer zi-
ne menighe waer tacter die lude zoude wetten

Dit neghende ghebod is. Non concu-
piscas rem proximi tui. Dat beduut
Du en selte dyns euenen mensches
goet niet arghlic begheven. dit ghebodt he-
uet oec drie clause of uerstaen

Dat eerste is. du en selte niet arghlic bege-
ren dyns euen menschen goet mit gheric-
hede of te cryghen mit omrechtvaerdichede
Ende dit ghebod ouertreden drierleye men-
schen

Die eerste die begheven der lude goet ende ten-
ken taer op mit arghelust ende dat wouden
gaern veruolghen kouden ende mochten si
mar als si sien dat hem tes ghebreect. ende

met te werke en kommen bringhen. so laten af
ende et bliuet. **M**ar dit is nochtan een dooch
ke sonde

Daer na zulke mensche sijn die der lude haue
met alleen qualiken en begheeren. mar mit
quaden aernst ende sondighe daet. dat uer
uolghen mit alle haerre macht. en breket
daer yet aen. dat sijn niet en crighen dat en is
hem niet te danken. want si hebben hoer
moghen daer toe ghedaen haer best ende
quaetst ende dese sondighen meer dan die
eerst want si haren quaden wille hebbe
versocht

Daer na sijn ander lude. die der lude goet
niet alleen archlyc en begheeren. als die eerst
noch dat uersouken mit haerre macht als
die ander. mar bouen dat se uerdrighen het
si mit list mit wouker mit ghewelt mit
diefte mit scerpelye ende anders mit loghē
mit wroughen ende des ghetijcs. ende sijn
ghereken dieue ende rouer. **E**nde deser
lude zonden en warden niet vergheuen
absoluiert si en moeten alle die dinghen
den rechten bisiter weder keren en nochtan

voer die quaetheyt penitencia doen en beteringhe
Die ander clausel ende verstaen des gheboods
 Js. du en selte gheen goet tot quaden zaken toe
 brenghen ende dat doen dierleue lude

Die eerste die vercrighen daer om ter werrelte
 goet op dat si moghen daer op homoet druen
 .ende den anderen uerdrucken of gulselic leuen
 of onanulcheyt druen ende ouerspil doen daer
 om hadde die ryke wreche syn goet vergaet
 die daghelike lecherlike weerscapete

Die ander die hier an sondighen syn die gheen
 die goet vercrighen mit arbeyte of mit auen
 tieren. op dat si hoer maghe ende vrient daer
 mede moghen helpen ende wt gheuen of enich
 goet daer mede verlienen huus hof en acker
 Ende want dese kinder dan sonter sorghe ende
 arbeyt hebben ghewonnen so en achtense niet
 hoe syn qualiken uerteren ende ouerbringhe

Die derde die hier aen sondighen syn die gheen
 die haer goet uertobbelen of uerspelen of in
 houe of in tansen uerspilden. ende onnutelike
 wtgheuen of die speellude arande tusschers
 cleet pacete of goet ghift. of mit jaghen ende
 queesten ende mit ander wildicheyt oubringe

113
Of die in wine baten of op laken dansen. of
mit voghele ende weydespil cost doen. dat is al
der armen goet datmen dus onnutelike ver
teert. Ende als sente **I**heronimus seyt als ouer
rouers so selter god ouer wreken.

Die derde clausel ende uerslaen des ghebods
is. du en selte niet mit vracheyt ieghen dñs
euen menschen nootdorst in ziner noot vo
orhouden want die doen dierleye sonde
ende quaet.

Die eerste zonde ende quaet die dese lude be
gaen. Is dat si den hongherighen broot voer
cluten. den naecten cletere uoerhouden. en
der peelgrijn husinghe onwelicht. wat
god heeft die ryke. scassenare ende procura
toers der armen ghemaker. Ende wes du
daer an hem onthoudes sel god weder van
dinen handen eyschen. of du der armer lu
de pijn sculdich wares. haer zuchten rouper
voor god als oft du hoer bloet haddes ghe

Die ander sonde ende quaet dat. **S**toort
dese wreken begaen. Is dat si die minne
ende godertierenheyt wt hem besluten en
verliesen dat ryke gods. Job seyt. Ic en heb

be mijn brocke brodes niet alleen gheghete
niet wesen ende peclgrym hebbenste niet
ghebroken. Sinte Johan seyt. wie dat ziet
zinen euen kersten ghebrer hebben en slu-
tet sijn harte uoor hem. hoe zoude die mine
goods in hem bliuen. wie dat niet den armē
te hulpe coomt niet laet en uoer hem uer-
deruen die en heeft niet an hem menscheit.
niet beestelicheyt

Dat derde quaet ende scade die dese vrecken
begaen is. dat si den oerdel gods moeten te
dinghen staen ghelyc dat xpus rechte ouer
alle menschen segghen sel den ryken wer-
ken toe. Ic hebbe ghehongerert en ghedorst
Ende ghi en hebt mi niet ghespiset noch
ghelauet. Ende als si antwoorden heer wan-
neer en heb wi dat niet ghedaen. Ende so
sel hi hem antwoorden. Ic seg u uoerwaer
also langhe als ghiyt niet en teder den cley-
nen in minen naem. so en heb dñs mi niet
ghedaen. ende daer om leert xpus ons dat wi
sellen outfarmehartich wezen vanden tijt-
liken goede op dat hi ons weder gheue dat
goet des eweliken leuens.

Dit tiende ghebodt is. Non concupis-
ces proximi proximi tui. Dat be-
dout. Du en selte mit ghener qua-

der lust. dijns en menschen wyl beghe-
re. Dit ghebodt heeft oec in clausel en verstaet

Dat eerste is. du en selte onardighe lust
ende begheringhe draghen heymelike in
diner herten. ende die onsinier ghetachte
gheschen in diner hante wijs

Dat eerste daer dese quade onreynne ghe-
tachten af ghetreghen warden. Is betrim-
ghe van buten als wt den oghe[n] weder-
uaert. daer dat harte wart af beswaert
want die oghe[n] sijn bode des herten

Dat ander daer dese onsinier ghetachten
van comen. Is als des menschen bloot be-
roert wart als een vloet des meers ende
daer van crighet ghenuechte in hē seluen
ende laet hem wel te moede wesen vā dier
beweghinghe ende heeft daer lust in mit
langhen op denken

Dat derde daer dese Concupiscencia ende be-
gheringhe af comt. is als een sinen wille on-
ghift ende sinen moet daer toe keert mit cō

sentē ende uolboert mochte hi sinen ghedach-
te wt brenghen hi dedet. Ende al mit berade
moete wel uoerzommen. dese heeft die sonde
ghedaen also veel alst in hem is ende daer
om hietē van quaden wille

Die ander clausel ende uerstaen des ghebods
is. Du en selte dine vūle begheerte niet in en-
ghen. wme smaken uersouken ende dat
om in saken

Die eerste is want die onchulstche be-
gheerte is als een dorre aerde in dē mensche. wie
u anten anteren sine begheerte versouket
mit smaken lachen grūetcheyt en ghelēscap
Die ghyet water op die dorre aerde ende ma-
ketse weech ende clyckich als taud seyt hoer
weghe der minne sijn duister en ghyperich
ende die quade enghel ueruolchse mit be-
ringhe

Die ander sake is want die onchulstche be-
gheerte sijn alle moer en veen inder heyten
ende als die zonne seer schijnet so trecketse
die warachtighe vuchticheyt op in dē lucht
ende wartet reghen haghel ende omweter
alle ghelyc doet verzuimghe vleyschek

lust in yemant dat hi of si daer mede warden
beuondt betoemert ende niet lichtelic vā hem
doen comen also langhe als si daer mede
ommegeacu

Die derde zake is. want die onchuyssliche be-
gheerte sijn inden mensche als een onleskehe
dorst want die onsinuer ghedachten barnen
als een hellsche brant inden mensche. ende
wie dan dese ghedachten toghet. ye
maude. die ontfenghet sinen dorst. meer
en doet enen anderen dorsten na lyflike ghe-
nuechte. des ghelikes ende daer om hietē dese
onsinuer ghedachten heten wint dat die
puluer ende stof der aerden voor hem hene
wymt. also warden dese menschen in hozen
ghedachten uerslaghen

Die derde clausel ende uerstaen des ghebo-
tes is. du en selte bi desen ghedachten niet bli-
uen in gheen gheselschap. daer toe ziken wt
te spreken of yemante gheuen te kennen. en
dat salmen doen in ~~in~~ manieren

Die eerste wise. die inwendighe soude te scouwē
is dat hi sijn wtwendighe zinne bedwinghe
ende besluten want si sijn wilde wachters der

harten ende verraden ende verleyden die wyl te
capiteyn den gheest des menschen. hier om
seyt Job Ic hebbe een uerbant ende plicht op
ghenomen mit minen oghen dat ic niet denke
en soude van ener Joncfrouwen. **glosa zeyt**
Die te schoonsste aensichte hebben

Die ander wise. die inwendighe sonde mede
te scouwen is goede handelinghe van duech
te hier becomeris. want die werke ende
arbeyt uerdriven dese ghedachten. **Quidius**
seyt Is dat sake dat du ledich biste so selu
vallen Jutesen worde. die men niet boeten
noch raden en mach dan mit menschebke troost
taermen die begheert. Die pphet seyt le
dicheit ende Saetheyt der spilen hebben
my volc tot ouerspael ghebracht

Die derde wise is. Die inwendighe quade
ghedachten mede te verdriven. is te lesen of
te horen heilighe bouke of te spreken ymich
ghebet of te uersueken heilighe stede of
te visitieren die arme ende gheuanghen of
te bescreyen dine sonde. of te ghehoghen
dat hien ons heren ihu xpi ende dat hi di
goets ghedaen heeft. of te merken die ual

Scheyt der werlt ende onsekerheyt des leuens
of te uoordenken die pine der hellen of die
vroechte die daer is in dat ewelike leuen
dat ons allen god van ziner ghenade moet
verlenen ende gheuen amen

Cap^m. Vanden vyf heydenschen ghebode die
hem gaf die heydenſche meyster pythagoras.

Oe die
heyden
vername
mare en
verstonde
dat die Jo
den had
den enen
propheet
die mit
hare god
so heyne
like alle
ne spra

ke van aensichte tot aensichte als een vriet
mit den anderen. ende dien hoor god hadde
ghegheuen. tven ghebode daer sy na zouden

leuen. toe quamen si mit ghemenen rade tot de
heydenschen meester pythagoras. Ende seyn
dese maere aldus. Ende want niemant onder
hem en waer so wijs noch so doghenicht die bet
mit goden mochten wesen. Want ouermids
sijner groter gheloefder wijsheyt so hiet hi p
ceptor. dat beduut die ghebieder. dat hi uan
horen gode woude begheren oech enue ende
gheboden daer si na leuen zouden. Dese mees
ter wart uerwouwen uan hoerre bedinghe
willen ende uergaderde die heyden in enen
zueten tale wt ten steden die daer waren vol
ouereynicheden ende screef hem in gulten roe
den vyf gheboden. aldus veel onghehikes
hebben desen gheboden mit malcander.

Die eerste gaf god dese ander een mensche. die
eerste worden ghegheuen in enen berghe. Die
ander in enen tale. Die eerste warden ghescre
uen in ener harter stenen tafel. Dese ander
in ene weke gulten blade. Die eerste scrijft die
vingher gods. Dese ander een vingher des
mannes. Die eerste ontfynct een heylich
propheet die mit gode sprac. Dese ander een
heydensche phylosoph die mit hem seuen

1117
sprac. Der ander syn tien deser mar vijf. Die
eerste bieden ende uerbieden. Dese ander alleen
ghebieden.

Dit eerste heydenische ghebod is. Ti
me vni den. dat bedint vruchtet
enen god. Dit ghebod heest drie
clausel ende uerstaen.

Dat eerste vruchte den rechtuaerdighen
god mit knechteliken anet. Die knecht ont
siet sinen heer om scade ziner huer te hebbē
of om claghe die hi urest te ontfanghen
also ondie vinen gherechtighe gode om dñs
selfs wil om die scade ende pine die du mo
ghes ontfanghen om ouertreden ziner ghe
bode. Die scade is dat ewighe leuen te uerliesē
Die pine is die uerdoemis der hellen te crighe
want hi uerleent dese gherechtighe heer
een nuwehken loon van sinen werken en
van sinen uerdienten. Dat is een goede anet
als salomon seyt want si doet die sonden
laten.

Die ander clausel ende uerstaen is vruchte
den ouersten gloriosen god syn naem is
ewelijc ghebenedijt ende dat doe mit enē

eerbiken loye ende waerdighen auyt ghehijt
Als een vrient ontfiet den anderen of als doet
 een oetmoedich Jongher zinen alre besten
 meester die en mit zorgghen regiert also ont
 Gie dinen waerdighen god dat du merkes
 op sine weltaet ende uerdiente die hi in di
 heeft dicke begaet als eerst een redelijc cre
 atuer mit volmaecten zinnen na enen ker
 sten mensche die sijn ewe ende leer mach
 bekennen ende na wil uergheuen dine son
 den ende uerlenen ghenade die diedyt te be

Leuuen. Hier om doch als Beneta seyt zijne
 hogher ewe ghif lof ende danck in allen
 werken ende hulp na hem David seyt wat
 sal ic den here weder gheuen voor al dat
 hi mi heuet ghedaen Ic sel den name des
 heren aenroepen **gloria** mit bedinghe
 knyelen ende offeren. Dit is een beter anet
 als ihs seyt vrucht gode ende hout zine
 ghebode daer is alle menschen in behoude

De derde clausel ende uerstaen is vrucht
 te den alre goedertierigste god die di ghe
 scapen heuet die di dus wel ghedaen ghe
 maket heeft ende di an siel aen lyf be

111

sitet ende dat doe mit enen kinchiken anxt.
Want hi die alre liefste vader is. Die inden he-
mel zorghe voor ons draecht ende als een hef-
kint ontfiet sinen goeden vader so vruchte
voor den alre besten god hem te uertooznen
tieghe hem te doen of vimmermeer van
hem warden te scheiden. ende dat uā recht
hefte ende nergheent anders waer om. wāt
hi uā hem seluen ouergoedich ende uerkie-
selic is. Dese anxt is die edelste ende alre
beste. want si comt wt minnen aldus ont-
sach die propheet god onsen heer doe hi
sach sijn aensichte aen uol van ghenaden.
Seyde hi dus. heer ic hoorde di ende was
veruaert. Ic sach dyn aensichte ende ic
vreesde uoer de **glof** anxt vimmermeer du
te verhefen

Dat ander heydensche ghebod is.
velle proximo fieri quod tibi. dat
beduut. wil dinen euen mensche
ghelichen dat du dyn seluen gūste. Dit
ghebod heeft oec in clausel ende vstaen
Dat eerste is gan dinen euen menschen
dat du dyn seluen gūste mit heiligher

Vrientſcap een iuwelic menſche is gheſcapen na
den bilde gods. ende gheroupen tot den ewighen
leuen ende begaeft mit den heilighen gheloue

Ende want een iuwelic wouden gaern ſalich
weſen ende mit gode warden behouden ſo ſelſte
ſo heilighen vrientſcap tot allen menſchen
draghen dat hem wel gūmes dat hi zinen gode
ghehike křiſten gheloue beleue. ende houte. en
dat hi ſijn ewighe ſalicheyt an gode uerdiene
ende hier an ſo ſelſte hem raden helpen en vor
deren. ende aldus ſo hebbeſte die menſchen lief
om gods eer wil. Ende dit is eenheyghe vrient
ſcap ende hi is goet al is hi ghemeen

He ander clauſel ende verſtaen is. wil ende
gūme dīn euen menſche. dat du dīn ſeluen
gūnſte mit rechtuaerdigher vrientſcap een
iuwelic menſche om edelheyt ziner reden. ende
ghemoetes wil. hadde gaern lof eer ende pzijs

Ende dat en machmen verghent bat mede ver
crighen tan mit doechden ende gherechtighe
werke. daer om ſo ſelſtu ſo gherechtighe vrient
ſcap tot den menſchen draghen dat du om
gheens vrients wille onrechtuaerdicheyt of
outdocht en ſelte doen noch des ghehikes dat

oneerlic is. en selte niet op hem versouken noch
begheven. ende want dan dese vrientſcap recht
uuerdich in die doghet alleen staet. ende ou
toecht laet so hier die vrientſcap recht uuer
dich. ende is beter dan die eerste

Die derde clausel ende uerstaen is. des ghebods
Sinnne dinen euen mensche. dat du dyn seluē
ginst mit warachagher vrientſcap een juwe
lic mensche is ghekeert op sijn eyghen ghe
maket mach ende bate. Ende om die te crighe
so souken uel lude vrientſcap. want si hem
seluen alleen. menen tot allen dat hem uand
vrientſcap comen mach. Mar dese ginst en is
niet warachach. sonder wanneer dat du dine
vrient lief hebbes om sijn orbaer en ghehuc
willen niet om die dine ende om ziner eer
ende ghemiecht wille ende dyn seluen niet al
re eerst en zoukes mar op dinen vrient
goet gheschye so hebstu warachaghe vrient
ſcap ende die is die alre beste ende edelste mer
selten plechtmenſe te vinden

Dat derde heydensche ghebod is. Su
mere iudiciū a te ipō. Dat bedint
In allen zaken nym eerst ortel

van di seluen. **D**it ghebod heeft oech drie clausel
ende uerstaen

Dat eerste is du en selte di gheen gheorloft ordel
of recht onderwinden als die apostel seyt hoe is
yemant so coen die enen vreennden knecht dar
re ordelen ende berichten die hem niet beuolen
en is. hi staet ende uallet sinen heer alleen. **Daer**
om seide een die mit den anderen krees keef en
vacht in egypten tot den ghenen diese woude
berichten. aldus seide oec absolon toe hi comick
warden woude wie heeft mi ghesat dat ic nu
moghe ordelen ende rechten **glos** woude gyt
toen zo dede ickiet gheerne. **S**ich hoe hi niet son
der beuelinghe rechtcs hem onderwinden wou

de. **S**inte gregorius die paeus seyt het is een
vermeten geck die syn zekel warpt in eens
anderen mannes coorn. also ist mit de zekel
der tonghen daer wi die lude mede ordelen in
zaken die ons niet en beuolen zijn.

Die ander clausel ende uerstaen is **D**u en sel
te gheen heymeliken ordelen of berechten
want god is alleen die te herten kennet ende
om tader di onseker is in wat menighe dat
die dinghen syn gheschiet. of niet en wetes

claerlic watter is gheschiet of wat du hier na
maels mochte doen of wat du soudes hebben
ghedaen of di sulke betozinghe hadde ouer
gacn. So selstu di die uerborghen zaken te
Toncslaen. Dat leert ons paulus daer hi de
romere scrift aldus die daer uastet die
en versnaden niet den ghenen die daer et
noch en sellen niet oerdelen god hecft in
hem ghenomen **glo** Die weet oft hem
noot is ende so mochtet gode wel behagē
Salomon seyt In allen dinghen ghif go
de die eer **glo** Dat du alle dinc in die bes
te vughe selte keren hier om ist dat paul
seyt die mi oztelt dat is god **glo** want
die kennen mine consciencia

De derde clausel ende verstaen des ghebo
des is in allen zaken selste dyn seluen eerst
aensien ende berechten. Sinte bernaert seyt
veel lude weten veel ende si en weten hem
seluen si sijn versnaden enen anderen mer
si en sien niet in hem seluen. daer om seyt
xpūs si zien een stubbe of een caef i eens
auters oghe. mar si en zien gheen balke
in haers selues oghe. dese sijn ghelict daer

paulus uan seyt. Si segghen enen anderen
steel niet. doch gheen ouerspil ende si doent
selue ende daer om en sijn si niet ontsuldige
daer si enen anderen in ordelen uerdoemen se
hem seluen. hier om seide xpus tot den pha
riseen die dat uroükijn in ouerspil hadde
begrepen wie uan w allen sonder sonde is
die werpe den eersten steen in haer. ende
voortmeer seic hi dus wilt niet ordelen
op dat ghi niet gherecht en wart alsulke
ordel als du gheues. so selstu ontfanghe

Dus qualiken ordelde die goet dunkele
phariseus den publicaen den openbaer
sondaer toe hi seide in hem seluen. En
ic bin niet als die dese publicaen. Nochtā
so ginck die publicaen gherechtuaerdicht
in zinen ende die ander bleef in sinen
sonden

Dit vierde heydensche ghebodt
is. *Cauete a te turpi.* Dat be
duut ghi seic w hoeden uan le
liken vülen dinghen. Dit ghebodt he
uet oec in clautel

Die eerste is. du selte di hoeden uan

lelike onwetenheit of domheyt dijner verstande
Tis. Seneca seyt in sijne epistelen. die lelycke
worp die gheschiet dat is onwetenheit of
dwaetheit. Sinte augustijn seyt dat plato
een lelic haerlyc mensche was van aenghe
sicht mer die schone phylosophie syn daer
verstaen syn onghebroken waerheyt die
makeden zuuerlyc gode ende den mensche
behaghelelyc. want poeta seyt binnen en
buiten zo seyt die wysheit den mensche
Een schoon mensche sonder wysheit is een
doot ghemaect beelde Salomon seyt ydel
ende bedrieghende so is die schoonheit
een wyf die gode onchiet selmen louen
Die ander clausel ende verstaen des
ghebodes is hoede di van leliken ghe
dachten of begryp dijner begheeringhe
Seneca seit al betates du alle der werlt
goet waer selheyt ende quaetheyt in
dinen herten. so bleues doch onsalich
om dat dyn heymeliche camer der be
gheeringhe lelic ende vul is. Ende dese
selicheyt van begheerten sacket wt
sinte augustijn ende seyt als een ver

maet dat onwandelbarighe goet mit minnen
 in te hanghen. ende uerkieset uerganchke din
 ghen yeghen der ewige gods ende betinicht zins
 grondes. zo wart sijn aensicht uan binnen le
 lic ende zwart als of hi ouer die colen hadde
 gheseten

In de derde clausel ende verstaen des ghebodes
 is hoede di uan leliken werken in allen dinen

Idmate. Seneca seyt Is hi niet lelic gheworde
 die om ziner quaden werken wil allen mensche
 haetlic wart. gode uersmadelic. ende wart he
 zeluen omwardich. ghelyc datmen leest van
 twee heyden die in enen sceep waren mit
 storm. die quade mensche en was niet ver
 uiert want sijn leuen en was hem niet wa
 ert. Mer die toghende man die ginc die vaer
 mis aen. om dat hi wel zinnelic goede werck
 konste doen. daer af gheprijsst wart die man

Dese lelike werke noemt sente augustijn en
 seyt. dat si hieten. zonde. Paulus seyt. lelike
 werke sijn dese. sonde. roef. diefte. ouerspel
 dronckenscap. verraderye. meeneder. eubreker
 loghentael ende des ghehikes veel. vne die
 dinghen doet en sal niet comen in dat ryke

godes

Dat vyfte heydenſche ghebod is verita
tem in omnibus confiteri. dat be
dint. du ſelte die waerheyt in alle
dinghen belien. dit ghebod heuet oech in
claueſel ende verſtaen

Dat eerste is du ſelte in allen dinghen die
waerheyt der leer begheuen te kennen ende
deſe waerheyt ſtaet in openbaringhe conſte
liker zaken ende deſe waerheyt ſtaet in .ij.
manieren. Die eerste is ſubtyl conſte van
philosoſophien of vreemde meeſterſcap daer
die zinnen mede warden verlucht als die hey
denſche meeſtere hebben gheuonden. ende in
vrien conſten aſterghelaten. deſe hebben in
hozen bouken die waerheyt der leer ende der
conſten behet want ſi der zinnen ſcat niet en
hebben ghehuet noch uerborghen ghehoude
Die ander wiſe deſer conſtigher waerheyt ſtaet
in reghelen in rechte inloyen ende in ſtatute
die te wiſen ende die heren mit den volck op
hebben ghenomen daer ſi hoor leuen na
moghen rechten ende vredeſic in deſer werlt
mit malcander leuen. Deſe waerheyt hebbe

Die propheten apostelen leerre ende predicaer
met ghehuder mar mit horen sermoen ende
lessen opehken ghehet als salomon wt hore
moute zeit. **M**ijn hals sal ouerdencken die
waerheyt mijn lippen sellen den quaden lake
ende straffen

Die ander clausel ende uerstaen des ghebodes
is. du selte in allen dinghen die waerheyt der
rechtuaerdicheyt beken. dat is dat een in alle
sinen ordel ende vormisse bliue byden pate des
rechts. noch om lief noch om lede noch om
haue noch om bede wil ter zyden wtgaen
hi en bliue strack inder zaken waerheyt

Vstaen. Dese man seyt salomon sel sitten inde
stoel der outeren. dat is hi sel mit recht een
senatoor wesen. of aldus als een toe rechte
gheroupen wart. des hi wictich ende weten
te is bringhet mit tughe te uoorschijn hier
om seyt aristotiles. Die woorde eens recht
uaerdighen menschen en comen niet hege
van dat hi weet ende hi can loghen wel ope
baren. want taer twee gheurende sijn
taer ist heylich die waerheyt te eren

Die derde clausel ende verstaen des ghebo

des is. du selte in allen die waerheyt des leuens be
lyen ende uoertbringhen. dat is dat dyn leuen
ghetoghen si nader reghel ende mate der ewe
gods mint waerheyt des leuens haeren stalt
dat hi kume dat quade casten dat gode vordere
ende mate in allen dinghen behouden dic hier
Die waerheyt te beleuen. **O**f aldus als sinte
augustin zeyt. vanden gheuensten ypoocriten
die hoer leuen zeden datze die lude prisen en
niet en achten wat haer groont in hem tughet.
Dic is een behende valscheyt van leuen. en
taer om seyt. **A**nter si alstu schynes. of sojn
Als du bist. **O**f aldus waerheyt van leuen
is. dat een zinen biecht uader ende warach
tichlyc inder biechte gheuen te kennen ende
waerheit van leer ende van beteringhe zyns
leuens gaern nemen. **E**nde die hier inder tyt
na dustanigher. richtet sijn leuen god sal
hem inder ewicheit een waer salich leuen
weder gheuen.

Capittelum. **V**anden vier ewangelien en
ewangelisten.

Je proph
tamel zeyt
vij c. Dat
hi sach in
den hemel
die tronen
setten die
oude van
daghen
die duzent
Jaer sijn
voer sine
oghe als
ene dach

Dit capittel leestme
op site mathe 9 dach

die daer is gheleeten. zat daer op sijn rechte
ende die warden noot hem op ghedaen.
Ozechiel sach vier dieren die om de troon
waren ende hadden oghen after en voor
hoor ghesichte was als een blinkende
metal. alse vuerighe colen. barnende la
pen ende als. bliem een firmament als
een cristal. ende stene van saphyer blinc
kente. al omme als een reghenboghe
was bouen hozen hooft des thronen

7 bouken

Dese dieren ende voghelen roerden malcander
mit horen op gherechten veteren ende daer wart
een ghelint af als uan golghen veel waters
ende uan veel uolkens in tenten ende pauweh
oen. die ghedaente uan haren aensichte was
een aensicht des menschen. Een aensicht eens
leuuen. een aensicht eens ossen. Een aen
sicht eens aeris ende als die heer zat op ene
hoghen troon so was alle die aerde vol zwer
maesteyt. Ende dese dieren die onder hem
waren ueruolleten ten tempel.

Dese bouke die uoor gode waren op ghe
daen sijn die vier heilighe ewanghelien
daer die kersten euwe ende gheloue is in ge
scruen daer men alle consten leer en wijshe
mach in lesen gheliken dat sent augustin
seyt. Dit is die natuerlike conste **phyloso**
phie want aller dinghe natuer sijn i gode
den scepper. Dit is die zedelike const van
doethden **ethica** want een goet eerlic leue
anders nergent wt ghefozint en wart
dan gode te minnen ende zinen euen men
schen. Dit is die kunst die reden beslunt
loyca want dat licht der retheliker sielen

met en is dan te kennen die ewighe waerheyt
Die god is. Dit is dat borgher Ius civile wār
 gheloue ende eendrachtighen vrede. En den
 ghemenen orbaer so wiser dat minne testament
 daer die ghemenen oerbaer minne hoer selue
 niet en zuert mar die ghemenen orbaer. Dit
 is dat bouck des leuens dat testament des alre
 ouersten bekenisse der ewigher waerheyt
 ghescreuen buten ende binnen dat niemant
 en mach ontsluten dan dese vier voerscreue
 tughe goods tot ten enden vanter werlt.
 die van aenbeghin bi hem hebben ghewe
 est diene sermoens ende zehue dat woort
 hebben ghehandelt daer om zeyt hi. Qua
tuor facies vni dat is vier aensichten sijn te
 enen want dat woort goods van viere
 is bedint.

In den aensichte des menschen screef mathe
 want die betoechde xpus menscheit doe hi
 sijn bouck began aldus. liber generacionis
ihū. Dit is dat bouck der gheboorten ende
 gheslachten ihū xpi. david ende abrahams
zoon. abraham wan ysaac ende voort and
 dan. lx man want doe der Joncfrouwen.

die uan gode hadde ontfacen

Inden aensichte des ossen **S**creef lucas want die betoochte xpūs passie ende doot hoe dat hi in dē altaer des cruces gheoffert wart. uoor onse son-
ten ende began sijn bouck aldus **E**nt in dieb²
herodis regis iudee sacerdos quidam **D**at
is het was inden daghe herotes Joedsche co-
muck. een pape hier zacharias want die
papen plaghen die beeste te offeren

Inden aensichte des leeuwen **S**creef mart²
want die betoochte xpūs verrisemis toe hi
in sinen bouck **S**creef aldus. die engel zeyde

Surrexit non est hic. hi is op uerstaen hi en
is hier niet. hi is tot gahleen ghegaen die
leuwe uerwecket zinen welpen inden der-
den daghe. also dede xpūs zinen lichaem
die handen dote dede op staen

Inden aensichte des aeris **S**creef Johannes
want hi betoochte xpūs waerhe godheit
ende zine opuaert inden hemel te ziden an
die rechter zide goods. den uater ghelict toe
hi sijn boeck began aldus **I**ncipio
erat uerbum. **I**nden beghyn was dat woort
ende dat woort was bi gode ende god was

dat woort. want die aren hoghe vlieghe inder
lucht ende scerpe ziet inder zonnen licht

Aldus is xpus gheworden mensche in synre
gheboorten een osse gheoffert ende ghedoot
in synre passien. een leeuw te uerwecken
in synre uerriseninge. een aren in ziner op
vaert tot den hemel in die ghelijcheyt gods
want doe die hemelsche legat verlene alle
euwen woude hier neder comen leuen weeth
ende waerheyt so bracht hi billichken mede
tese vier cancelier om dat syn ewe ende
gheloue vier duisterich zoute wesen te re
gieren menscheleke leuen ghelyc als vier
houke der werlt alle menschen besluten

Die eerste oert des ewangelen is ewe en
gheloue der kersten. Is die zonden te scouwē
ende die te beteren. Ende wantmen inden
ouden testament osse ende caluer voor so
ten plach te offeren. so onderwint hem
dint leuen lucas die in des ossen hooft
beteuykent is

Die ander oert des ewangelen is ewe en
gheloue der kersten is zede ende werke en
leuen der menschen vrede te scicken

ende want een mensch is een redelic dier. bor-
gher leuen te leyden so onderwint hem dat te
leren matheus die xpus waerhe meest bescri-
uende is. Ende die oer indes menschen aen-
sicht beteykent is

Die derde oert des euangelien is die doecht
ende die rechtuaerdicheyt der eren uromeh-
ken te beleuen. ende want een leeuwe comt
ter dieren is uan moede. so onderwint dat te
leren marcus die de uroemheyt xpi ieghen
den tote beschermende is. Ende daer om in
des leuuen aensicht beteykent is

Die vierde oert des euangelien is die
hoochste salicheyt ende die ewighe waer-
heit daerliken te bekennen. ende want
een aren inder sonnen rat ziet ende uan
horen schijn in sinen oghen niet en wart
weder claghē. so onderwint die godlike be-
scouwinge te leren johannes die de god-
heyt xpi bescriuende is ende daer om hi in
des arens aensicht beteykent is

Aldus schijnt mit desen tughen ende ghe-
leerden scriven al opelic. dat die euange-
lie ende die kersten ewe waerachtelijc.

gaet bouen allen eeuwve ende menschelijc
leuen tot sijner salicheyt zekerlijc

uient

Dat eerste dat een recht eeuwve is
sonde ende quaetheyt wt den
volc te roden ende te wieden en
dat wiser die loey. datmen dat doen sel mit
oerdel vōms ende pine. ende dit is die zake
want quaetheit ende boosheit lieten son-
de en sporede. want si maken die siel al
onghesont als aristotiles seyt. dat sijn
die werke der werlt. zwoeren. lieghen. ver-
raden. diefte. roef. manslacht. moert ge-
welt. uercraft. partye scilicheyt ende des
ghelikes. Paulus seyt daer om sijn die
loey ghemaket in vorake der onstadi-
ghen in loue der weltdighen en om
der ouertreter wille mate reghel ende
recht goets leuens so is die eeuwve ghe-
set als den quaden haerden Joden die
onbesneden waren van herten. god
gaf inder woestinen een eeuwve van
recht van leuen van gode te dienen wat
si al tye op quact waren gheneycht
Mer yeghen der heylighen ewangelie

recht ende gheloue sijn hi alle deyn loeyen die
ye waren van sonden te laten gheset.

Want stede recht ghyft ouer dat die ghe
mene wiue moghen inden steden wonen
ende bider miieren om te meer ouerspil te
scuwen. **K**eyser recht verleent camspil en

Tornoeij ende steken om die heymelike v
raderye te uken. **M**oyse ewe of dat oude
testament ghyft ouer dat een man sijn
ghetrouwede wyf laten mach als hi sijn
zaken ouer ghyft in scrift om te scruwen
dat die manne haer wiue niet doot en

sloughen. **M**ar die loey ende ewe des hei
lighen ewangelien en ghyft niet oerlof
Eenighe sonde te doen. **M**ar alle quaet te
laten. want alle sonden sellen ghebro
ken warden. want xpus selue seyt. van
allen ytelen woorden selmen een joweste
daghe reden gheuen. **M**ar nu en rechtet
dat ewangelium niet mit den swaerde
dan mit aflagt verghiffenis der sonden.

Dat oordel is ons goet nu aengheuen.
Ende want nu dat oude testament ghe
biet dat men een calf offeren sel uer

die soude. also is xpus gheoffert inden altaer des
crucen in uerghiffemisse onser sonden. Ende dat
betoecht die ewanghelist lucas die inders offen
hoofte was ghesien vanden propheet ezechiel
Leer ons oech dat in uwe testament des ewange
lien is dat wi onse licham offeren sellen op dat
crucis der penitencien ende teylen al onse lid
mate tot ware beteringhe daer an mistaen
hebben mit waren berouwe. ende die roke is
gode behagheker. dan die roke vanden offeren
der offen ende der caluer. ghehyc als dauid seyt
het was een sacrificie der rechtuaerdicheyt of
ferhaude der caluere op dinen outaer. mar een
sacrifici des heren is een bedrucket gheest
een berouwet harte ende dat en sel god niet
versmaiden

Dat ander dat een goede loey ende
euwe myent is. der menschen leuen
zede ende werke an enen an doechden
te regieren. ende daer toe wise ende weghe te or
dineren. ende dat leert alle recht gheschyen
mit reden ende wysheyt. want dat is alleen
die tonghe der waechscael rechtuaerdicheyt
Seneca zeyt dat reden is die stypsteen aller

werke. **D**aer om seyt augustinus. aldus die
beste reden maken dan beste recht. want
die quaetheyt is dicke behanghen mit
schijn van doechden. **D**at nochtan niet en
is. diese opsnede mit den messe der waerhe
Ven vout mit dan ualscheyt. **E**nde daer om
is die ewe loep of recht gheuonden goet
van quade. eer van scande. loeghen van
waerheyt. moghe deylen na redichlike on
terscheyt. mar nu was daer so onbescheyden
gheworden ende so onredelic. dat si eerst
den ondelbarighen naem gods. gauē steene
en hout. dat mit goud ende zuluer zoud
voor hem staen ende baten die tote mo
locke aen ende meenden si zoudē door hē
troost ende hulpe ontfāen ende dit was
een onredelic dūck wt uerkeerden zinne
ghedaen.

Die weten beduden qualiken ende loghe
liken die gheboden goods. want god had
te gheseit. du en selce nyemants wijf
noch goet niet arghe begheeren. si seyden
men moster wel van binnen begheeren
ende den moet wel draghen. mar niet dat

mit handen ende zinnen werdiken toghen
ziet wat ualschers waren si. der ewe glosier
re. verboten die hant niet mer niet den mo

Ter. **K**eyser rechte zeyt. **E**n mach syn leuen al
so wel inden rechte uerswighen. als uerspre
ken. **M**er die loey ende ewe der heylighen
einiangelien. zet alle dinghe op die beste
reden ende die meeste onderscheyt. want
die ware ewe gheuer **x**p^{us} zeyt yeghen
den duuel. den die heyden. inden afgoden
aenbeden. **A**ldus du sette dinen heer dinen
god alleen aenbiden ende hem alleen diene
glosia. **N**iet sulken dienst die niemant dan
hi ontfanghen mach als een aenbiden
mit beyden handen. knielen op beyden kni
en. **M**icroet te barnen ende offerhande te
bringhen. **E**nde tieghen den Joden zeyde hi
aldus. ghy hebt ghehoort dat **J**uwen oute
vaderen was ghezeijt. ghy en zelt niemant
mit der hant doden. **I**c segghe u want
Ander is hi sculdich des oertels. **M**er ic
segghe u alle die ghene die zinen euen
menschen toornich toornich wart. die
sel wezen sculdich des oertels. merck hoe

hi daer verbiedet also wel een quaet hart als
een quade hant. **L**iegghen den keyser seye
hi aldus **I**n woorde sellen **J**a **J**a. neen neen
Ende niemant en sel den verrascken ende
verclouken. swighende of sprekende. **W**at
god is een inleere der harten. **M**ar want
nu alle die leer ende statuten der heilighen
euuangelien staen op die schoonsste rede
van zinne ende van leuen wtwendichlyc en
inwendichlyc. na moet hart ende warhe te
schyncken ende te ordineren. op dat die men
sche mit vreesd'laemighen doechdeliken leue
moghe tot kennisse zynre ewigher saliche
comen.

De leert te doon al dat in uwe testament
der euuangelien dat wi in uwe vrede ghe
rechticheit ende goetertierenheyt sellen
hebben dat den menschen wael steyt. **E**n
dat betoocht ons wel die ewangelhist
Mathheus die in des menschen hooft van
den propheet beteykent is. **W**ant hi der
menschen leuen leert regneren. **D**aer hi
zeit aldus. wat dat ghi wouden dat die
mensche deden dat zelue doet hem weder

ende minnet god ende in euen menschen ghe-
liken in seluen daer hanghen in alle eeuwe
ende propheten. Hier om zeyt paulus die uer-
uolghinghe der eeuwe is broederlike minne

Gloze want daer in warden menschen za-
tich goederliken oetmoedich die des mensche
leuen ende alle zine werke wel saken ende
ordineren

Dat derde dat een goede loep ende
euwe wijsheide ende meent is dat
mit rechte aerdicheit die volke
te louen na hozen verdiente op dat der bor-
gher leuen sta in vreden ende in euen op dat
hi mit stilliken moede sijn rijck van binne
mochten besiden ende sijn leuen tot den
anderen leuen na deser tijt mochte strecken
daer so screef aristoteles politior. dat be-
dint borgher leuen daer vimmer een ouer-
ste moet want die dinghen en willen niet
qualiken gheschieden warden ende daer soe
moet men hebben bouen ons uorsten en

Theren. Tot zaken plaghen die heyden te
helpen toe si den wijsen ende den zinnich-
ken ende eerichsten van leuen plaghen

comighen te kiesen ende om hoerre doocht
willen noemden aerdsche gode. mar daer
na so braken si die ende namen reesen
ende gyganten uooz heren om dat si gro
ot ende starch waren ende beruchtet In
allen lande. Dit betert die ewe des heyl
ighen ewangelien die seyt dat wi oet
moedich is ende gode wruchtet ende ont
sien die sal dat volck ouerheren

In den ghemenen oorbaer plaghen die
Joden te helpen die hoer siel plagen te
setten uooz dat testament der vader ende
voer die stat ende die tempel als Judas
machabeus dede die hem wapende als
een roese ende seide wesele machtighe
kinder. ons is beter te steruen inden stri
de dan te zien qualijt waren ons volkes
ende der heiligen der oghen. Mar daer
na seiden si tot malcander ga wi wt
ende laet ons sticken een testament
mit den heyden. want zint dat wi van
hem scheyden so hebben ons uele quade
gheuonden. Dit betert die ewe des tes
taments ewangelien. Daer ons leert

paulus. dat wi die wapen der duisternis
van ons sullen warpen Ende doen aen die
wapen des lichtes op dat wy moghen ye-
ghen alle die laghe des duuels Ende inde
schilde des ghelouen moghen zine vueri-
ghe stichten secken want onse wederzake
die gaet ons omme siecken den hi slinden
mach. mar staet hem stacht weder inden
gheloue

Tot den ghemenen orbaer plaghen die
romen te helpen plaghen loeyen te secken
ende die zelue te houden wromelijc inden
dode uoer hoor volck ende vryheyt wt te
secken. ende bereet te wesen zelue onghe-
mack ende armoede te liden op dat dat
die ghemeen orbaer mochte uoert gaen

Dese prieten bewisen vegetius inden
boucke der ridderstap te plegghen. dat daer
een keyser was die seide wie ouerspil
tede den zoudmen beyde sijn oghen wt
breken Ende doe sijn zoon ouerspil had
te ghedaen brack hi hem seluen een
oghe wt. ende zinen zoon een want re-
cht der loey most gheschen. mar nu

zint tyranne. si secken ende ghebieden. zelue en
houdent zyt niet. Dit becert die ewangeliē
Daer xp̄us seyt. **E**en goet harde sel zine ziel
setten te onderpande uoer zine scape. want
hi leert dat hi selue te dē ende zinen ozbaer
niet zūeken mar dat ihū xp̄o toe behoort.

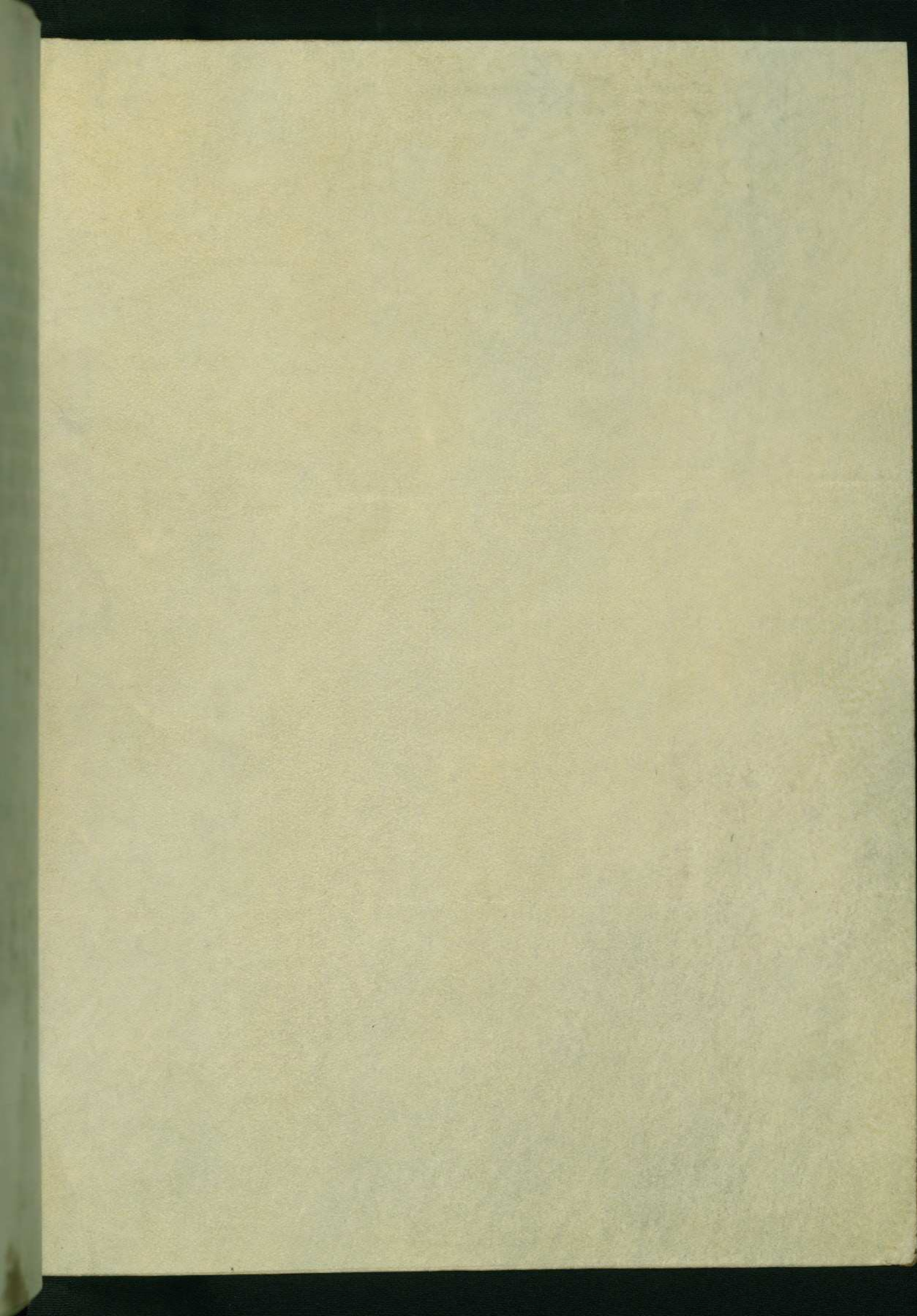
It leert ons al dat testament der ewange
liē den heren ende den uolck wromeliken te
leuen ende te striden mit den mer hooftdoech
ten als wijsheit. rechtuaerdicheyt. starcht
machicheyt. **E**nde dit leert die ewangelist
Marcus. **D**ie uanden ryke gods lerende is
ende dat te winnen ende te stormen. in eens
leuen hooft beteykent is. **w**aer is nu
rechte wijsheit dan in ziner leer. want
die sijn zeker alleen wijs. **D**ie gans kerste
gheloue hebben. **w**aer is rechtuaerdicheit
dan in sinen leuen. **D**at ons die sonden wel
leert beteren. **w**aer is starcheyt dan i sijn
re gheduldicheyt die ons liden ende leet
doet uerdraghen. **w**aer is machicheyt
dan in zinen heilighen leuen die ons mo
ete wisen in alle onsen werke. Amen

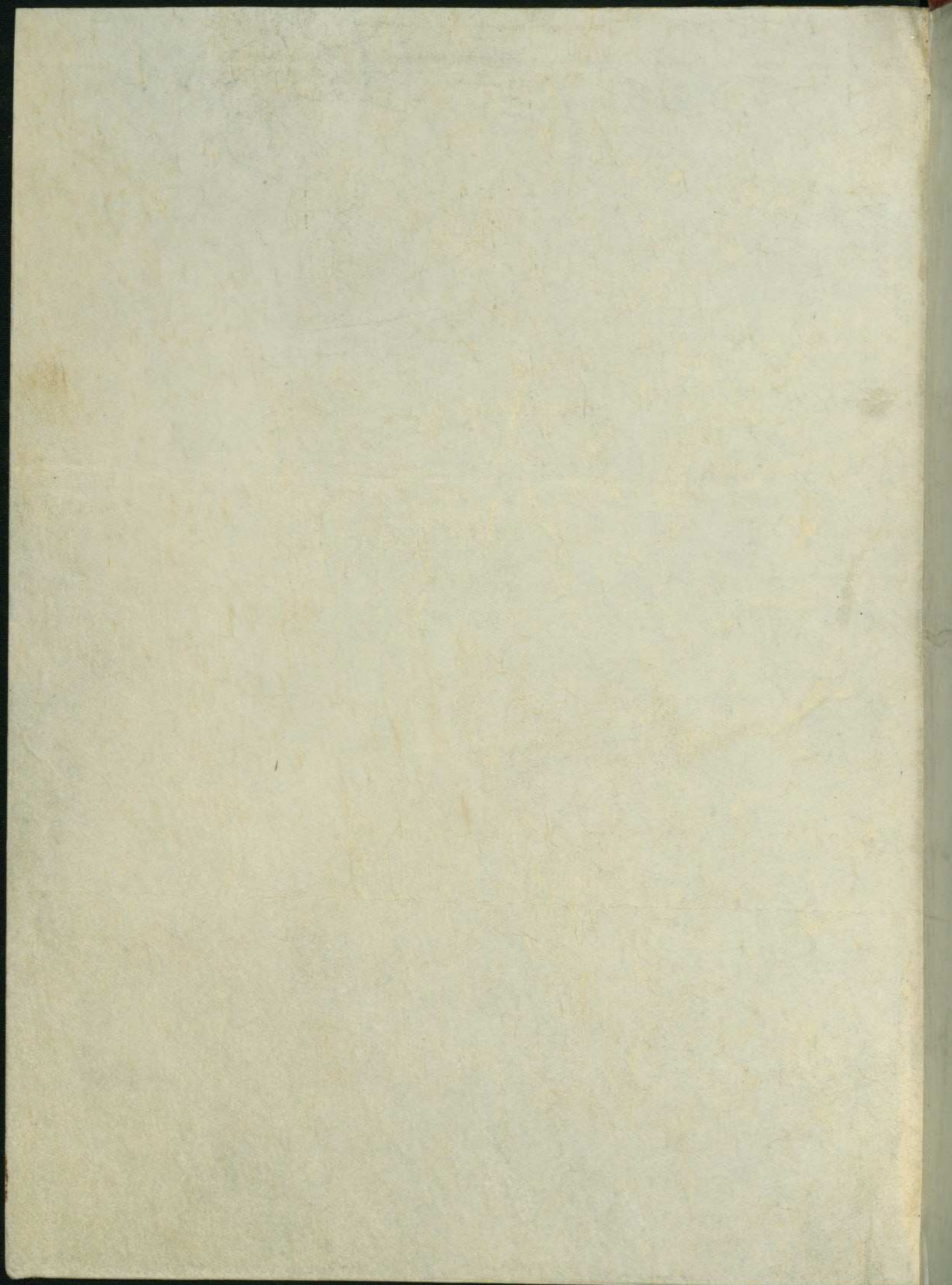
Dit vichte dat een goede loey en ewe
 wervijst is dat si die ewighe salich
 ende die godlike waerheyt in deser
 tijt moghen uerkennen. want alle mensche is
 van naturen te weten ende te kennen ende
 sonderlinghe die ouerste waerheyt daer al
 le dinghen in uerluchten. hier om zeyt xps
 die onse gheuer is dat is dat ewighe leuen wet
 dat si di bekennen ende den ghesant hebbes
 ihu xpm. **S**int augustin zeyt dat in zinen
 ghesichte is al onse loon uerhouden. Dit
 aenghesichte zie wi hier inder tijt toer den
 lichte der ghelouen ende na deser tijt selent
 wyte scouwen toer den licht der glorien. En
 deser menighe der ewen so sijn alle loeyen
 ende ewen te cleyu ende onghewoudichsam
Die heydenische phylosophie die daer een
 scpper was ende een eerste beghin aller
 dinghen den si merketen groot moghen
 te van allen den menichuoudighen crea
 tuer in hemel ende in aerde. van hoerre
 tyerheyt dat hi suuerlyc was van hoerre
 gheschiedenis. dat hi wys van horen regi
 ment dat hi goet was. mar si en kenden

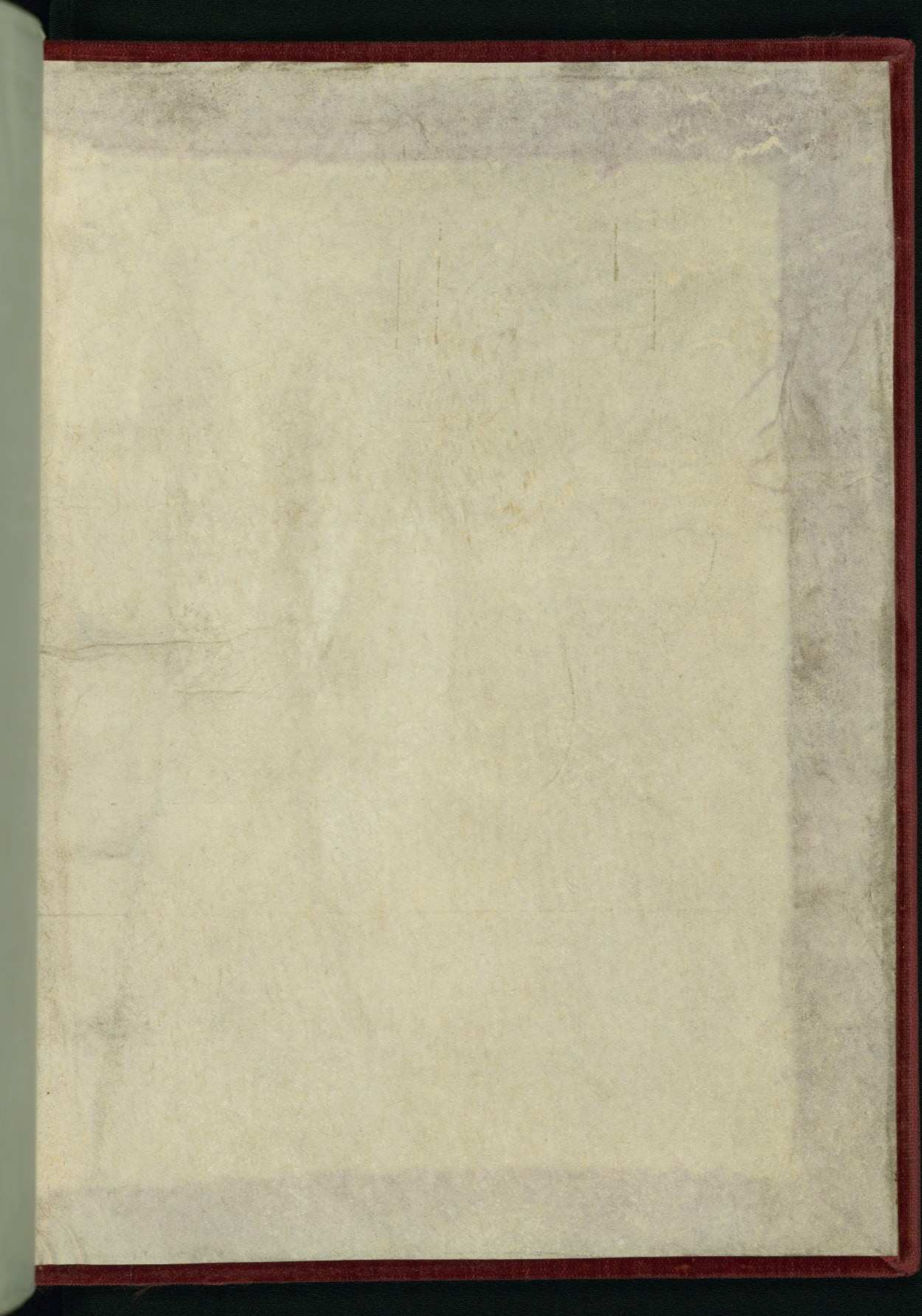
met dat hi ons uerlossen soude uander vtoem
miste. Die Joedsche ewe ende kende die ewige
waerheyt niet toer schyn ende deusel ende
toer figuren. Tot waren luytken moyses
sprack tot den volck mit ghedeten aensich
te. Mar die ewe der heilighen ewangeliē
leert ons die godlike wijsheyt openliken
want die discipulen xpi seiden tot hem
sich du sprekes nu openbaerlyc. ende du
en segghes gheen by sproke. tot waren
luttaken so soerde dat zepl onder die
passie ons heren midten ontwee

Dat waerlike keyser recht is ghebreck
lic inder waerheyt der zaken te kennen
want also veel oplets en weder roupens
dat hem niemant daer wel in ontredt
mach. Mar die kersten ewe seyt opelike
dat si meent vrucht te dinen god. ende
houde sijn ghebod. doet den mensche dat
ghi wouden dat si u deden daer sijn alle
menschen in bewaert. In desen twee
gheboden sluten alle ewe en prophete
Ese ewighe waerheyt die ons noot is
te weten tot onser ewigher salicheyt

leert ons die are die hemelscouwer ewangelist
 sinte johānes van wien dz screef die wheet
 ezechiel aldus Een aer nuz grote vloghelen
 langhe clauwen. en vol scoender plumē
 vloech totte berghe van lybaen. en bracht
 Daer wt een kerⁿ en voerde tot ons hier
 neder En dat was die lesse der godheit Doe
 hi sprach aldus In principio erat vbu. en
 toochte des eengheboze soons godh. sy ewich
 like wt come der godh daer hi seyt Jude be
 ghin was dz woert. en aller dinghe door
 den soen een wtbringhe daer hi seyt En al
 le dinc doer de woerde ghesape. en des
 selfs soens menscheit. daer hi seyt. en dat
 woert is vleesch gheworde. en des seluen
 soons eer en goedertierenheit daer hi seyt.
 En wi hebbē ghelien vol ghenade en waer
 heyt die selue wercke ons xpūs des vaders
 wijsheyt die ghebenedyt is in tyt en in
 ewichheyt Amē

This document is a digital facsimile of selections from a manuscript belonging to the Walters Art Museum, in Baltimore, Maryland, in the United States. It is one of a number of manuscripts that have been digitized as part of a project generously funded by the National Endowment for the Humanities, and by an anonymous donor to the Walters Art Museum. More details about the manuscripts at the Walters can be found by visiting The Walters Art Museum's website www.thewalters.org. For further information about this book, and online resources for Walters manuscripts, please contact us through the Walters Website by email, and ask for your message to be directed to the Department of Manuscripts.

The Walters Art Museum
600 N. Charles Street
Baltimore, Maryland
21201

<http://www.thewalters.org/>

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/legalcode>
Published 2009